

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА

На правах рукопису

Гаврік Роман Олександрович

УДК 347.949

**ЗАКОННА СИЛА СУДОВИХ РІШЕНЬ
У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ**

Спеціальність 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник —
Білоусов Юрій Валерійович
кандидат юридичних наук, доцент

Хмельницький — 2010

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА МЕЖІ ЗАКОННОЇ СИЛИ РІШЕННЯ СУДУ	11
1.1. Становлення поняття «законна сила рішення суду» у теорії цивільного процесуального права та цивільному процесуальному законодавстві.....	11
1.2. Сутність та зміст законної сили рішення суду.....	20
1.3. Об’єктивні та суб’єктивні межі законної сили рішення суду	43
РОЗДІЛ 2. УМОВИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НАБРАННЯ РІШЕННЯМ СУДУ ЗАКОННОЇ СИЛИ	69
2.1. Умови законної сили рішення суду.....	69
2.2. Правові наслідки набрання рішенням суду законної сили.....	87
РОЗДІЛ 3. ЮРИДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОННОЇ СИЛИ ОКРЕМИХ ВИДІВ ТА ФОРМ СУДОВИХ РІШЕНЬ.....	114
3.1. Законна сила судових наказів та заочних рішень	114
3.2. Законна сила рішень суду, ухвалених у порядку окремого провадження ...	127
3.3. Законна сила ухвал суду першої інстанції.....	140
3.4. Законна сила судових рішень апеляційних судів	151
3.5. Законна сила судових рішень суду касаційної інстанції та Верховного Суду України	162
ВИСНОВКИ.....	162
ДОДАТКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	203

ВСТУП

Актуальність теми. Цивільний процесуальний кодекс України, реалізуючи ст. 55 Конституції України, визначає завданням цивільного судочинства справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Важливою гарантією права на судовий захист, поряд із визначеним ст. 124 Конституції України здійсненням правосуддя виключно судами, поширенням юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають в державі, та обов'язковістю судових рішень на всій території України, є набрання рішенням суду законної сили. Набранням законної сили забезпечується втілення в життя владного припису, що міститься у судовому рішенні, а також усувається можливість його ігнорування зобов'язаною особою, зокрема через отримання судового рішення за тотожним позовом.

На сьогодні проблематика законної сили судових рішень у цивільних справах в Україні представлена працями таких провідних дослідників у сфері цивільного процесуального права, як: М. Г. Авдюков, І. В. Андронов, С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бобрик, Ю. А. Борисова, Є. В. Васьковський, М. А. Гурвіч, К. В. Гусаров, О. В. Дем'янова, С. К. Загайнова, М. Б. Зейдер, Є. В. Клинова, О. О. Князєв, В. В. Комаров, В. М. Кравчук, К. І. Малишев, Н. І. Масленнікова, М. О. Миловидов, Ю. В. Навроцька, Є. О. Нефедьєв, О. В. Ісаєнкова, Д. М. Притика, Ю. Д. Притика, М. О. Рожкова, Т. В. Сахнова, Л. О. Терехова, О. І. Угриновська, І. В. Удальцова, С. Я. Фурса, Н. О. Чечіна, О. М. Шиманович, М. Й. Штефан, Т. М. Яблочков, В. В. Ярков та інші.

Разом з тим ряд теоретичних проблем, пов'язаних із законною силою судового рішення у цивільних справах, не вирішено або має дискусійний характер. Це, зокрема, стосується переліку ознак судового рішення, що зумовлюють його законну силу, правових наслідків набрання судовим рішенням законної сили,

співвідношення законної сили із обов'язковістю судового рішення, питання про набрання законної сили ухвалами суду та судовими наказами.

Актуальність теми визначається також істотним впливом цієї процесуальної категорії на судову практику, оскільки вона визначає момент набрання рішенням суду законної сили, критерії допустимості відкриття провадження у справі, звільнення від доказування, можливість оскарження судових рішень, звернення судових рішень до виконання тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації затверджено вченою радою Хмельницького університету управління та права (протокол № 4 від 25 грудня 2006 року). Роботу виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу, що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний номер 0108U008927).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є формування концепції законної сили судових рішень у цивільних справах та вироблення на цій основі конкретних пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України, а також практики його застосування.

Відповідно до мети дослідження визначено такі *завдання*:

— дослідити становлення поняття «законна сила рішення суду» у теорії цивільного процесу, визначити особливості закріплення у процесуальному законодавстві України та зарубіжних країн норм про законну силу судових рішень;

— з'ясувати правову природу і зміст законної сили рішення суду у цивільних справах та її співвідношення з іншими правовими категоріями;

— визначити суб'єктивні та об'єктивні межі законної сили рішення суду;

— з'ясувати умови і правові наслідки набрання законної сили рішенням суду;

— виявити особливості набрання законної сили різними видами судових рішень.

Об'єктом дослідження є цивільні процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку із набранням судовим рішенням законної сили.

Предметом дослідження виступають наукові погляди про законну силу судового рішення у цивільній справі, чинне законодавство України та інших країн, що врегульовують момент та правові наслідки набрання судовим рішенням законної сили, а також судова практика.

Методи дослідження. Методологічну базу дисертаційного дослідження склали загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Використання діалектичного методу дослідження дало змогу у підрозділі 1.2 розкрити сутність законної сили рішення суду у цивільній справі як правового явища. Цей метод також дозволив виявити взаємодію незмінності, неспростовності та виключності судового рішення, що спричиняє виникнення в рішення суду властивості остаточності. Логічний метод дав можливість у підрозділі 2.2 визначити поняття правової визначеності та остаточності рішення суду, а також з'ясувати їх взаємозв'язок. Системний метод дозволив у підрозділі 1.2 сформулювати основні підходи до розуміння сутності законної сили рішення суду у цивільних справах та розкрити її структурні елементи. За допомогою функціонального методу у підрозділі 2.2 розкрито правові наслідки набрання рішенням суду законної сили, а в підрозділі 2.1 — умови законної сили рішення суду у цивільній справі. Метод аналізу використано у підрозділі 1.2 для визначення сутності законної сили судового рішення у цивільних справах. У підрозділі 1.1 використано історико-правовий метод, що дозволило дослідити специфіку правового закріплення і динаміку розвитку правової думки щодо законної сили рішення суду, починаючи з часів Стародавнього Риму і до сьогодення. Порівняльно-правовий метод дав змогу в підрозділах 1.2 та 1.3 дослідити відмінності у правовому регулюванні законної сили рішення суду за законодавством України та окремих європейських країн. За допомогою методу узагальнення було визначено особливості законної сили судових рішень в окремих формах та видах провадження в цивільному процесі (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4 та 3.5).

Наукова новизна дисертаційного дослідження. У дисертації, що є першим в Україні комплексним дослідженням законної сили судових рішень, висунуто низку нових у концептуальному плані наукових та практично-прикладних положень, а також пропозицій щодо внесення змін та доповнень до чинного цивільного процесуального законодавства.

Вперше:

1) визначено сутність законної сили судового рішення як його якості, що характеризує судові рішення як акт правосуддя, дозволяє його відмежувати від інших правозастосовчих актів і виявляється через зв'язок статичного (остаточність) та динамічного (обов'язковість) елементів законної сили, яким спричиняється визначеність правовідносин, встановлених судовим рішенням, та здатність судового рішення до реалізації;

2) обґрунтовано доцільність набрання законної сили рішенням суду в частині, що неоскаржена в апеляційному порядку, одразу після закінчення строку оскарження, а не після перегляду іншої частини рішення судом апеляційної інстанції (у випадку, якщо перегляд не впливає на неоскаржену частину рішення), зважаючи на необхідність своєчасного захисту порушеного, оспореного або невизнаного права чи охоронюваного законом інтересу;

3) доведено необхідність унеможливлення подання тотожного позову в період після ухвалення рішення суду до набрання ним законної сили (у випадку оскарження рішення — до прийняття апеляційної скарги до розгляду) для недопущення виникнення процесу за позовом, по якому вже ухвалене рішення суду;

4) визначено особливості законної сили постанов Верховного Суду України, якщо ними скасовуються рішення судів першої, апеляційної або касаційної інстанцій з мотивів неоднакового застосування норм матеріального права. Суб'єктивні межі законної сили цих постанов ширші, а правовим наслідком є не лише втрата законної сили рішеннями суду, що переглядалися, але й обов'язок врахування цієї постанови судами при застосуванні норми матеріального права, щодо неоднакового застосування якої прийнята постанова;

Удосконалено:

5) перелік умов законної сили судового рішення, до яких віднесено:
 а) відповідь суду на заявлені вимоги особи заявника про задоволення вимоги або відмову у такому задоволенні (або фіксування вирішення спору з ініціативи сторін, в іншому процесі, або неможливість вирішення спору в цивільному судочинстві, за наявності такої можливості в іншому, відмінному від цивільного, судочинстві, або встановлення певних обставин щодо осіб, які беруть участь у справі), б) неможливість для суду переглянути ухвалене ним судове рішення, в) неможливість перегляду судового рішення в апеляційному порядку, г) неможливість повторного подання вимоги, що тотожна за сторонами, предметом, змістом та підставою або оскарження встановлених фактів та обставин;

б) перелік правових наслідків набрання судовим рішенням законної сили, до яких відноситься: визначеність правовідносин, встановлених судовим рішенням, та здатність судового рішення до реалізації, в тому числі примусової.

Дістало подальший розвиток:

7) положення про поширення рішення суду лише на сторін та на третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, тобто про обов'язковість рішення як правозастосовчого акта. Обґрунтовано, що поширення рішення суду на осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, є винятковим і викликане тим, що під час розгляду цивільної справи та ухвалення рішення суду було невідомо про пов'язаність таких осіб із особами, які брали участь у справі, спільними правами та обов'язками у правовідношенні, щодо якого здійснюється судовий розгляд, або права та обов'язки таких осіб виникли не у зв'язку із ухваленням рішення суду, а через зміни у правах та обов'язках інших осіб або визнання юридичного факту;

8) розуміння преюдиційності як властивості обставин, встановлених рішенням суду, що набрало законної сили, а не самого рішення. Доведено, що обставини, встановлені таким рішенням, надалі визнаються такими, що не

потребують доказування, і стають попередньо вирішеними (преюдиційними) на підставі виключності судового рішення;

9) положення про те, що законна сила притаманна тим ухвалам суду першої інстанції, якими здійснюється: фіксування вирішення спору, неможливості його вирішення в цивільному судочинстві, за наявності такої можливості в іншому, відмінному від цивільного, судочинстві, встановлення певних обставин щодо осіб, які беруть участь у справі;

10) позиція про те, що критеріями притаманності законної сили рішенням та ухвалам судів апеляційної та касаційної інстанції є можливість набрання законної сили тим судовим актом, що переглядається, а також вид судового рішення, що його ухвалює суд апеляційної чи касаційної інстанції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

— у *правотворчій діяльності*, для вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства (дисертантом підготовлено проект закону про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України — Додаток А);

— у *науково-дослідній діяльності* при подальшому дослідженні проблем судового рішення у цивільній справі та його законної сили, а також для аналогічних досліджень в адміністративному судочинстві та господарському процесі;

— у *правозастосовчій діяльності*, оскільки за результатами дослідження зроблено пропозиції щодо удосконалення практики застосування положень Цивільного процесуального кодексу України щодо законної сили судових рішень;

— у *навчальному процесі* при викладанні та підготовці навчально-методичних матеріалів із навчальних дисциплін «Цивільне процесуальне право», «Проблеми цивільного процесуального права».

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес Хмельницького університету управління та права (*Акт про впровадження результатів наукових досліджень від 31 серпня 2010 року* — Додаток Б), а також використано при проведенні постійно діючого семінару Головного управління

юстиції у Хмельницькій області для працівників юридичних служб державних підприємств, установ, організацій області (*Довідка про участь у семінарі від 24 листопада 2010 року* — Додаток В).

Апробація результатів дослідження. Дисертаційне дослідження обговорювалась на засіданнях кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права.

Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені на наукових та науково-практичних конференціях, у тому числі на: Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні» (м. Тернопіль, 25 лютого 2007 року); Міжнародній науковій конференції «Шості осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 26–27 жовтня 2007 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми становлення і розвитку конституційної держави в Україні», присвяченої 70-ій річниці з дня народження першого голови Конституційного Суду України Л. П. Юзькова (м. Хмельницький, 14–15 березня 2008 року); Всеросійській науково-практичній конференції «Тенденции развития гражданского процессуального права и арбитражного процесса» (Російська Федерація, м. Новгород, 15 травня 2008 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Национальная государственность и европейские интеграционные процессы» (Республіка Білорусь, м. Мінськ, 10–11 жовтня 2008 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми кримінально-процесуального та цивільного процесуального права», присвяченої пам'яті професорів кафедри правосуддя М. М. Михеєнка та М. Й. Штефана (м. Київ, 31 жовтня 2008 року); Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Сьомі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 28–29 листопада 2008 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденции развития цивилистического процессуального законодательства и судопроизводства в современной России», присвяченій пам'яті доктора юридичних наук, професора, Заслуженого діяча науки Російської Федерації Ігоря Михайловича Зайцева (Російська Федерація, м. Саратов, 23 жовтня 2009 року); Міжнародній науково-практичній конференції молодих

вчених «Восьмі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13–14 листопада 2009 року); Міжнародній науково-практичній конференції студентів і аспірантів «Конституционные основы гражданского судопроизводства: современное состояние и пути совершенствования», присвяченій 80–річчю Саратовської державної академії права (Російська Федерація, м. Саратов, 14–15 травня 2010 року); круглому столі «Проблеми оптимізації цивільного процесу в сучасних умовах судової реформи» (с. Залізний порт, Херсонської області, 28–29 травня 2010 року).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 17 працях, зокрема, 6 наукових статтях, опублікованих у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань, затверджених ВАК України, 11 тезах доповідей на науково-практичних заходах.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА МЕЖІ ЗАКОННОЇ СИЛИ РІШЕННЯ СУДУ

1.1. Становлення поняття «законна сила рішення суду» у теорії цивільного процесуального права та цивільному процесуальному законодавстві

Ухвалене судом рішення визначає права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, надає безумовний і безспірний характер правовідносинам між ними. Така безумовність та безспірність правовідносин між учасниками процесу означає, що рішення суду стало правозастосовчим документом, сила якого прирівнюється до закону для конкретного випадку [64, с. 20].

Оскільки у цивільному судочинстві найбільш поширеними є справи позовного провадження, а справи окремого провадження розглядаються за правилами позовного провадження, якщо інший порядок не визначений саме для цього виду провадження у цивільній справі (ст. 235 Цивільного процесуального кодексу (надалі — ЦПК) України), то при дослідженні законної сили судового рішення у цивільній справі доцільно в першому та другому розділах розглянути питання саме законної сили рішення суду першої інстанції, ухваленого в позовному провадженні. Висновки щодо цих розділів будуть певною мірою справедливі й для законної сили судових рішень інших форм та видів провадження, однак юридичні особливості законної сили саме цих судових актів, буде досліджено у третьому розділі. У зв'язку із цим в першому та другому розділах дисертаційного дослідження використовується термін «рішення суду» для позначення рішень суду першої інстанції у позовному провадженні. При цьому, висновки, подані в першому та другому розділах дисертаційного дослідження, в третьому розділі дисертації буде уточнено у зв'язку із аналізом законної сили судових рішень, що ухвалюються в наказному та окремому

провадженні, заочних рішень, судових рішень судів апеляційної інстанції, касаційної інстанції та постанов Верховного Суду України.

Витоки поняття «законна сила рішення суду» сягають римського права, положення якого надалі активно запозичували при кодифікації цивільного процесуального законодавства в Європі в XIX–XX ст.ст.

Так, у римському цивільному процесі широко використовували поняття «*res iudicata*», в якому воно виступало як одне із правил цивільного процесу. Буквально з латинської мови його можна перекласти як «питання, що вже вирішувалося» [12].

Відповідно до цього правила в римському праві не дозволялося звернення з повторним позовом з тієї ж справи із тими ж або схожими вимогами — *ne bis de eadem re sit actio* [86, с. 114] у зв'язку з тим, що це питання у суді вже вирішувалося і було ухвалено рішення суду про задоволення вимоги особи або відмову у такому задоволенні. Вирішене судом чи іншим державним органом, уповноваженим на вирішення цивільно-правових спорів (зокрема претором), питання не могло бути вдруге предметом спору між тими самими сторонами [12].

Якщо всупереч цьому знову було подано позов, проти нього давалося *exceptio rei iudicatae*, тобто заперечення, що справу вже було вирішено судом [17, с. 428]. Було передбачено, що для пред'явлення *exceptio rei iudicatae* мали бути необхідні дві умови: тотожність вимоги (*eadem quaestio*), тобто предмета та підстави вимоги, і тотожність сторін (*inter easdem personas*) [14, с. 11].

При цьому правило *res iudicata* застосовували як прояв дії формули позову, виголошеної претором на підставі позову позивача та заперечень відповідача, що була результатом стадії *in iure* (розгляд спору між сторонами претором). Правило *res iudicata* застосовували незалежно від результату розгляду спору на стадії *in iudicio*.

Іншою формою дії правила *res iudicata* в римському цивільному процесі було визнання обставин, встановлених рішенням суду як таких, що не потребують доказування [48, с. 216].

Суддя вважався творцем нового правовідношення між сторонами, тому він дотримувався початкового припису формули позову, лише закріплюючи її приписи конкретним рішенням суду, надаючи їй форму обов'язкового для виконання документа. Надалі, у випадку, коли таке рішення суду не було виконано протягом 30 днів з моменту його ухвалення, було передбачено його примусове виконання.

Правило *res iudicata*, що склалося в легіксаційному процесі, збереглося у формальному процесі. Тут його доповнено правилом консумпції (знищення) позову. Проголошення формули позбавляло позивача права змінити позов, а відповідача — подавати додаткові заперечення, обмежуючи їх процесуальні права. У випадку літікомпенсації (проголошення формули) могла виникнути консумпція нового позову, однак сама по собі остання не перешкоджала позивачеві подати новий позов. Такий позов просто не міг бути вирішений позитивно для позивача, бо через консумпцію, претор або суд відмовляли у задоволенні позову [111].

Із становленням екстраординарного процесу літікомпенсація вже не була моментом, з настанням якого пред'явлення тотожного позову ставало неможливим, а означала лише момент закінчення викладу сторонами їх взаємних вимог. Правило *res iudicata* в цьому випадку не можна було застосувати, якщо позивач не доводив справу до рішення суду [111]. Хоча із цього моменту правило *res iudicata* означало неможливість для особи пред'явити тотожний позов, однак така особа мала право пред'явити апеляцію на ухвалене рішення. Відповідно остаточність вирішення спору для осіб фактично не наступала з моменту ухвалення рішення, оскільки право на апеляційне оскарження спочатку не було обмежене в строках, а також у кількості разів звернення до суду із апеляцією на рішення суду.

Однак вже Кодексом Юстиніана був обмежений перегляд рішення суду судом апеляційної інстанції встановленням строку на апеляційне оскарження, бо його закінчення означало відмову особи від апеляції. Кодексом також встановлено, що особа мала право оскаржувати рішення щодо апеляції не більше двох разів з одного і того ж питання [48, с. 227].

Правило *res iudicata* майже не збереглося у Східній Римській (Візантійській) імперії, оскільки допускалося пред'явлення позову, що був тотожний не лише вирішеному судом, а й частині вже пред'явленого. Через це звичним стало ухвалення кількох рішень щодо одного і того ж позову. Ще Кодексом Юстиніана було встановлено, що особа має право пред'явити позов навіть у випадку судового розгляду цього позову, якщо він триває більше трьох років [48, с. 227].

До правила *res iudicata* країни Західної Європи повертаються під час рецепції римського права, а правове оформлення *res iudicata* отримує під час кодифікації цивільного процесуального законодавства у цих країнах.

При цьому в країнах англійського права продовжували використовувати поняття *res iudicata* в значенні неможливості вирішення справи за тотожним позовом та остаточності встановленого правовідношення [50, с. 102]. Така остаточність виникала вже з моменту проголошення рішення суду [52, с. 148] (незважаючи на право подати апеляцію на ухвалене рішення, можливості подати тотожний позов особи, які брали участь у справі вже не мали).

У країнах континентальної Європи при кодифікації цивільного процесуального права для позначення *res iudicata* було використано поняття «законна сила». Однак цей термін мав ширше значення, оскільки позначав не тільки неможливість вирішення справи за тотожним позовом, а й настання інших правових наслідків, зокрема можливість виконання рішення суду, неможливість його апеляційного оскарження тощо. Використання цього терміна, зважаючи на те, що в країнах з романо-германським типом правової системи судові рішення не вважається джерелом права, викликає інтерес. Це стосується того, що судові рішення — це акт, що не містить нормативний припис, а лише індивідуальний припис для конкретних суб'єктів, які були учасниками судового розгляду. Однак було передбачено, що для конкретного випадку і для сторін певного спірного правовідношення сила судового рішення дорівнює за обов'язковістю виконання та визнання владного припису силі закону.

Слід зазначити, що використання терміна «законна сила» є дещо умовним, зважаючи на неприйняття доктрини судового прецеденту в країнах

континентальної правової системи. Щодо осіб, які брали участь у справі, силу судового рішення визнають рівною силі закону, тобто таке рішення є обов'язковим і запереченню не підлягає доти, доки воно діє. Однак набрання судовим рішенням законної сили не прирівнює його до сили нормативно-правових актів, оскільки на будь-яких осіб судові рішення, на відміну від закону, не поширюється.

Правове регулювання набрання законної сили рішенням суду в Україні розпочинається з 1529 року, коли було ухвалено Перший Литовський Статут, оскільки «Руська Правда» ні в Короткій [91, с. 8–12], ні в Розширеній [131, с. 87–112] редакції та інші джерела права того періоду це питання не врегулювали.

Наприклад, Литовський Статут 1529 року у п. [16] 15 розділу 6 встановив відповідальність для особи, що подала позов про маєток до особи, незважаючи на судові рішення, за яким позивач програв спір [120, с. 34]. Таким чином непрямо встановлювалась неприпустимість подачі позову, тотожного із тим, щодо якого було ухвалено рішення суду, хоча юридично таку заборону закріплено не було.

П. [1] розділу 6 цього ж процесуального документа надано право великому князю Литовському скасовувати рішення, що ухвалені із порушенням чинних у Великому князівстві Литовському законів, та ухвалювати інші. Підставою для розгляду питання про відповідність рішень судів законам Великого князівства Литовського було звернення однієї із сторін із наданням виписки із ухваленого рішення суду, яку надавав суддя, що ухвалив рішення [120, с. 31].

Литовський Статут у редакції 1566 року в артикулі 61 розділу 4 [121, с. 100], а також Литовський Статут в редакції 1588 року в артикулі 86 розділу 4 [122, с. 223] встановлювали, що у випадку відмови позивача від позову пред'явлення повторного позову тим же позивачем із цього питання, а також повторний розгляд цього питання не допускається.

Таким чином, Литовськими Статутами 1529, 1566 та 1588 років було сприйнято правило *res iudicata*, хоча і без використання цього терміна.

Надалі, уже в ХІХ ст., в Україні, яка в цей час знаходилася у складі Австрійської (з 1867 року — Австро-Угорської) імперії та Російської імперії,

юридичне закріплення правила *res iudicata* здійснюється після кодифікації цивільного процесуального права і прийняття відповідних Цивільних процесуальних уложень (статутів) у цих країнах [116, с. 453–454].

Характерним для цих уложень (статутів) було те, що при встановленні правила *res iudicata* використовувалося поняття «законна сила».

Так, наприклад, ст.ст. 893–895 Статуту цивільного судочинства Російської імперії 1864 року передбачалося, що рішення, яке набрало законної сили, обов'язкове не тільки для сторін, а й для суду, що його ухвалив, а також для всіх інших судових органів та посадових осіб. Рішення, що набрало законної сили, може бути скасоване тільки у випадках та в порядку, передбаченими законами. Рішення набирає законної сили тільки щодо предмета спору, який оспорується тими ж сторонами та на тій же підставі [125]. Ст. 589 цього ж Статуту передбачала положення про те, що сторони мають право вимагати від суду не розглядати справу у зв'язку із тим, що її вирішено і є рішення суду, що набрало законної сили [126].

Зазначені положення Статуту цивільного судочинства Російської імперії фактично містили правило *res iudicata*, хоча і не використовували цей термін. Замість нього, аналогічно до цивільних процесуальних кодексів країн Європи того часу, було використано поняття «законна сила». Із цим поняттям Статут цивільного судочинства пов'язував також визнання рішення суду обов'язковим для сторін, суду, інших судових органів та посадових осіб, а також можливість скасування ухваленого рішення тільки у виняткових, встановлених законом випадках.

Щоправда, правило *res iudicata* у цьому випадку не мало настільки імперативного характеру, оскільки його використання залежало від заяви сторони про уже вирішений спір, тотожний із спором, що розглядається, а також згоди суду на застосування цього правила.

Схожим чином було врегульовано питання і Австрійським ЦПК, що набрав чинності 1898 року і змінив чинний до того на території Східної Галичини та

Буковини, які до 1918 року входили до складу Австро-Угорської імперії, Галицький ЦПК.

Так, наприклад, параграф 411 Австрійського ЦПК 1898 року визначав, що набрання законної сили судовим рішенням означає неможливість для сторін оскарження тих висновків, до яких дійшов суд при ухваленні рішення [206]. Це означало як неможливість апеляційного оскарження такого рішення, так і подання позову, тотожного вже вирішеному, оскільки вважалося, що і тим, і іншим особа ставитиме під сумнів рішення суду, яке набрало законної сили. Параграф 18 цього ж Кодексу визначав можливість для зацікавленої особи вступити в процес тільки до набрання законної сили рішенням суду з відповідного спору [206].

Таким чином, і цивільне процесуальне законодавство Австрії, що діяло на території Західної України до 1930 року, і цивільне процесуальне законодавство Російської імперії, що діяло в Україні до 1924 року, пов'язували законну силу рішення суду із правилом *res iudicata*. Ці акти цивільного процесуального законодавства використовували поняття «законна сила рішення суду», яке пов'язували із правилом *res iudicata*, тобто неможливістю вирішення справи за тотожним позовом, а також із обов'язковістю рішень суду та неможливістю їх оскарження, крім виняткових випадків.

Цивільне процесуальне законодавство Української Радянської Соціалістичної Республіки (надалі у тексті — УРСР), а також інших радянських республік, що були на території сучасної України, до 1961 року не містило норм про законну силу рішення суду, зокрема про *res iudicata*. Так, в ст. 209 ЦПК УРСР, прийнятому 1929 року, було вказано про те, що судові рішення набирає сили, однак правовим наслідком такого набуття в ст. 209 ЦПК УРСР було вказано лише можливість примусового виконання рішення суду. Інших наслідків, у тому числі й неможливість розгляду позову, тотожного вже вирішеному, ЦПК УРСР не містив [186, с. 32].

Лише в 1961 року положення про законну силу з'явилися в Основах цивільного судочинства Союзу РСР та союзних республік, а в 1963 році — в ЦПК Української РСР.

ЦПК України 1963 року, ухвалений на підставі Основ цивільного судочинства Союзу РСР та союзних республік 1961 року, вже передбачав правові наслідки набрання рішенням суду законної сили (неможливість пред'явлення тотожного позову, тобто правило *res iudicata*, а побічно — неможливість його апеляційного оскарження, преюдиційність фактів, а також обов'язковість рішення) та містив вказівку про момент набрання рішенням суду законної сили [185].

Надалі ці питання було врегульовано і чинним ЦПК України, яким було визначено лише момент виникнення та правові наслідки набрання рішенням суду законної сили. Так ст. 223 ЦПК України визначає, що після набрання рішенням суду законної сили сторони та треті особи, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, а також їх правонаступники не можуть знову заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини. Ст. 14 ЦПК України встановлено, що судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, — і за її межами. Із законною силою ст. 61 ЦПК України пов'язує і визнання обставин та фактів, встановлених рішенням суду, такими, що не потребують доказування, а ст. 368 — звернення рішення суду до виконання та видачу виконавчого листа [183].

Таким чином, аналіз цивільного процесуального законодавства України різних історичних періодів, в тому числі й сучасності, дозволяє зробити висновок, що із поняттям «законна сила рішення суду» пов'язуються окремі правові наслідки (зміни у правовому статусі) для осіб, які брали участь у справі, щодо якої ухвалено рішення. Однак перелік цих наслідків (змін) неможливо визначити лише через аналіз текстів цивільних процесуальних актів, що діяли на території України, зважаючи на те, що підходи до розуміння законної сили в українського законодавця та укладачів цивільних процесуальних кодексів інших країн були відмінні. У зв'язку із цим необхідно також проаналізувати нормативно-правові

акти окремих країн Європейського Союзу, а також європейських країн, що входили до складу Радянського Союзу, правові системи яких близькі українській.

Так ст.ст. 13, 61, 209 та 210 ЦПК Російської Федерації пов'язують законну силу із обов'язковістю судового рішення для усіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, посадових осіб, громадян та організацій, визнання обставин, встановлених судовим рішенням як таких, що не потребують доказування, можливістю виконання судового рішення, неможливістю пред'явлення позову, тотожного із тим, щодо якого ухвалено рішення, неможливістю апеляційного оскарження судового рішення із цієї підстави [31].

Із цим пов'язують законну силу рішення суду ст.ст. 24, 182, 317, 318, 323 ЦПК Республіки Білорусь [29], ст.ст. 456, 457, 461, 462 ЦПК Естонської республіки [32, с. 1388–1389, 1391–1392], ст.ст. 10, 106, 264, 266 ЦПК Грузинської республіки [28], ст.ст. 16, 254 ЦПК Республіки Молдова [30] тощо.

Ч. 5 ст. 203 Цивільного процесуального закону Латвійської республіки визначає, що рішення, що набрало законної сили, має силу закону, воно є обов'язковим, підлягає виконанню на всій території держави і може бути скасоване тільки у випадках і в порядку, встановлених законом [27]. Однак поняття «сила закону» в цьому випадку Цивільний процесуальний закон не визначає. Законна сила рішення суду у Цивільному процесуальному законі Латвійської республіки пов'язується із неможливістю пред'явлення позову, тотожного із тим, щодо якого ухвалено судове рішення, із визнанням обставин, встановлених таким рішенням як обставини, що не потребують доказування, можливістю виконання такого рішення (ст.ст. 96, 203, 204 Цивільного процесуального закону Латвійської республіки) [27].

Аналіз процесуальних кодексів провідних країн Європи із континентальною правовою системою дозволяє визначити багато спільного із національним законодавством. Так, ст. 500 ЦПК Французької республіки визначає, що є таким, що набрало законної сили, рішення суду, яке не потребує оскарження, що зупиняє його виконання [85, с. 128]. Ст. 122 цього ж Кодексу визначає законну силу

рішення суду серед підстав для неприйняття заяви із позовом, тотожним тому, щодо якого ухвалено таке рішення [212].

Ст. 325 Цивільного процесуального уложення Федеративної Республіки Німеччина визначає лише осіб, на яких поширюється законна сила. Для визначення недопущення пред'явлення тотожного позову в Цивільному процесуальному уложенні використано поняття «остаточне судове рішення», а також визначено підстави, за яких особа може мати цивільно-процесуальну дієздатність як позивач [207]. Ст.ст. 318 та 322 Цивільного процесуального уложення Федеративної Республіки Німеччина визначають, що суд, а також інші суди, відомства та організації пов'язані рішенням суду, що набрало законної сили. При цьому така сила рішення суду означає застосування встановлених ним фактичних обставин справи як фактичної передумови для застосування норм матеріального права (преюдиційність рішення суду) та як його виконуваність (тобто можливість примусового виконання) [44, с. 240].

Таким чином, поняття «законна сила» цивільним процесуальним законодавством України, а також законодавством ряду країн СНД та Європейського Союзу із континентальною правовою системою, пов'язується переважно із неможливістю пред'явлення позову, тотожного тому, щодо якого вже ухвалено рішення суду, визнанням обставин, встановлених рішенням суду як таких, що не потребують доказування, можливістю виконання рішення суду, неможливістю оскарження рішення суду по суті (тобто оскарження рішення суду через його необґрунтованість (невідповідність) висновків суду фактичним обставинам справи), а не незаконність.

1.2. Сутність та зміст законної сили рішення суду

Сутність законної сили рішення суду неможливо визначити лише на підставі аналізу цивільного процесуального законодавства України та інших держав із

континентальною правовою системою, без аналізу напрацювань юридичної доктрини та судової практики, які певним чином можуть усувати прогалини (невизначеності у термінології, порядок застосування окремих норм про законну силу) у правовому регулюванні відносин, пов'язаних із набранням рішенням суду законної сили та відповідними змінами у правовому статусі осіб, щодо яких ухвалено рішення.

У юридичній доктрині щодо сутності законної сили рішення суду у цивільній справі склалося кілька наукових підходів, які умовно можна згрупувати таким чином:

1) законна сила — це кваліфікація судового рішення як формальної істини [73, с. 433–434; 79, с. 9; 204, с. 245];

2) законна сила — це остаточність судового рішення [17, с. 437; 20, с. 266–267; 40, с. 139–140; 83 с. 326–327; 195];

3) законна сила — це правова дія індивідуального правового акта, прийнятого судом [3, с. 139; 39, с. 319–445; 66, с. 615; 42, с. 28; 117, с. 175; 118, с. 218; 119, с. 276; 184, с. 515], його обов'язковість [55, с. 113; 177];

4) законна сила — це особлива якість судового рішення, набуття якої означає набуття ним ознак акта правосуддя як особливого індивідуального правового акта [5; 7; 52, с. 25–36; 63, с. 330; 64, с. 41; 175, с. 571–572; 179, с. 264;];

5) законна сила — це єдність правової дії (динамічний елемент) та остаточності (статичний елемент) судового рішення [34; 78, с. 37–41; 130];

б) законна сила — це сукупність властивостей судового рішення, якими забезпечується його стійкість та функціонування [22, с. 302; 62, с. 29].

Законна сила судового рішення як кваліфікація його як формальної істини (М. О. Миловидов, К. І. Малишев, Т. М. Яблочков та інші).

Російська теорія цивільного процесу до 1917 року пов'язувала законну силу судового рішення із формальною істиною (тобто істиною, встановленою судом лише на підставі поданих сторонами та іншими особами, які брали участь у справі, доказів та міркувань [205, с. 17]). Представники цієї теорії розглядали законну

силу рішення суду виключно як прояв *res iudicata* [73, с. 433–434; 79, с. 9; 204, с. 245].

Встановлення істини у справі, на думку представників цього підходу, робить рішення суду остаточним [73, с. 433–434], а правові відносини — остаточно встановленими судом [204, с. 245], що, у свою чергу, унеможлиблює новий судовий спір з питання, щодо якого вже ухвалено рішення.

Правовими наслідками набрання рішенням суду законної сили було визнано неспростовність, тобто неможливість оскарження судового рішення звичайними способами (неможливість апеляційного оскарження рішення суду) та виконуваність, тобто здатність рішення суду до примусового виконання [204, с. 245].

Виключність рішення суду, тобто його властивість, унеможливлювати нове вирішення цього ж спору між цими ж особами, у цьому випадку представники цього підходу ототожнювали із законною силою рішення суду.

Поряд із поняттями «правові наслідки законної сили», а також «неспростовність», «виконуваність» та «виключність», Т. М. Яблочков використовує поняття «умови набрання рішенням суду законної сили». Такими умовами він називає тотожність сторін, підстав та предмета позову [204, с. 248]. Без цих умов, на його думку, *res iudicata*, а отже — і законної сили судового рішення не може бути.

Ототожнення законної сили рішення суду із кваліфікацією його як формальної істини, що її встановив суд судом, безперечно, заслуговує на увагу, оскільки пояснює, чому пов'язані у часі момент набрання рішенням суду законної сили та момент, з якого звернення до суду із позовом, тотожним із тим, щодо якого ухвалено рішення суду, стає неможливим.

Поняття «кваліфікація» означає оцінку чого-небудь, визначення якості, характеристику предмета, віднесення його до певної групи, класу, розряду [18, с. 532]. У зв'язку із цим кваліфікація рішення суду як формальної істини означає визнання судового рішення, що набрало законної сили, як істинного.

Істина є тією категорією, яка дозволяє визнати рішення обґрунтованим або необґрунтованим, тобто таким, що відповідає фактичним обставинам справи або не відповідає. Оскільки об'єктивну істину в цивільному процесі не встановлюють, суд ухвалює рішення виключно на підставі поданих сторонами доказів та наданих пояснень, а також показань свідків, при цьому сторони вільні у поданні або у неподанні доказів у зв'язку із дією принципів змагальності та диспозитивності. Тим самим суд встановлює формальну істину. Однак кваліфікувати як істинне рішення суду, розглядаючи законну силу рішення суду як формальну істину можна лише після закінчення встановленого строку для оскарження такого рішення, коли така істинність презюмується [8, с. 42–43; 64, с. 106; 72, с. 80]. Звичайно, рішення суду може містити і недоліки щодо правовідносин, що розглядаються [115, с. 146], тому для їх усунення передбачено інститути касаційного оскарження рішення суду, а також перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами або Верховним Судом України.

Вчені, що ототожнювали законну силу рішення суду із формальною істиною, визначили зв'язки між законною силою рішення суду та неможливістю звичайного оскарження рішення суду (неспростовністю), можливістю примусового виконання (виконуваністю) рішення суду. Неспростовність та виконуваність зазначені вчені вважали правовими наслідками набрання рішенням суду законної сили, тобто такими властивостями рішення суду, що виникали саме у зв'язку із набранням ним законної сили. Рішенням суду, що законної сили не набрали, ці властивості не притаманні.

За такого підходу визначено також зв'язки законної сили із іншою властивістю рішення суду — його виключністю. Останню ототожнюють із законною силою рішення суду. Хоча законну силу рішення суду визначають саме як кваліфікацію його як формальної істини, однак процесуальною формою такої кваліфікації визнають саме неприпустимість розгляду та вирішення справи за позовом, щодо якого вже ухвалене і набрало законної сили рішення суду. Це пов'язано з тим, що вирішення справи за тотожним позовом могло привести б до формування двох формальних істин із одного і того ж питання, хоча при

регулюванні відносин між сторонами, які стали предметом розгляду в суді, повинна бути визначеність.

Слід зазначити, що розкриття законної сили рішення суду тільки через категорію його істинності, на нашу думку, не є досить вдалим із таких підстав.

По-перше, така концепція звужує законну силу рішення суду до *res iudicata*, хоча із законною силою рішення суду навіть тодішнє російське процесуальне законодавство пов'язувало можливість примусового виконання та неможливість апеляційного оскарження. Виконуваність та неспростовність як правові наслідки набрання рішенням суду законної сили не можна обґрунтовувати тільки визнанням рішення істинним. Цей зв'язок представники теорії про законну силу як про формальну істину не обґрунтовували, і лише із кваліфікації рішення суду як формальної істини його вивести неможливо.

По-друге, відповідно до розуміння законної сили рішення суду як формальної істини, саме поняття «законна сила» стає недостатньо обґрунтовано виділеним, оскільки термін «законна сила» щодо актів органів виконавчої влади означав «юридичну дію», тобто передбачав обов'язковість, яку до змісту законної сили представники цього підходу не зараховували.

По-третє, не вирішено питання, чи впливає кваліфікація рішення суду як формальної істини на визнання його обов'язковим, чи із цим пов'язується тільки можливість примусового виконання рішення суду.

Зазначеними недоліками поняття «кваліфікація як формальної істини» можна пояснити те, що інші вчені не використовують поняття «формальна істина» та «законна сила» як тотожні поняття, а розкривають законну силу через інші правові поняття.

Законна сила рішення суду як його остаточність (точка зору Є. В. Васьковського, Є. О. Нефедьєва, О. Х. Гольмстена, М. А. Гурвіча, О. М. Шиманович).

Один із представників цього напрямку Є. В. Васьковський визначає зміст поняття «законна сила» як єдність матеріальної та формальної законної сили.

Учений вважає, що формальна (зовнішня) законна сила — це обов'язковість ухваленого рішення суду як для суду, так і для інших державних органів та посадових осіб, що проявляється у неможливості зміни чи скасування ними цього рішення, крім скасування його судом третьої інстанції [17, с. 437].

Матеріальна (внутрішня) законна сила, на його думку, — це повне та безповоротне встановлення судом правомірності чи неправомірності матеріально-правових вимог, що складають предмет позову [17, с. 437].

Трактування законної сили рішення суду у цивільній справі Є. В. Васьковського, пояснює зв'язок законної сили та неспростовності рішення суду. Вказаний автор цим визначенням включає неспростовність у зміст законної сили як формальну законну силу, а виключність залишає у змісті законної сили, але як матеріальну законну силу.

У цьому випадку Є. В. Васьковський усуває недолік розуміння законної сили як формальної істини. Цей недолік виявлявся у тому, що не можна було пояснити, чи ухвалене рішення суду можна оскаржувати не тільки в апеляційному порядку, а й іншим чином здійснювати його перегляд. Зокрема, вказаний автор вважає, що набрання рішенням суду законної сили означає лише неможливість його оскарження по суті [17, с. 437]. Тобто оскарження рішення суду у зв'язку з порушенням при його ухваленні норм матеріального права або неправильного застосування норм процесуального права, можливе і надалі, однак зміст рішення суду при цьому не змінюється — таке рішення або скасовується (з можливим ухваленням нового рішення), або залишається без змін. Це означає, що матеріальна законна сила рішення суду в цьому випадку не заперечується, оскільки рішення суду може бути скасоване лише з виняткових причин, які правомірність чи неправомірність матеріально-правових вимог, що складають предмет позову, не оспороюють, а просто не дають можливості з'ясувати законність встановлення такої правомірності або неправомірності.

Під час же апеляційного оскарження зміст рішення суду може бути змінений, відповідно обставини, встановлені рішенням суду, можуть бути оскаржені, відповідно і може бути оскаржена правомірність чи неправомірність

матеріально-правових вимог, що складають предмет позову. Саме тому рішення суду, апеляційне оскарження якого можливе, законної сили не набрало. Після закінчення ж строків оскарження по суті, можливе лише касаційне оскарження у зв'язку із тим, що встановлення матеріально-правових вимог, що складають предмет позову, стає остаточним.

Водночас, оскільки ухвалене рішення суду можна оскаржувати по суті, а обставини та матеріально-правові вимоги сторін на час апеляційного оскарження рішення суду не вважаються ще встановленими остаточно, то сторони та інші особи, які беруть участь у справі, формально мають право на звернення до суду із тотожними позовними вимогами (тобто суд все ж не приймає до свого провадження справу, поки у провадженні є справа за тотожним позовом, однак припинення судового розгляду через постановлення ухвали про залишення заяви без розгляду усуває перешкоди для звернення із тотожним позовом). Коли ж рішення суду набирає законної сили, обставини, ним встановлені стають остаточними і такими, що не підлягають запереченню, а отже, і звернення із тотожним позовом стає неможливим.

На думку Є. О. Нефедьєва, неможливість оскарження рішення суду по суті та пред'явлення тотожного позову є не складовою змісту законної сили рішення суду, а правовими наслідками законної сили. Законну силу він визначає як остаточне встановлення рішенням суду правових відносин між сторонами [83, с. 326–327]. В інших питаннях, концепція Є. О. Нефедьєва подібна до розуміння законної сили Є. В. Васьковським.

Точки зору на законну силу рішення суду як його остаточність дотримується і А. Х. Гольмстен. Він пов'язує остаточність, зокрема закінчення строків та процедур оскарження рішення суду, із «визначеністю правового стану» [20, с. 266–267].

Таким чином, Є. В. Васьковський, Є. О. Нефедьєв та А. Х. Гольмстен законну силу рішення суду пов'язували вже не із формальною істиною, а із остаточністю судового рішення (і остаточним встановленням рішенням правових відносин між сторонами), проявом якої були неможливість апеляційного

оскарження судового рішення, скасування судового рішення самим судом, а також пред'явлення особою, яка брала участь у справі, позову, тотожного до того, щодо якого було ухвалено судове рішення, що набрало законної сили.

Позицію вказаних вчених продовжує М. А. Гурвіч у монографії «Судове рішення: теоретичні проблеми», в якій для визначення сутності законної сили рішення суду він використовує поняття «незмінність». Це поняття він використовує для позначення правового наслідку набуття рішенням суду таких властивостей як неспростовність та виключність, вважаючи, що їх сукупність і зумовлює незмінність або законну силу рішення суду [40, с. 139–140].

Поряд із терміном «незмінність» М. А. Гурвіч використовує поняття «обов'язковість», ким він позначає можливість виконання рішення суду, в тому числі й примусового виконання. Автор вважає що обов'язковість пов'язана із законною силою, зокрема, на його думку, обов'язковість фактів, встановлених судовим рішенням як таких, що не потребують доказування, впливає і із законної сили, і із обов'язковості, однак не вносить її у зміст законної сили.

У теорії цивільного процесу України позицію М. А. Гурвіча поділяє О. М. Шиманович, яка ототожнює законну силу рішення суду із незмінністю (у значенні неспростовності) та виключністю [197, с. 100]. Водночас ці складові законної сили, дослідниця визначає як наслідки набрання рішенням суду законної сили [199], поряд із обов'язковістю, здійсненністю та преюдиційністю (хоча останні до змісту законної сили дослідниця не зараховує). Ці ж наслідки вона визнає як властивості рішення суду і властивості законної сили рішення суду [197, с. 100]. Тобто О. М. Шиманович, ототожнюючи законну силу рішення суду із остаточністю, розглядає обов'язковість як правовий наслідок законної сили. При цьому обов'язковість, здійсненність та преюдиційність дослідниця розглядає як автономні властивості, а не як прояв одна одної.

Розуміння законної сили рішення суду як його остаточності, що спричинена дією неспростовності (неможливості оскарження рішення суду по суті) та виключністю (неможливістю пред'явлення позову, тотожного із тим, щодо якого ухвалено рішення суду), дозволяє з'ясувати сутність законної сили як такої

характеристики рішення суду, внаслідок дії якої правовідношення між сторонами, врегульоване рішенням, а також обставини, пов'язані із відповідним правовідношенням, стають встановленими остаточно.

Це розуміння надалі підтримали представники інших концепцій законної сили, які хоча і заперечували, що законна сила — це лише остаточноість, але включали властивості рішення суду, що її забезпечують, до змісту законної сили рішення суду.

Крім поняття «остаточноість» в юридичній доктрині також використовується поняття «стабільність рішення суду» [26, с. 318–320; 174, с. 164; 200, с. 421] для позначення того ж поняття, що й «остаточноість», хоча ці поняття дещо відрізняються.

Поняття «остаточноість» позначає насамперед неможливість зміни висновків суду у справі, що виражені в рішенні суду, зміни того владного припису, яким врегульовуються правовідносини між сторонами, через звичайне (апеляційне) оскарження рішення суду або подання тотожного позову. Остаточноість у цьому випадку розглядається саме як остаточноість у вирішенні спору судом [54, с. 37–38].

Стабільність рішення суду означає стійкість самого тексту рішення суду, в тому числі його резолютивної частини, безвідносно до правовідносин, які воно врегульовує, та можливості ігнорування владного припису суду через подання тотожного позову. Таким чином стабільним рішенням суду є будь-яке рішення, яке не можна оскаржити по суті, а також змінити іншим способом, що не вважається винятковим, тобто будь-яке судове рішення, що є незмінним та неспростовним. Оскільки касаційне оскарження, перегляд за нововиявленими обставинами та Верховним Судом України є винятковими способами оскарження і на визнання рішення стабільним вони не впливають, виправлення арифметичних помилок або опісок у рішенні суду також можливе лише у випадку наявності відповідних арифметичних помилок або опісок і є винятковим випадком зміни тексту рішення.

Остаточним є тільки таке рішення суду, яке не тільки не можна змінити або скасувати шляхом перегляду справи в апеляційному порядку, але й таке, що остаточно врегульовує правовідносини між сторонами без можливості ігнорування владного припису суду шляхом подання тотожного позову, коли зміни в текст рішення можуть і не вноситися.

Таким чином, розуміння законної сили рішення суду як його остаточності дозволяє визначити сутність законної сили і, зокрема, відділити її від поняття «*res iudicata*» яке входить до змісту матеріальної законної сили, а не є всією законною силою рішення суду у цивільній справі. Із законною силою рішення суду слід також пов'язувати його неспростовність (формальну законну силу).

Однак концепція про законну силу рішення суду, як його остаточність, має кілька недоліків.

Зокрема, представники цієї концепції розглядали остаточність тільки у зв'язку із неспростовністю та виключністю рішення суду. Незмінність судового рішення, тобто неможливість його зміни або скасування судом, що ухвалив рішення, не розглядали у зв'язку із законною силою рішення суду. Але без норми про неможливість такого перегляду рішення остаточною бути не може, і законної сили набрати не може, оскільки тоді під сумнів буде поставлено правову визначеність, але вже не з боку осіб, які брали участь у справі, або судів апеляційної чи касаційної інстанції, а з боку самого суду, що ухвалив рішення і надалі змінив або скасував його.

Іншим недоліком теорії про законну силу рішення суду як про його остаточність є питання про часове співвідношення властивостей неспростовності та виключності із такими властивостями рішення суду як виконуваність та обов'язковість, а також доцільність розрізнення законної сили та обов'язковості у зв'язку із тим, що вони забезпечують визнання встановлених судом фактів як таких, що не потребують доказування. Виникає питання: якщо дві властивості зумовлюють третю, чи не є вони складовими одного поняття? Відповідно до цієї теорії, виходить, що ні. Доцільність пов'язування моментів набрання рішенням

суду законної сили та місце властивостей обов'язковості та виконуваності щодо законної сили рішення суду ця теорія не пояснює.

Законна сила рішення суду як його правова дія або обов'язковість (М. Г. Авдюков, Д. І. Полумордвінов, М. Б. Зейдер, О. З. Хотинська, Г. В. Чурпіта, М. А. Гурвіч (до 70-років ХХ ст.).

У зв'язку із недоліками концепції про законну силу рішення суду як його остаточність, поширеним у теорії цивільного процесуального права став підхід, за якого законну силу рішення суду розглядали як його правову дію або обов'язковість. Відповідно до цієї концепції, як і будь-який правовий акт, рішення суду є обов'язковим, встановлюючи, змінюючи або припиняючи права та обов'язки осіб, які брали участь у справі, або осіб, в інтересах яких ухвалено рішення.

Цей вплив рішення суду на правовий статус осіб, які беруть участь у справі, в юридичній доктрині отримав назву «правова дія рішення суду» за аналогією до правової дії індивідуального правового акта [2, с. 276–277; 3, с. 139; 39, с. 412–414].

Зокрема, М. А. Гурвіч у роботі «Решение советского суда в исковом производстве» розглядає дві групи наслідків рішення суду як юридичного факту — матеріально-правові та процесуально-правові.

Матеріально-правові наслідки дослідник визначає як наслідки у сфері цивільних правовідносин, в суб'єктивних цивільних правах та обов'язках, що обумовлені перетворювальними рішеннями [39, с. 414]: зміна та перетворення правовідносин [39, с. 457].

Процесуально-правовими наслідками М. А. Гурвіч називає наслідки щодо процесуально-правового статусу осіб, на яких розповсюджується дія рішення суду: встановлення визначеності та неоспорюваності права, забезпечене заборонаю оскарження касаційного (у розумінні, яке застосовувалося в радянському цивільному процесуальному законодавстві) перегляду рішення і повторного розгляду того ж спору, а також виконуваність [39, с. 413]. Заборону перегляду рішення М. А. Гурвіч називає неспростовністю, неможливістю

пред'явлення тотожного позову — виключністю (їх він об'єднує у єдине поняття «остаточність рішення суду»), можливість примусового виконання — виконуваністю.

У цьому значенні правова дія рішення суду близька до обов'язковості рішення суду як акту правосуддя та процесуального акту, однак зміст правової дії за М. А. Гурвічем включає ще й неспростовність та виключність, а також здатність до примусового виконання як процесуальний прояв обов'язковості. Поняття «обов'язковість» за таким визначенням правової дії є вузьким поняттям і включає лише матеріально-правову складову правової дії.

М. О. Рожкова розглядає правову дію рішення суду дещо по іншому — як здатність викликати цивільні права та обов'язки у громадян та юридичних осіб, які брали участь у справі [110]. Дослідниця не пов'язує правову дію рішення суду із процесуальними наслідками, що їх виділив М. А. Гурвіч, а лише із правами та обов'язками, які виникають у спірному правовідношенні у зв'язку із ухваленням рішення суду, тобто із матеріально-правовим статусом осіб.

У цьому значенні поняття правової дії рішення суду ідентичне поняттю обов'язковості рішення суду, яким здійснюється вплив на права та обов'язки, пов'язані із спірним правовідношенням осіб, які брали участь у справі.

Можна частково погодитися з обома точками зору, якщо до числа правових наслідків рішення суду включити права та обов'язки, що пов'язані із спірним правовідношенням, щодо якого ухвалено судове рішення (обов'язок сплатити заборгованість, майнову або моральну шкоду, обов'язок повернути річ, права, що випливають із встановленого юридичного факту, визнане право власності тощо), а також ті права та обов'язки, що пов'язані із самим розглядом цивільної справи у суді (процесуальні права осіб, які беруть участь у справі, в тому числі на оскарження судового рішення, подання клопотань, обов'язки, що випливають із забезпечення доказів або позову тощо).

У першому випадку рішення суду є обов'язковим як акт правосуддя, а в другому — як процесуальний документ. В обох випадках рішення суду буде обов'язковим для учасників процесу і суду, однак безпосередній вплив на спірне

правовідношення між сторонами та іншими особами, які брали участь у справі, матиме саме обов'язковість рішення суду як акту правосуддя, як акту, яким вирішено спір між сторонами.

При цьому, якщо розглядати правову дію лише в контексті спірного правовідношення, то правова дія рішення суду означатиме лише його обов'язковість як акту правосуддя. Така правова дія рішення суду означатиме вплив лише на матеріально-правовий статус осіб, які беруть участь у справі.

Обов'язковість рішення як акту правосуддя у випадку, якщо рішення суду буде остаточним, буде забезпечена так само як забезпечена обов'язковість нормативно-правового акту, а саме — шляхом забезпечення стабільності у врегульованому судом правовідношенні та неможливості його ігнорування (у випадку із рішенням суду — ігнорування шляхом подання нового позову і отримання іншого судового рішення за цим же позовом, у випадку із нормативно-правовим актом — ігнорування через вчинення дій всупереч нормі права).

Рішення суду як процесуальний документ має вплив лише на процесуальні правовідносини, тобто правовідносини, що виникають під час розгляду справи в суді, діють лише під час судового розгляду і припиняються із його закінченням. Через це як такого зв'язку із *res iudicata* така обов'язковість не матиме, оскільки *res iudicata* впливає із факту судового розгляду, тобто розгляду, який вже завершений, а не такого що ще триває, коли йдеться про обов'язковість судового рішення як процесуального документа.

Г. В. Чурпіта розглядає законну силу рішення суду як його юридичну властивість, що характеризує дію рішення суду в часі, просторі та за колом осіб, що виявляється у незмінності та винятковості (виключності) рішення суду [184, с. 515]. Правовими наслідками набрання законної сили рішенням суду автор називає здійсненність, преюдиціальність та обов'язковість рішення суду. Тобто, Г. В. Чурпіта, як і М. А. Гурвіч у 70-і роки ХХ ст., не включає обов'язковість до змісту законної сили, зводить її до властивостей, що зумовлюють остаточність рішення суду. Одночасно вона називає законну силу властивістю рішення суду, що характеризує його дію в часі, просторі та за колом осіб, а розглядаючи

об'єктивні та суб'єктивні межі законної сили, ототожнює закону силу рішення суду із його обов'язковістю [184, с. 516].

Позиція М. Б. Зейдера щодо сутності законної сили рішення суду дещо інша. Він ототожнює законну силу рішення суду із його обов'язковістю і стверджує, що із останньої впливають інші властивості рішення суду у цивільній справі, зокрема його незмінність, неспростовність, преюдиційність, виключність та виконуваність [56, с. 119].

М. Б. Зейдер, ототожнюючи законну силу рішення суду із його обов'язковістю, фактично ототожнює її із правовою дією, аналогічно до того як це зробив М. А. Гурвіч. Просто поняття «правова дія» він замінює на «обов'язковість». Це пов'язано із тим, що незмінність, неспростовність, виключність, преюдиційність та виконуваність судового рішення він іменує не тільки правовими наслідками законної сили, а й її властивостями.

Концепцією, відповідно до якої законна сила рішення суду у цивільній справі розглядається як його правова дія, можна пояснити чому саме із набранням рішенням суду законної сили, воно стає загальнообов'язковим і підлягає примусовому виконанню. При цьому теорією про законну силу рішення суду як остаточність цього пояснити не можна було.

Теза про те, що законна сила рішення суду є його правовою дією, підтверджується тим, що рішення суду є юридичним фактом і тому як юридичний факт може викликати правові наслідки.

При цьому правові наслідки рішення суду автори називають одночасно елементами законної сили, властивостями рішення суду, оскільки вони у сукупності виникають саме після набрання рішенням суду законної сили, саме їх наявність і означає те, що рішення суду набрало законної сили.

Відсутність хоча б однієї із ознак рішення суду не дозволяє стверджувати, що рішення суду набрало законної сили. Ці правові наслідки рішення суду виникають внаслідок ухвалення рішення суду і подальшого набрання ним законної сили, та характеризують саме рішення суду, дозволяють більш повно визначити його сутність та значення як правозастосовчого акта.

Однак, власне із термінологічним апаратом, що його використали М. А. Гурвіч та М. Б. Зейдер при дослідженні поняття законної сили рішення суду у цивільній справі, ототожнюючи поняття «елемент законної сили», «властивість законної сили» та «правовий наслідок законної сили», повною мірою погодитися не можна.

Власне, поняття «наслідки законної сили» можна застосовувати лише, якщо вважати законну силу рішення суду певним моментом у часі, однак тоді виникає суперечність щодо ототожнення законної сили як моменту, із яким виникають правові наслідки, і цих правових наслідків, тобто при цьому змішуються причина та наслідки. Законна сила рішення суду є не юридичним фактом, юридичним фактом є саме рішення суду, що спричиняє виникнення правових наслідків для сторін (зокрема, рішення суду наділяє їх правом на апеляційне оскарження рішення, правом подання заяви про виправлення недоліків рішення суду тощо), а також — саме набрання рішенням суду законної сили. При цьому не всі властивості рішення суду, якими зумовлюється остаточність та здатність рішення суду до виконання, виникають в момент набрання ним законної сили. Деякі з них виникають раніше цього моменту.

З огляду на це наслідками законної сили рішення суду потрібно вважати не зміни у самому рішенні суду (ці зміни і так є набранням рішенням суду законної сили), а зміни у правовідносинах між сторонами, їхньому правовому статусі.

Ототожнювати поняття «правові наслідки набрання рішенням суду законної сили» та «елементи законної сили» не потрібно. В поняття «правові наслідки набрання рішенням суду законної сили» входять не лише властивості рішення, які виникають у зв'язку із набранням ним законної сили, а й зміни у правовому статусі сторін та правовідносинах між ними, що відбулися у зв'язку із цим. Ті ж властивості рішення суду, які йому притаманні до набрання ним законної сили, правовими наслідками набрання рішенням суду законної сили не є взагалі.

Елементи законної сили рішення суду — це ті властивості або характеристики рішення суду, які є складовими змісту законної сили, поза якими її не може бути. Однак самі по собі вони можуть бути автономними поняттями і

навіть виникати раніше набрання рішенням суду законної сили. Елементи законної сили розкривають її зміст та зумовлюють її правові наслідки.

Не можна погодитися із позицією М. Б. Зейдера, відповідно до якої обов'язковість, виконуваність, виключність, неспростовність, незмінність та преюдиційність є ознаками законної сили рішення суду [56, с. 119], оскільки характеризують вони не законну силу судового рішення, а саме рішення, що такої сили набрало (законна сила у вказаних ознаках судового рішення лише розкривається).

Незважаючи на зазначені термінологічні неузгодженості, концепція законної сили рішення суду як її правової дії дозволяє пояснити, які є правові наслідки набрання судовим рішенням законної сили, і виявити зв'язок між законною силою й подальшим примусовим виконанням судового рішення. Водночас ця теорія має і ряд суттєвих недоліків.

Так, наприклад, ототожнення понять «законна сила рішення суду» та «правова дія рішення суду» взагалі робить недоцільним пов'язування законної сили рішення суду із незмінністю, неспростовністю та виключністю, оскільки вони на обсяг прав та обов'язків осіб, які брали участь у справі, у спірному правовідношенні, взагалі не впливають, змінюючи обсяг лише процесуальних прав.

Власне, застосування поняття «правова дія» щодо законної сили є доволі спірним у зв'язку із тим, що виникає питання: як саме пов'язані правова дія та ті ознаки рішення суду, якими зумовлюється остаточність рішення суду, тобто незмінність, неспростовність та виключність. Якщо вважати їх проявом правової дії, то тоді законну силу можна звести до загальнообов'язковості, як це надалі зробили М. Б. Зейдер [56, с. 113] та О. З. Хотинська [177], і відповідно матимемо тотожність понять «законна сила рішення суду» і «правова дія індивідуального правового акту», хоча останнє поняття значно вужче за змістом і повною мірою не характеризує рішення суду саме як акт правосуддя.

При цьому не робиться різниці між законною силою рішення суду і правовою дією індивідуального правового акта, тому практична цінність власне терміна «законна сила» безпідставно звужується.

Якщо вважати, що усі ознаки законної сили рішення суду виводяться із загальнообов'язковості, то тоді як пояснити, що вони проявляються в різні моменти — незмінність — з моменту проголошення рішення суду, неспростовність — з моменту закінчення строків для оскарження рішення суду, виключність — одночасно з неможливістю оскарження, однак фактично ще до прийняття рішення і з часу постановлення ухвали про відкриття провадження у справі? Якщо рішення є незмінним вже з моменту проголошення, однак не є загальнообов'язковим, то його може змінити суд, адже, відповідно до теорії законної сили рішення суду як його загальнообов'язковості, незмінність рішення виникає із загальнообов'язковості, якою поки що рішення суду не володіє. Маємо суперечність: рішення є незмінним і одночасно таким не є.

Вважаємо, що незмінність, неспростовність та виключність пов'язані із правовою дією лише тим, що вони є гарантією такої правової дії — виключаючи зміну рішення суду, вони забезпечують його виконання, оскільки презюмується дійсність фактів, обставин та правовідносин, встановлених у рішенні суду. Це підтверджується тим, що ще до набрання чинності рішенням суду, тобто ще до виникнення можливості його примусового виконання (крім випадків негайного виконання) та загальнообов'язковості, рішенням притаманна незмінність, а можливість пред'явлення тотожного позову хоч і є, однак в ній немає необхідності у зв'язку із подальшим набранням законної сили рішенням суду, ухваленим судом першої або апеляційної інстанції. З огляду на це незмінність, виключність та неспростовність можна розглядати паралельно із правовою дією, але не як складові правової дії.

Теорія про законну силу рішення суду як його якість (М. Й. Штефан, С. Я. Фурса, Я. П. Зейкан, В. М. Беднарська, І. О. Безлюдько, С. С. Бичкова, В. І. Бобрик, І. В. Андронов, О. О. Князєв) також має важливе значення.

М. Й. Штефан трактує законну силу як загальнообов'язковість рішення суду, однак замінює пряму вказівку на загальнообов'язковість вказівкою на особливу якість рішення суду аналогічно до того, як можна вважати правову дію особливою якістю індивідуального правового акта. Загальнообов'язковість дослідник вводить до змісту законної сили, а інші ознаки рішення суду вважає наслідками цієї загальнообов'язковості [200, с. 420]. Попри певну спірність цього підходу, необхідно погодитися із тим, що законна сила рішення суду є його характеристикою, відповідно її можна назвати особливою якістю судового рішення, набуття якої означає набуття рішенням суду певних ознак, які характеризують його як акт правосуддя.

Позиції М. Й. Штефана дотримується значна частина українських вчених-процесуалістів, зокрема В. М. Беднарська [7], І. О. Безлюдько, С. С. Бичкова [179, с. 264], Ю. В. Білоусов [182, с. 182], С. Я. Фурса [175, с. 571–572], Я. П. Зейкан [57, с. 330]. Прямо ототожнює загальнообов'язковість та законну силу В. І. Тертишніков [128, с. 232–233; 129, с. 146], хоча при цьому він виділяє загальнообов'язковість як властивість рішення суду поряд із іншими, які виникають із набрання рішенням суду законної сили, що є особливою якістю рішення суду.

І. О. Безлюдько називає законну силу рішення суду його особливою властивістю, завдяки якій рішення суду стає обов'язковим, а також набуває інших властивостей — неспростовності, виключності та преюдиціальності [179, с. 264–265].

В. М. Беднарська розуміє законну силу як особливу якість рішення суду як акту правосуддя поряд із такими якостями, як законність, обґрунтованість, обов'язковість [7].

С. Я. Фурса дотримується схожої позиції [175, с. 571–572], а Я. П. Зейкан, на наш погляд, надто спрощує загальне визначення законної сили рішення суду, яку визначає як таку якість судового акту, в силу якої рішення суду набуває обов'язковості, неспростовності, виключності, преюдиціальності та забезпеченості

примусовим виконанням [57, с. 330], тобто дослідник ототожнює елементи законної сили рішення суду із її правовими наслідками.

І. В. Андронов називає законну силу правовим імперативом, заснованим на застосованих судом нормах матеріального і процесуального права, а також на силі й авторитеті судової влади, який має вираження у певних чітко визначених правових наслідках [5]. При цьому зміст законної сили рішення суду дослідник трактує подібно до позиції М. Й. Штефана.

Схожої позиції дотримується О. О. Князев, який розглядає законну силу рішення суду як його характеристику як акту правосуддя (і одночасно процесуального документа) [64, с. 41], що дозволяє відділити законну силу рішення суду від правової дії індивідуального правового акту, який актом правосуддя не є.

Розуміння законної сили як єдності її статичного та динамічного елементів, тобто правової дії та остаточності рішення суду (Н. І. Масленнікова, Г. П. Тимченко, М. О. Громов) є свого роду поєднанням попередніх підходів про законну силу як остаточність та як правову дію рішення суду.

Відповідно до цієї концепції, рішення суду із набранням законної сили стає загальнообов'язковим для осіб, які брали участь у справі, інших осіб, суду, інших органів державної влади та місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів, підлягає виконанню. Однак втілення рішення суду в життя ускладнюється у випадку, якщо рішення суду інший суд може в будь-який момент змінити прямо (через механізм скасування рішення) або опосередковано (через ухвалення рішення суду за тотожним позовом, яке фактично заперечує ухвалене рішення), або це можу зробити суд, який його ухвалив [78, с. 8–10]. Вимоги сторони, визнані судом, не можуть бути виконані саме через ці причини. Однак набуття рішенням суду властивостей неспростовності, незмінності, виключності та преюдиційності допомагає втілити рішення суду в життя через стабільність та визначеність правовідносин, встановлених рішенням суду. При цьому ця визначеність надалі є безсумнівною. Звичайно, зазначена визначеність має певні винятки, оскільки рішення суду може бути переглянуте за нововиявленими обставинами, Верховним

Судом України, його можуть оскаржити особи, які участі у справі не брали, та в деяких інших випадках. Без цих винятків із неспростовності та виключності буквальне ототожнення рішення суду із законом «для конкретної справи» було б негативною тенденцією, зважаючи на можливість об'єктивної судової помилки (тобто помилки, що не залежить від суду, а від інших причин (наприклад це може бути виявлення обставин, що мали значення для ухвалення рішення, однак були невідомі суду) і відповідно неможливість її виправлення через скасування рішення суду та ухвалення нового.

Набрання законної сили рішенням суду означає набуття ним ознак, що складають її статичний та динамічний елемент. Законна сила є органічним поєднанням властивостей рішення суду, які обумовлюють його стійкість та функціонування. Іншими словами, законній силі рішення суду притаманні моменти статичного і динамічного порядку. Неспростовність, виключність та преюдиційність мають одну об'єднуючу ознаку — вони відображають стабільність рішення і містять вимоги певної поведінки щодо цього акту від конкретних суб'єктів. У єдності вони забезпечують необхідну остаточність рішення як правозастосовчого акту і складають статичний елемент законної сили.

Однак властивості, що забезпечують остаточність рішення суду, не можуть самі по собі зробити чинним державно-владний припис, що міститься у рішенні суду. Силу примусового впливу надає рішенням такий елемент законної сили, як обов'язковість. Ця властивість забезпечує динамізм рішення суду і можливість впливати, по-перше, на зобов'язаних суб'єктів, по-друге, на інших осіб, які повинні визнавати встановлені судом факти і правовідносини, а також вживати всіх заходів для виконання рішень суду. Обов'язковість — це динамічний елемент законної сили рішення суду [78, с. 8–10].

Ця теорія, яка не заперечує надбання попередніх концепцій законної сили рішення суду у цивільній справі, але пропонує розглядати його остаточність та обов'язковість як акту правосуддя як дві сторони одного і того ж поняття — «законна сила рішення суду». Вони є взаємопов'язаними, але не взаємообумовленими; статичний елемент (остаточність) зумовлює визначеність у

врегульованому судом правовідношенні, а динамічний елемент (обов'язковість) забезпечує реалізацію цього регулювання.

На нашу думку, не можна надавати якомусь із елементів законної сили — статичному або динамічному, переваги. Набуття чинності владним велінням, що визначене рішенням суду, можливе лише при зв'язку динамічного та статичного елементу, точне втілення в життя рішення суду без гарантування визначеності встановлених обставин та правовідносин, неможливе. Статичний елемент забезпечує функціонування динамічного, однак він частково може існувати і поза динамічним елементом. Динамічний елемент законної сили існує незалежно від статичного елемента, оскільки останній є не причиною динамічного елементу, а є гарантією його належного функціонування, тобто реалізації веління, вказаного у рішенні суду.

Подібною до цієї теорії є ототожнення *законної сили рішення суду із сукупністю його властивостей, якими забезпечується його стійкість та функціонування* (В. А. Мусін, Є. В. Клинова).

Зокрема, В. А. Мусін ототожнює законну силу із властивостями рішення суду — обов'язковістю, виключністю та неспростовністю. Їх він одночасно називає правовими наслідками набрання рішенням суду законної сили. Преюдиційність та реалізованість дослідник вважає такими, що впливають із сутності законної сили. При цьому В. А. Мусін пояснює, із якої конкретно властивості судового рішення суду впливає властивість преюдиційності. На його думку, остання впливає із їх сукупності [22, с. 302].

Є. В. Клинова називає законною силою рішення суду сукупність його властивостей, що спрямовані на забезпечення реалізації приписів рішення суду у встановлених законом формах [62, с. 29].

Цей підхід до розуміння законної сили близький підходу, який трактує законну силу як сукупність її динамічного та статичного елементів. Тут законна сила рішення суду зводиться до механічної сукупності його властивостей, які мають різні цілі (для виключності, незмінності та неспростовності — забезпечення

остаточності рішення, а для обов'язковості — забезпечення його реалізації) та моменти виникнення.

Хоча представники цієї концепції правильно визначили наслідки набрання рішенням суду законної сили — стійкість рішення суду та його реалізація, однак зміст законної сили відповідно до такого розуміння визначено не досить правильно.

Якщо обов'язковість можна називати елементом законної сили рішення суду, оскільки безпосередньо вона забезпечує реалізацію владного веління, що міститься у рішенні суду, то розглядати інші властивості рішення суду як елементи законної сили рішення суду навряд чи можна, оскільки незмінність, неспростовність та виключність окремо один від одного не зумовлюють остаточність рішення суду у цивільній справі. Якщо рішення суду буде неспростовним та незмінним, однак не матиме властивості виключності, то визначеності у встановлених судом фактах, правовідносинах та обставинах немає. Так само неспростовність без незмінності не дозволяє забезпечити неможливість зміни рішення суду, що набрало законної сили.

Незмінність, неспростовність та виключність рішення суду існують незалежно від законної сили рішення суду і лише у взаємозв'язку забезпечують остаточність рішення суду, що входить у законну силу судового рішення як її статичний елемент. І вони, і остаточність є властивостями рішення суду, оскільки вони його характеризують, однак незмінність є властивістю рішення суду незалежно від факту набрання рішенням суду законної сили, неспростовність та незмінність — властивостями рішення суду, що набрало законної сили, а остаточність — також властивістю рішення суду, що набрало законної сили, але воно характеризує таке рішення суду більш широко, у зв'язку із тим, що обумовлює визначеність у встановлених судом правовідносинах між особами, які беруть участь у справі.

Остаточність рішення суду є не наслідком законної сили, а її елементом, оскільки притаманна лише для рішень суду, що набрали законної сили,

розкривається у виключності, незмінності, преюдиційності та неспростовності, поза ними її не може бути, і тим більше окремо від них.

Саме тому зазначені ознаки рішення суду лише у сукупності виражають одне з призначень законної сили рішення суду — забезпечити визначеність встановлених судом фактів та правовідносин. Відповідно доцільно буде вважати елементом законної сили саме остаточність рішення суду, а інші ознаки — властивостями рішення суду, які забезпечують визначеність встановлених фактів та правовідносин, з однієї сторони, та остаточність рішення суду — з іншої, є умовами законної сили рішення суду.

У зв'язку із цим не можна вести мову про законну силу рішення суду як про сукупність властивостей незмінності, неспростовності, виключності та обов'язковості, оскільки перші три властивості не входять до її змісту, а забезпечують функціонування статичного елемента законної сили, яким є остаточність. В той же час обов'язковість рішення суду у цивільній справі як акту правосуддя є динамічним елементом законної сили рішення суду, тобто входить до її змісту.

Зазначені концепції, що трактують законну силу рішення суду як її істинність, остаточність, правову дію, остаточність та правову дію, сукупність властивостей, якість (характеристику) рішення суду як акту правосуддя, попри усі свої позитивні риси та недоліки, дозволяють сформулювати єдине визначення законної сили рішення суду.

Законна сила рішення суду — це його якість, що характеризує рішення суду як акт правосуддя і забезпечує реалізацію владного веління, що міститься у рішенні, та визначеність у встановлених рішенням суду правовідносинах.

Зміст законної сили, на думку автора, складають її статичний та динамічний елемент.

Статичний елемент законної сили — це остаточність рішення суду, що виникає у зв'язку із набранням рішенням суду законної сили і означає стійкість владного веління, яке міститься у рішенні суду, неможливість його зміни або

скасування через апеляційне оскарження або перегляд судом, що ухвалив рішення, або пред'явлення позову, тотожного із тим, щодо якого ухвалено рішення.

Статичний елемент законної сили зумовлює визначеність у встановлених судом правах та обов'язках осіб, які брали участь у справі, і є результатом сукупної взаємодії таких властивостей рішення суду, як незмінність, неспростовність та виключність.

Незмінність (неможливість для суду переглянути або скасувати ухвалене ним рішення), неспростовність (неможливість перегляду судового рішення по суті) та виключність (неможливість пред'явлення позову, тотожного тому, що його вирішив суд через ухвалення цього рішення) рішення суду у цивільній справі також є його властивостями, однак розкривають сутність законної сили лише в сукупності, взаємодії, яка і складає статичний елемент законної сили рішення суду.

Динамічним елементом законної сили рішення суду є його обов'язковість, що виявляється у встановленні для осіб, які брали участь у справі, прав та обов'язків, у необхідності виконання обов'язків, встановлених рішенням суду, в тому числі примусового виконання. Обов'язковість є властивістю рішення суду як правозастосовчого акту, яка у взаємозв'язку із остаточністю складає законну силу, забезпечує виконання владного веління, що міститься у рішенні суду, і стабільність якого забезпечена статичним елементом законної сили. До змісту законної сили рішення суду входить лише обов'язковість судового рішення як акту правосуддя, а обов'язковість судового рішення як процесуального документа законною силою не охоплюється.

1.3. Об'єктивні та суб'єктивні межі законної сили рішення суду

Законна сила рішення суду як правозастосовчого акту, яким здійснюється не нормативне регулювання правових відносин, а врегулювання конкретних відносин

між конкретними суб'єктами таких відносин щодо конкретного об'єкта (матеріального або нематеріального блага), не безмежна і не може бути поширена на усіх суб'єктів права, незалежно від їх участі у судовому розгляді, за результатами якого ухвалене рішення суду.

Так само, як правова дія індивідуального правового акту як його здатність виступати правовою формою реалізації державної влади [4, с. 260], як основна властивість правового акта діяти та породжувати правові наслідки зокрема виникнення, зміни, припинення правовідносин [203, с. 479], стосується лише учасників правовідносин, щодо яких і видано індивідуальний правовий акт, так і законна сила як взаємозв'язок правової дії та остаточності рішення суду, поширюється лише на осіб, які брали участь у справі, — сторін та третіх осіб, і лише на спірне правовідношення між ними, вирішене ухваленим рішенням суду.

Таке обмеження дії законної сили рішення суду лише на осіб, які брали участь у справі, і лише щодо предмета та підстави спору в теорії цивільного процесу отримало назву «межі законної сили рішення суду». Так, наприклад, М. О. Миловидов вказував, що якщо суд при організації процедури зі змагального начала обмежується запропонованим сторонами матеріалом і ухвалює рішення на підставі наведених ними доказів, то необхідно визнати, що рішення набирає законної сили тільки щодо сторін. Поширювати її на третіх осіб (у значенні осіб, які не брали участі у справі) — означало б ставити цих останніх у залежність від свавілля, недбалості сторін при веденні процесу [79, с. 12–14].

К. І. Малишев та Т. М. Яблочков зазначали, що рішення набирає законної сили тільки щодо спірного предмета, що шукається та оспорюється на тій же підставі [73, с. 438; 204, с. 248]. Під предметом К. І. Малишев мав на увазі річ або право, щодо яких ведеться спір [73, с. 438].

Є. В. Васьковський говорить про те, що остаточне рішення суду має силу закону для сторін та унеможливорює повторний розгляд вирішеного судом питання у новому процесі. Однак таке значення притаманне остаточному рішенням суду щодо справ, тотожних із вирішеною. Тотожними можна вважати лише такі справи, провадження щодо яких здійснюється між тими ж суб'єктами і які співпадають у

своїх суттєвих елементах [17, с. 436]. Такими елементами є зміст позову, його предмет та підстава [17, с. 437]. Суб'єкти процесів тотожні, якщо в обох справах сторонами є ті ж особи або їх правонаступники. В однаковому становищі із сторонами знаходяться треті особи, які брали участь у справі, або були залучені до справи, але ухилилися від участі у ній. На інших осіб, на думку, Є. В. Васьковського, законна сила рішення суду не поширюється [17, с. 436].

Одним із перших використовувати це поняття почав у своїх працях Є. О. Нефедьєв, який виділяє об'єктивні та суб'єктивні межі законної сили [83, с. 329–330]. Об'єктивні межі законної сили, на його думку, означають поширення законної сили на спір із тим же змістом, предметом та підставою позову, щодо якого ухвалено рішення суду. При цьому для того, щоб вважати, що на конкретний спір поширюється законна сила рішення суду, необхідно, щоб одночасно співпадали і зміст, і предмет, і підстава позову, який пред'являється, і позову, щодо якого ухвалено рішення суду, що набрало законної сили [83, с. 329–330]. Зміна змісту, предмету або підстави позову означатиме відсутність перешкод для вирішення такого позову, оскільки такий позов уже не буде тотожним із тим, щодо якого уже ухвалено рішення суду, що набрало законної сили. Суб'єктивні межі законної сили рішення суду, на думку дослідника, означають її поширення лише на осіб, які брали участь у справі, а також на їх правонаступників [83, с. 330].

Радянська теорія цивільного процесу також сприйняла положення про об'єктивні та суб'єктивні межі законної сили рішення суду [34, с. 16–18; 39, с. 426–436; 40, с. 155–156, 166–168; 56, с. 174–191; 188, с. 72–77] і на сьогодні вона є загальноновизнаною в теорії цивільного процесу України [5, с. 14; 101, с. 209–210; 177, с. 10; 200, с. 423].

Думка М. Г. Авдюкова про те, що законна сила рішення суду не має меж на тій підставі, що законна сила поширюється на все, щодо чого ухвалено рішення суду, і в цьому плані не має меж [3, с. 190], підтримки у процесуалістів не знайшла.

По суті, визначення М. Г. Авдюкова фактично обмежує законну силу рішення суду лише спірним правовідношенням, щодо якого рішення суду ухвалене, відповідно і поширюватися така законна сила буде лише на осіб, які брали участь у такому правовідношенні, оскільки інші особи заінтересованості у такому рішенні суду не матимуть.

З огляду на це, в юридичній літературі справедливо завважується, що такий підхід можна визнавати, якщо розглядати безмежність законної сили щодо поширення її на осіб, які брали участь у справі, у спірному правовідношенні, уже вирішеному судом [64, с. 141]. Якщо ж розглядати поширення її на осіб, які участі у справі не брали, а також щодо правовідношення, що не було предметом судового розгляду, то в цьому випадку необхідно погодитися із тим, що законна сила рішення суду на ці сфери поширюватися не буде, оскільки тоді рішення суду набуде нормативного характеру, хоча по суті нормативним актом не буде.

Законна сила рішення суду повинна поширюватися лише на те, щодо чого ухвалене, і на тих, щодо кого ухвалене рішення суду. На будь-які інші правовідносини, питання про які суд не розглядав і не вирішував, а також на учасників таких правовідносин законна сила не розповсюджується. Саме цим і обумовлюється наявність меж законної сили рішення суду.

Оскільки зміст законної сили рішення суду складають остаточність рішення суду та його обов'язковість як акту правосуддя, відповідно межі законної сили рішення суду означають межі прояву остаточності та обов'язковості рішення суду.

Дослідження питання про межі дії статичного елемента законної сили рішення суду традиційно розглядається у теорії цивільного процесу як межі дії виключності або преюдиційності. Пов'язано це з тим, що основами цивільного судочинства СРСР, цивільним процесуальним законодавством УРСР, а надалі сучасної України, визначено межі дії виключності та визнання фактів, встановлених судовим рішенням, такими, що не потребують доказування.

Об'єктивні та суб'єктивні межі неспростовності та незмінності законодавчо не визначено, а обов'язковість, відповідно до ст. 14 ЦПК України, взагалі визнається безмежною. У зв'язку із цим О. О. Князев зазначив, що ці властивості

характеризують рішення суду як процесуальний документ, а законна сила рішення суду як процесуального документа меж не має, зважаючи на те, що обмеження у праві на оскарження рішення суду стосується не тільки осіб, які брали участь у справі, а й інших осіб, на права та обов'язки яких таке рішення могло вплинути. Так само рішення суду не може бути змінити або скасувати той суд, що його ухвалив, незалежно від того, яка особа звертається із заявою про скасування, та яких правовідносин це стосується, якщо немає виняткових випадків, коли таке скасування допускається [64, с. 143].

Вважаємо, що ця думка є правильною у частині заперечення меж незмінності та неспростовності, однак зважаючи на те, що ні виключність, ні неспростовність, ні незмінність не є елементами законної сили, а є властивостями рішення суду, що ухвалене судом або набрало законної сили, стверджувати про межі виключності не досить правильно, оскільки на певне коло правовідносин та певне коло осіб поширюється законна сила в цілому як єдність остаточності та обов'язковості рішення суду, а не незмінність, неспростовність та виключність, які є лише властивостями рішення суду, взаємодія яких і складає остаточність рішення суду.

Що ж стосується обов'язковості, то слід розрізнити обов'язковість рішення суду як процесуального документа та обов'язковість рішення суду як акта правосуддя. Остання як елемент законної сили не може не мати меж, оскільки суд не має права ухвалювати нормативні рішення, що поширюються на будь-які правовідносини та будь-яких осіб. Однак такі межі обов'язковості рішення суду як акта правосуддя, є такими ж як і межі статичного елемента законної сили, тобто визначення об'єктивних та суб'єктивних меж законної сили рішення суду потрібно пов'язувати саме із тим, чи є визначеними правовідносини між цими сторонами у зв'язку із набранням рішенням суду законної сили. Провідним для визначення поширення на осіб законної сили рішення суду повинна стати можливість пред'явлення нової вимоги особою, яка брала участь у справі, з якої ухвалено і набрало законної сили таке рішення. Якщо позов впливає із тих же правовідносин і тотожний попередньому, то це означає, що об'єктивно особа не

вийшла за межі законної сили рішення суду. Якщо позов впливає із тих же або інших правовідносин, однак відрізняється за вимогою, підставою для такої вимоги, способом захисту, за колом осіб, які брали участь у справі за попереднім позовом і які потенційно братимуть участь у справі за позовом, що пред'являється, то право на його пред'явлення знаходиться за межами законної сили рішення суду

Виникає запитання щодо критеріїв поширення законної сили на правовідносини, врегульовані рішенням суду, що такої законної сили набрало, тобто які об'єктивні межі законної сили рішення суду.

З урахуванням змісту ст.ст. 61, 122, 206, 223 ЦПК України можна зробити висновок, що законна сила рішення суду поширюється на правовідношення, щодо якого відбувся судовий розгляд і ухвалено рішення суду. Законна сила поширюється як на саме правовідношення, так і на окремі його елементи — права, обов'язки суб'єктів правовідношення, а також на обставини, пов'язані із цим правовідношенням, та які встановлено рішенням суду, що набрало законної сили. Факт набрання рішенням суду законної сили означатиме для особи, на яку поширюється законна сила рішення суду, неможливість пред'явлення (та подальшого вирішення судом) вимоги, тотожній тій, щодо якої ухвалено та набрало законної сили рішення суду, оскільки така вимога впливатиме із того ж правовідношення, спір про яке суд вже був розглянув та вирішив. Крім того, він означатиме для зобов'язаної особи обов'язок визнання (а також неможливість оскарження по суті через оскарження рішення суду повністю або в частині) обставин, встановлених рішенням суду, що пов'язані із спірним правовідношенням, які обґрунтовують вимоги позивача, щодо яких ухвалено та набрало законної сили рішення суду.

Як вже зазначалося, юридична доктрина як критерії для визначення, в яких межах поширюється статичний елемент законної сили рішення суду на певне коло правовідносин між сторонами та іншими особами, які брали участь у справі, виділяє елементи цивільно-правової вимоги, з якою особа зверталася до суду, тобто предмет, підставу та зміст позову [38, с. 134]. Цими ж критеріями послуговуються і при визначенні тотожності позовів, тобто при визначенні меж

властивості виключності, яка поряд із об'єктивно безмежними незмінністю та неспростовністю зумовлює остаточність рішення суду, що разом із обов'язковістю рішення суду як акту правосуддя складає його законну силу.

Предмет позову у юридичній науці визначено як суб'єктивне право, обов'язок або правовідношення, вказане позивачем [41, с. 271]. Це те право, яке порушено, або яке потребує визнання рішенням суду, той обов'язок, який повинен бути виконаний і до виконання якого вимагається рішення суду, це те правовідношення між позивачем та іншою особою — фізичною або юридичною, яке потребує захисту або визнання.

У випадку набрання рішенням суду законної сили, остання поширюватиметься на осіб лише в межах того предмета позову, про задоволення або про відмову у задоволенні якого ухвалено рішення, що набрало законної сили.

Для того, щоб визнати тотожність позовів, необхідно, щоб право, за захистом якого звертається позивач до суду, співпадало із тим, щодо якого вже ухвалено судове рішення. Якщо позивач самовільно здійснив поділ позовних вимог, тобто вимагає, наприклад, стягнення із відповідача частини боргу, а пізніше подає позов про стягнення іншої частини, в цьому випадку не буде тотожності позовних вимог, хоча сторони та підстава позову будуть тотожними. Рішення суду, ухвалене за первісним позовом, буде виключним щодо підстав позовних вимог, тобто предметом судового розгляду не може бути питання про підставність заборгованості (оскільки це питання вже вирішив суд у справі за первісним позовом, а тому ці факти є преюдиційними), а лише питання про підставність її розміру.

Підстава позову — це юридичні факти, з якими позивач пов'язує свою матеріально-правову вимогу до відповідача або правовідношення в цілому [41, с. 273]. Це договори або односторонні правочини, дії або бездіяльність особи, що призвела до заподіяння школи, та інші дії, у зв'язку із якими у позивача та в інших осіб виникали ті права, обов'язки, що потребують правового захисту.

У випадку набрання рішенням суду законної сили, остання поширюватиметься на осіб лише в межах тієї підстави позову, про задоволення

або про відмову у задоволенні якого ухвалено рішення суду, що набрало законної сили.

Якщо предметом судового розгляду був позов про стягнення заборгованості за договором, то після вирішення цього позову, позов про стягнення цієї ж заборгованості за цим самим договором неможливий. Можливим є або подання позову про стягнення заборгованості за інший період за договором, або стягнення штрафних санкцій, передбачених цим договором або законом, якщо про їх стягнення позивач не просив у первісному позові. В першому випадку маємо тотожні підстави позову — договір, однак різний предмет позову — заборгованість за різні періоди. У другому випадку маємо різні підстави позову, оскільки штрафні санкції передбачені іншими пунктами договору (пеня, штраф) або законом (наприклад, відповідно до ст. 625 Цивільного кодексу України 3 % річних за користування чужими грошовими коштами у випадку, коли договором або законом не встановлено інший розмір відсотків), а також різний предмет позовних вимог: у справі за первинним позовом це заборгованість відповідача, у вторинному позові — штрафні санкції.

Однак не можна вважати різними підставами позову лише посилення позивача на різні норми матеріального права, якими, на думку позивача, обґрунтовуються позовні вимоги, оскільки під підставами позову слід розуміти обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги і які об'єктивуються у поданих доказах, а не самі по собі посилення позивача на певну норму закону, яку суд може змінити, якщо її дія не поширюється на спірні правовідносини [144].

Так, наприклад, Хмельницьким міськрайонним судом Хмельницької області особі було відмовлено у відкритті провадження у справі у зв'язку із тотожністю предмета, підстави позову та сторін. Первісний позов стосувався визнання фізичних осіб такими, що втратили право на користування житловим приміщенням у зв'язку із розірванням договору найму (тобто на підставі ст. 107 Житлового кодексу УРСР). Новий позов стосувався визнання тих же фізичних осіб такими, що втратили право на користування тим же житловим приміщенням, однак на іншій підставі — ст. 71 Житлового кодексу УРСР, тобто у зв'язку із

відсутністю наймача в житловому приміщенні більше шести місяців. 7 листопада 2006 року Апеляційний суд Хмельницької області своєю ухвалою скасував зазначене рішення як необґрунтоване, оскільки підстава позову не є тотожною [138] (хоча є тотожними предмет та зміст позову та сторони).

Зміст позову — це елемент вольової вимоги в позові, що містить вказівку на форму судового захисту [41, с. 276]. У випадку набрання рішенням суду законної сили, законна сила поширюватиметься на осіб лише в межах того змісту позову, щодо задоволення якого ухвалено рішення, що набрало законної сили.

Хоча зміст позову окремі вчені, зокрема, Є. Н. Губіна [38, с. 135–136], Г. Л. Осокіна [87, с. 110], М. К. Треушніков [24, с. 261], не визнають як критерій визначення тотожності позовних вимог, однак переважна частина інших вчених-процесуалістів зміст все таки визнає за такий критерій, хоча і не завжди сприймається в судовій практиці.

Наприклад, 18 грудня 2006 року Апеляційний суд Хмельницької області скасував ухвалу Старокостянтинівського районного суду від 09.10.2006 року, якою у відкритті провадження у справі за позовом про стягнення аліментів на дитину, було відмовлено. Відмова у відкритті провадження у справі Старокостянтинівській районний суд обґрунтовував тим, що 19.11.1998 року постановою Старокостянтинівського районного суду було стягнуто на користь дочки позивачки та відповідача аліменти в розмірі 1/6 заробітку відповідача щомісячно, але не менше $\frac{1}{2}$ неоподаткованого мінімуму доходів громадян, а новий позов також стосувався стягнення аліментів. Однак у новому позові позивачка просила суд стягнути аліменти в розмірі 1/6 заробітку відповідача щомісячно, але не менше 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. У зв'язку із цим, Апеляційний суд Хмельницької області визнав позови нетотожними, ухвалу Старокостянтинівського районного суду від 09.10.2006 року про відмову у відкритті провадження у справі такою, що підлягає скасуванню, а справу такою, що підлягає направленню на повторний розгляд до Старокостянтинівського районного суду [145].

У цьому випадку тотожні предмет та (можливо) підстава позову, однак зміст позову у першому та другому позовах — різні.

Якщо особа з новим позовом звертається до суду для застосування певної форми правового захисту, на який вона має право незалежно від вимоги застосування іншої форми правового захисту (наприклад, якщо позивач у первісному позові вимагав відшкодувати збитки, а у новому — сплати штрафних санкцій, передбачених договором), то не можна повною мірою сказати про тотожність таких вимог. Однак тоді немає і повної тотожності предмету позову та підстав позову, оскільки в першому випадку підставою позову було невиконання зобов'язання, а в другому — ще й пункт договору, який передбачає стягнення відповідних штрафних санкцій. У новому позові позивач матиме права буде вимагати стягнення ще не стягнутої заборгованості, оскільки це питання вже вирішене судом, однак питання про штрафні санкції, як ще не вирішене судом, може бути порушене.

Можлива ситуація, якщо в одному позові було заявлено про спростування неправдивих відомостей та стягнення майнової шкоди, а в другому — про спростування неправдивих відомостей та стягнення моральної шкоди. У такому випадку повторне спростування тих самих неправдивих відомостей здійснюватися не буде, оскільки воно вже вирішувалося, а позов про відшкодування моральної шкоди буде вирішено позитивно (стягнуто) або негативно (відмовлено у стягненні), хоча підстава (публікація неправдивих відомостей) та предмет (спростування неправдивих відомостей та повернення до стану, що існував до публікації неправдивих відомостей) позову є тотожними.

Суб'єктивні межі законної сили рішення суду означають її поширення лише на певне коло осіб — на сторін, інших осіб, які брали участь у справі, а також осіб, які участі у справі не брали, але на права та обов'язки яких могло вплинути рішення суду, що набрало законної сили.

З урахуванням змісту ст. 223 ЦПК України можна стверджувати, що законна сила рішення суду поширюється на сторін та на третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Визначення їх тотожності у судовій

практиці дозволяє поряд із визначенням тотожності предмета, підстави та змісту позову, визначати тотожність позовів, а отже — визначати межі законної сили рішення суду.

Тотожність сторін означає, що у справах за обома позовами особи мають процесуальне становище сторін — позивача або відповідача. Питання про те, чи ці особи мають мати те саме процесуальне становище у справі, чи ні, залишається відкритим. У літературі висловлена думка про те, що не має значення те, що позивач та відповідач у справі за тотожним позовом змінюють свій процесуальний стан [3, с. 148], а також про те, що такі позови не можна вважати тотожними [16, с. 13–14].

Вважаємо, що обидві точки зору потрібно враховувати за таких умов.

Тотожність сторін у випадку, коли вони змінюють своє процесуальне становище, можлива тоді, коли новий позов є аналогічним зустрічному позову, пред'явленому позивачем при розгляді іншої справи, щодо якої ухвалено та набрало законної сили рішення суду, в якій ця особа знаходилася у процесуальному стані відповідача. Однак тотожність є лише у тому випадку, якщо зустрічний позов був предметом судового розгляду нарівні із позовом позивача, відповідно щодо обох позовів було ухвалено рішення суду. У цьому випадку, якщо відповідач подасть такий же позов до позивача в окремому судовому процесі (тоді матимемо заміну сторін місцями), матимемо тотожний позов, хоча сторони фактично помінялися місцями. Позивач в такому випадку також не матиме права подати зустрічний позов, оскільки щодо нього вже ухвалено рішення суду, і матиме право лише подати заперечення проти позову як такого, що вже вирішений.

Інше питання стосується випадку, коли сторони при розгляді первісному позову подавали не зустрічний позов, а заперечення проти позовних вимог. У такому випадку суд, розглядаючи спір, вирішуватиме лише вимогу позивача, питання про вимогу відповідача не вирішуватиметься у зв'язку із тим, що сама вимога не заявлялася. Через це таку вимогу (зважаючи на те, що повної

тотожності із запереченнями відповідача у першому процесі не буде) пізніше відповідач може подати і тотожності позовів не матимемо.

У випадку, коли при розгляді нового позову беруть участь особи, які участі при розгляді первісного позову не брали, тотожності позовів не буде у зв'язку із тим, що немає тотожності сторін. Так, наприклад, 6 квітня 2009 року Апеляційний суд Хмельницької області задовольнив апеляційну скаргу прокурора Городоцького району Хмельницької області на ухвалу Городоцького районного суду Хмельницької області від 20.01.2009 року про відмову у відкритті провадження у справі про визнання договору купівлі-продажу житлового будинку недійсним у зв'язку із наступним. Відмовляючи відкрити провадження у справі, Городоцький районний суд виходив з того, що є рішення суду, що набрало законної сили зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. В мотивувальній частині ухвали суд зазначив про наявність рішення суду за позовом про визнання договору купівлі-продажу житлового будинку недійсним. У цьому спорі сторонами були дві фізичні особи та Товариство з обмеженою відповідальністю «Бубнівське». Новий позов же подавав прокурор Городоцького району Хмельницької області в інтересах держави в особі Бубнівської сільської ради до фізичної особи та Товариства з обмеженою відповідальністю «Бубнівське».

Проте в розгляді зазначених справ не брали участь прокурор Городоцького району та Бубнівська сільська рада Городоцького району. Остання була стороною у справі за новим позовом, однак не брала участь у справі за первинним позовом. У зв'язку з цим ухвала судді від 20 січня 2009 року підлягає скасуванню [137] і тому її було скасовано Апеляційним судом Хмельницької області.

У випадку, коли позов пред'явлено до однієї особи, а належним відповідачем є інша особа, і визнання такої особи належним відповідачем приводить до тотожності сторін, слід вести мову про тотожність позовів (за умови одночасної тотожності предмета, змісту та підстави позову). Так 5 квітня 2007 року Апеляційний суд Хмельницької області відхилив апеляційну скаргу на ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі, що була постановлена у

зв'язку із тотожністю позовів. Апеляційний суд Хмельницької області встановив, що хоча позов був пред'явлений до фізичної особи, яка була директором Деражнянського плодоконсервного заводу, а судову ухвалу, що стала підставою для наступної відмови у відкритті провадження у справі, було ухвалено за позовом до Деражнянського плодоконсервного заводу, однак належним відповідачем у новій справі є саме Деражнянський плодоконсервний завод, а не його директор [136].

Зміна процесуального стану особи із третьої особи, що заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору на позивача або навпаки, на тотожність позову не впливатиме. Зважаючи на те, що вимога особи буде тотожною, а її процесуальний статус за законодавством визнано за ідентичний (третя особа, що заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору має усі права позивача), то, відповідно, уже вирішена судом вимога третьої особи не може заявлятися в суді як самостійний позов.

Таким чином для визначення тотожності сторін у позові необхідно, щоб вони мали процесуальний статус сторін — позивача (правонаступника, третьої особи, що заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) або відповідача. При цьому зміна їх процесуального статусу під час розгляду первісного та нового позову для визначення тотожності позовів можлива лише у випадку, коли предметом нового судового розгляду стане вже вирішена зустрічна вимога відповідача.

Неучасть однієї із сторін у розгляді нового позову або знаходження у іншому процесуальному статусі — як свідка, експерта, спеціаліста, представника сторони, означатиме, що новий позов не тотожний первісному. Участь особи у справі за первісним позовом як третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, унеможливорює пред'явлення нею позову з цієї ж підстави та предмета, оскільки вона цим правом вже скористалась, пред'явивши позов до однієї чи обох сторін.

Питання про поширення законної сили рішення суду на третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору потребує більш детального дослідження.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору в судовому процесі не заявляють позовні (в тому числі зустрічні) вимоги в процесі судового розгляду, однак виникає питання про те, чи можуть вони заявити вимогу у новому процесі, що тотожна заявленій вимозі або поданим запереченням відповідача у попередньому процесі. У цьому випадку вирішення такої зустрічної вимоги може вплинути на права та обов'язки не тільки відповідача, а й третьої особи, що не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, однак така третя особа має право пред'явити позов, пов'язаний із уже вирішеним, оскільки останній заявляла не ця третя особа і не до цієї третьої особи. У зв'язку із цим встановити повну тотожність вимоги позивача, який був у попередньому процесі третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, чи відповідача у попередньому процесі, неможливо. Тому законна сила рішення суду на третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору не поширюється.

Питання про те, чи поширюється законна сила рішення суду на осіб, які участі у справі не брали, є дискусійним: одні вчені вважають, що це неможливо [39, с. 431; 89, с. 131], інші поширення законної сили на таких осіб допускають [3, с. 189–190; 78, с. 17], зважаючи на те, що такі особи мають право оскаржити ухвалене щодо них рішення суду.

Так, наприклад, цивільне процесуальне законодавство Федеративної Республіки Німеччини допускає подачу особами, які не брали участі у справі, щодо якої ухвалено рішення суду, самостійного позову, навіть, якщо цим рішенням вирішено питання про їх права та обов'язки, тобто законна сила рішення суду на таких осіб не розповсюджується (п. 325 Цивільного процесуального уложення ФРН не згадує цю категорію осіб серед тих, на яку поширюється законна сила рішення суду [207]). Однак такі особи позбавлені права на

оскарження рішення (п. 228 Цивільного процесуального уложення ФРН серед суб'єктів оскарження згадує лише сторін, в тому числі третіх осіб) [207].

ЦПК Французької республіки, навпаки, визначаючи законну силу перешкодою у праві на позов (ст. 122 ЦПК Французької республіки), не містить суб'єктних обмежень у поширенні законної сили. У зв'язку із цим, особи, які участі у справі не брали, але щодо прав та обов'язків яких ухвалено рішення суду нарівні із сторонами мають право оскаржити рішення суду (ст. 554 ЦПК Французької республіки) [85, с. 138], однак пред'явити самостійний позов як тотожний вже вирішеному не можуть.

Сучасна теорія цивільного процесу України поєднує згадані моделі оскарження. Так, не допускається поширення статичного елемента законної сили рішення суду на осіб, які не брали участі у справі, — такі особи не обмежені у праві подати позов, вони мають право не визнавати встановлені судом факти та правовідносини преюдиційними, оскільки при їх встановленні вони участі у справі не брали. Однак ці особи у випадку, якщо вони були зобов'язані до вчинення певних дій таким рішенням суду, не мають права ухилятися від такого виконання, оскільки таке рішення для них є обов'язковим не через набрання ним законної сили і відповідно — поширення законної сили на цих осіб, а через те матеріальне правовідношення, що було покладено в основу рішення суду [6, с. 19]. Також ці особи мають право оскаржити рішення суду, не пред'являючи самостійний позов.

Таким чином, законна сила рішення суду поширюється на сторін та третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, а також їх правонаступників. Інші суб'єкти законною силою не зв'язані і тому подання ними позову, певною мірою із схожим або тотожним змістом, предметом або підставою є можливим, оскільки така особа до участі у справі не залучалася, і її вимога ще не була вирішена судом.

Межі обов'язковості рішення суду як акту правосуддя ті ж самі, хоча у ст. 14 ЦПК України і визначено, що рішення суду, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і

підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, — і за її межами. Обов'язковість рішення суду не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням порушуються їхні права, свободи чи інтереси.

Із цього визначення можна було б зробити висновок про суб'єктивну безмежність обов'язковості, поширення її на усіх осіб, які брали, і які не брали участь у справі.

Не оспорюючи обов'язковість рішення суду як процесуального документа та акту правосуддя, погодитися із поширенням обов'язковості рішення суду на всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян повною мірою не можна.

Обов'язковість рішення суду як індивідуального правового акта, як вже зазначалось, виявляється у встановленні обов'язків для осіб, які беруть участь у справі, щодо вчинення певних дій або утримання від їх вчинення.

Для того, щоб рішення суду було загальнообов'язковим, необхідно, щоб крім обов'язку конкретної особи на виконання резолютивної частини рішення суду — вчинити певні дії, передбачені цим рішенням, або не вчиняти певних дій, в тому числі і тих, які призводять до порушення права іншого учасника процесу, рішенням суду встановлювались обов'язки для усіх учасників процесу, в тому числі позивача, відповідача, третіх осіб, а також щоб існували певні зобов'язання для будь-якої фізичної особи, юридичної особи, органу державної влади або місцевого самоврядування, суду, посадових осіб у зв'язку із ухваленням рішення суду, тобто «всіх без винятку осіб» [63, с. 2].

Для того, щоб позивач, відповідач, третя особа були зобов'язані вчинити певні дії або не вчиняти певних дій у зв'язку із ухваленням судового рішення, необхідно, щоб суд прямо зобов'язав їх на ці дії або бездіяльність. Без цього такі дії чи бездіяльність не будуть проявом обов'язковості рішення суду, оскільки тоді особа діє або на власний розсуд, або на підставі закону, але не на підставі

ухваленого судом рішення (оскільки останнє є індивідуальним правовим актом і не може поширюватися на невизначене коло суб'єктів).

За будь-яким рішенням про присудження про задоволення позовних вимог, то для особи, яка за цим рішенням отримує певні зобов'язання, таке рішення суду є обов'язковим.

Наприклад, якщо суд зобов'язує відповідача відшкодувати завдані позивачеві збитки, зазначивши про це у рішенні, то можна сказати, що рішення суду у цій частині є обов'язковим для відповідача. Однак, якщо крім визнання факту завдання збитків, суд не зобов'яже винну сторону їх відшкодувати, то виникає питання: як можна вести мову про обов'язковість такого рішення для сторони. Така особа буде зобов'язана відшкодувати завдані збитки, але вже не на підставі рішення суду, а на підставі ст. 1166 ЦК України, яка визначає, що майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Таке рішення буде неповним, і потерпіла сторона потребуватиме ухвалення додаткового рішення для захистку своїх інтересів, оскільки крім визнання факту завданої шкоди, необхідне також визнання її розміру та вказання на особу, яка завдала шкоду і повинна її відшкодувати.

Однак постає питання: чи є рішення суду обов'язковим для відповідача, якщо суд у рішенні про присудження відмовив у задоволенні позовних вимог. У такому випадку якихось обов'язків для відповідача взагалі не виникає, навпаки, відповідач отримує окремі, передбачені процесуальним законом, права, пов'язані із ухваленням такого рішення (оскарження рішення, клопотання про роз'яснення рішення, посилення на факти, встановлені таким рішенням як на такі, що не потребують доказування).

Що ж до позивача, то в чому проявляється обов'язковість рішення суду про присудження для нього? У тому, що він не може заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини? Те, що він не має права оскаржити рішення суду

після набрання ним законної сили? Вважаємо, що вказані процесуальні обмеження позивача не є проявом загальнообов'язковості, а є проявом таких ознак рішення суду, як неспростовність та виключність. Таке рішення суду не буде обов'язковим для позивача, оскільки не створює для нього жодних обов'язків, пов'язаних із вирішенням цивільної справи, а не з її розглядом.

У випадку, якщо рішенням суду про присудження суд задовольнив позов частково, позивач, право якого було визнано або захищено, зобов'язаний не пред'являти будь-яких вимог до позивача щодо тієї частини позову, яку суд не задовольнив. Однак такий обов'язок прямо рішенням не встановлено, він впливає із виключності рішення суду.

Рішення суду як про задоволення позову, так і про відмову у задоволенні позову, не зобов'язує позивача до конкретних дій або бездіяльності, так само як і не надає йому додаткових прав, крім права вимоги, яке впливає із обов'язку відповідача виконувати рішення суду, якщо воно його до чогось зобов'язує.

Якщо ж у справі був зустрічний позов, який було задоволено повністю або частково, то в цьому випадку рішення суду є обов'язковим для позивача у частині вчинення ним певних дій або бездіяльності на користь відповідача.

Аналогічно питання вирішується і щодо третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору у випадку задоволення або незадоволення їхніх вимог.

Що ж до третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, то таке рішення суду може вплинути на їх права та обов'язки, однак безпосередньо їх не встановлює, тому, на нашу думку, воно не є для них обов'язковим.

Таким чином, рішення про присудження є обов'язковими для осіб, які беруть участь у справі, тобто позивача, відповідача та третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Для інших осіб рішення про присудження обов'язковими не є, хоча опосередковано вони можуть вплинути на права та обов'язки інших осіб.

Це ж саме стосується і рішень за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб (наприклад, у зв'язку із порушенням відповідачем законодавства про охорону навколишнього природного середовища, про захист прав споживачів, про безпечність та якість продукції тощо). Ухвалені рішення за такими позовами будуть обов'язковими для відповідача (що є персоніфікованим), для особи, що подала позов, та усіх осіб, які приєдналися до позову як треті особи на стороні позивача. Інші особи, в інтересах яких фактично було подано позов, але яких до участі у справі залучено не було, не можуть бути зв'язані ухваленим рішенням суду, що набрало законної сили. Їх права, що виникають у зв'язку із задоволенням позову про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб, не є наслідком участі цих осіб у справі, а тому і ці особи мають право подати позов, аналогічний вирішеному (він не буде тотожним, зважаючи на те, що ці особи не були позивачами та третіми особами у справі), оскаржити ухвалене рішення в апеляційному порядку. Це можна пояснити тим, що ці особи могли не знати про факт розгляду справи за позовом про захист їх прав та інтересів, зважаючи на неперсоніфікований склад осіб, про захист прав та інтересів яких подано позов. У зв'язку із цим Т. В. Степаненко слушно вказує на необхідність інформування цих осіб через офіційні засоби масової інформації, а також подальшу публікацію вже ухваленого рішення суду [120; 123, с. 262].

Що стосується перетворювальних (конститутивних) рішень та рішень про визнання, то обов'язки сторін (позивача та відповідача) цими рішеннями можуть визначатися (наприклад, обов'язок особи звільнити приміщення у випадку, коли таку особу визнано такою, що втратила право на житлове приміщення), однак навіть за умови їх не визначення, ці обов'язки впливають із відповідних норм закону. При цьому, суд, визнаючи за особою певні права, лише дозволяє застосувати до неї відповідні норми закону про ці права (зазначений приклад про обов'язок звільнити приміщення впливає із визначеного Конституцією України та Цивільним кодексом України обов'язку не чинити перешкод у здійсненні права власності і є його виконанням на підставі рішення суду), тому такі рішення є обов'язковими лише в частині визнання за особою певного права або факту

посягання на відповідне право або в частині визнання виникнення чи зміни правового відношення. Інші обов'язки сторін впливають не із рішення, а із норми закону, яка деталізує порядок здійснення наданого особі права, яке визнане судом, або факт порушення якого визнав суд, або із норм закону, які визначають права та обов'язки сторін у новому або зміненому правовідношенні.

Таким чином, перетворювальне (конститутивне) рішення суду є обов'язковим для осіб, які брали участь у справі, в частині визнання виникнення чи зміни правового відношення. Обов'язковість перетворювальних (конститутивних) рішень щодо сторони, яка виступала в справі як відповідач, проявлятиметься у вигляді обов'язку слідувати зміненому правовідношенню, діяти в межах тих прав та обов'язків, які впливають із зміненого правовідношення.

Рішення суду про визнання є обов'язковим для осіб, які брали участь у справі, в частині визнання права, обов'язку або факту посягання на право. Надалі ці особи не мають права звертатися до суду із повторним визнанням встановленого факту або його оскарженням (крім випадків оскарження самого рішення суду), оскільки він уже вирішений і його повинні визнавати ці особи. Що ж до осіб, які участі у справі не брали, то питання про обов'язковість для них рішення суду теж потребує більш детального дослідження.

О. О. Князев зазначає, що загальнообов'язковість рішення суду проявляється у таких випадках:

— кожен зобов'язаний організувати свою діяльність із тими ж правами та обов'язками, встановленими рішенням суду, що набрало законної сили; ніхто не має права стверджувати про незаконність такого рішення, посилаючись на неправильність висновків та приписів, що містяться у ньому, поки його не буде переглянуто в установленому порядку (правомірна поведінка);

— адміністративні та інші несудові юрисдикційні органи не мають права скасовувати рішення суду, вони не повинні розглядати та вирішувати спори, щодо яких суд ухвалив рішення, а при розгляді інших правових конфліктів за участю

тих же осіб вони не мають права переглядати юридичні факти та правовідносини, встановлені рішенням суду, що набрало законної сили;

— в установлених законом випадках державні і інші органи та посадові особи зобов'язані надавати підтримку в реалізації рішення суду через оформлення та реєстрацію змін у правовому статусі суб'єктів правовідносин, що зафіксовані судовим рішенням, а також через інші правомірні дії (наприклад, якщо рішення суду, що набрало законної сили, за позивачем визнане право власності на житлову площу, то органи, які здійснюють державну реєстрацію прав на нерухоме майно та правочинів із ним, зобов'язані здійснювати за проханням позивача реєстрацію відповідного переходу до нього права власності на відповідну житлову площу) [64, с. 133–134].

Із О. О. Князєвим можна погодитися, що частково ці результати ухвалення рішення суду і подальшого набрання ним законної сили, мають місце. Однак не доведено, чи є вони проявами загальнообов'язковості.

Перший випадок загальнообов'язковості, виділений О. О. Князєвим, фактично є проявом преюдиційності фактів рішення суду, що набрало законної сили. Із думкою про те, що особа не має права стверджувати про незаконність такого рішення суду, погодитися не можемо, оскільки саме незаконність рішення (порушення під час його ухвалення норм процесуального або неправильне застосування норм матеріального права) є підставою для оскарження рішення суду, яке набрало законної сили, в касаційному порядку або через перегляд рішення у зв'язку із нововиявленими обставинами або Верховним Судом України. Обов'язок же осіб враховувати преюдиційні факти впливає не з факту ухвалення конкретного рішення суду і набрання ним законної сили, а з норми закону, яка це встановлює.

Єдине, із чим можна погодитися, — це з тим, що особа повинна організувати свою діяльність із тими ж правами та обов'язками, встановленими рішенням суду, однак це стосується лише зобов'язаної сторони (відповідача або позивача у випадку задоволення зустрічного позову) — у позові про присудження або перетворювальному позові.

Що ж стосується рішення про визнання, то в цьому випадку визнання певного юридичного факту поширюється не тільки на осіб, які брали участь у справі, а й на невизначене коло осіб, які участі у справі не брали, але які пов'язані із визнаним правом особи. Наприклад, визнання факту недійсності договору буде обов'язковим не тільки для учасників договірної правовідносини, а й для інших осіб, якщо їх права та обов'язки випливають із визнаного права або обов'язку особи, яка брала участь у справі. Визнання права власності на майно вплине на права особи, яка орендує це майно, відповідно така особа зобов'язана визнавати право власності на це майно.

Однак обов'язковість рішень про визнання для цих осіб не впливає на їх право оскаржити таке рішення в апеляційному порядку, оскільки право на таке оскарження надає ст. 292 ЦПК України.

Другий випадок загальнообов'язковості, виділений О. О. Князевим, є проявом виключності рішення суду та преюдиційності фактів, коли встановлені судом факти та правовідносини стають остаточними і такими, що не потребують доказування, а особа не має права їх оспорювати в тому числі й у несудових органах, оскільки питання про права та обов'язки цієї особи вже вирішено рішенням суду. Однак особа, яка не брала участі у справі, не обмежена у можливостях подання позову навіть щодо тих фактів, які вже встановлено рішенням суду, оскільки в такому випадку її неучасть у судовому засіданні, щодо якого ухвалено судове рішення, що набрало законної сили, нівелює преюдиційність фактів, встановлених рішенням суду, що набрало законної сили, якщо ці факти стосуються її. У такому випадку ця особа має право оскаржити ухвалене рішення суду, не визнавати і просити інших осіб довести факти, встановлені цим рішенням суду.

Що ж до неможливості несудових органів скасувати або переглянути рішення суду, то на заперечення цієї тези для визначення такої властивості рішення суду як загальнообов'язковості, можна навести ряд причин.

По-перше, ЦПК України передбачає не скасування рішення суду органами законодавчої чи виконавчої влади або органами місцевого самоврядування, а лише

перегляд в апеляційному або касаційному порядку, перегляд за нововиявленими обставинами або Верховним Судом України.

По-друге, скасування рішення суду несудовими органами суперечить ст. 124 Конституції України, яка передбачає, що правосуддя здійснюється виключно судами. Рішення суду є актом правосуддя, а тому ухвалити його або скасувати може тільки суд.

По-третє, теза про те, що несудові органи не можуть скасувати рішення суду, стосується будь-якого рішення суду, в тому числі й того, яке не набрало законної сили.

Що ж до судів, то О. О. Князєв сам визнає, що відповідні правові наслідки для суду, які виникають у зв'язку із набранням рішенням суду законної сили, обумовлені не загальнообов'язковістю рішення суду, а його виключністю та преюдиційністю. Справді, суд у зв'язку з набранням рішенням суду законної сили не має права вирішувати тотожний спір, він повинен визнавати факти, встановлені цим рішенням суду, як такі, що не потребують доказування, однак саме рішення суду цей суд не зобов'язує до вчинення певних дій або утримання від їх вчинення щодо тих осіб, які брали участь у справі.

Щодо третього прояву загальнообов'язковості, виділеного О. О. Князєвим, то надання підтримки у реалізації владного припису не є його виконанням у контексті вчинення дій, до яких суб'єкт виконання зобов'язаний рішенням суду (оскільки, наприклад, орган державної виконавчої служби не був відповідачем у справі щодо якої ухвалено рішення суду), а примушуванням до такого вчинення зобов'язаного суб'єкта органом державної виконавчої служби. При цьому останнє здійснюється не на підставі загальнообов'язковості рішення суду, а на підставі Конституції України, ЦПК України та Закону України «Про виконавче провадження», що надають органам виконавчої служби такі повноваження.

Ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» визначає заходи примусового виконання судового рішення, які стосуються майна не державної виконавчої служби, а боржника, тобто суб'єкта, зобов'язаного судовим рішенням.

Останню тезу підтверджує абз. 2 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до якого державний виконавець здійснює необхідні заходи щодо своєчасного і повного виконання рішення, зазначеного в виконавчому документі, у спосіб і порядок, визначені виконавчим документом. У цьому випадку державний виконавець не виконує, а лише забезпечує виконання рішення суду на підставі вимоги закону, а не у зв'язку із обов'язком, що виник у зв'язку із ухваленням рішення суду і набранням ним законної сили.

Ст. 11 Закону України «Про виконавче провадження» визначає серед боржників лише фізичну або юридичну особу, яка зобов'язана за рішенням вчинити певні дії (передати майно, виконати інші обов'язки, передбачені рішенням) або утриматися від їх вчинення. Державного виконавця визначено серед учасників виконавчого провадження окремо, тому його не можна вважати зобов'язаним суб'єктом.

Так само, якщо для реалізації рішення про визнання або перетворювального рішення необхідні дії певного органу державної влади, наприклад, органу реєстрації актів цивільного стану у випадку ухвалення рішення суду про розірвання шлюбу, органу реєстрації правочинів щодо нерухомого майна у випадку визнання такого правочину недійсним, то такі дії не будуть виконанням рішення суду, оскільки ці органи, посадові особи зобов'язані вчинити певні дії щодо забезпечення здійснення права особи лише у випадку відповідного звернення особи до них із заявою, доданим рішенням суду та іншими документами, що необхідні для вчинення цих дій у встановлений законодавством строк. У випадку, якщо особа порушить встановлений порядок звернення до таких органів або строк звернення, її право, визнане рішенням суду здійснено не буде.

Чи є загальнообов'язковим рішення суду для сторонньої особи, на права та обов'язки якої таке рішення суду не впливає в тому сенсі, що вона не повинна порушувати прав іншої особи, передбачених цим рішенням? Вважаємо, що ні, оскільки цей обов'язок впливає не з рішення суду, яке є лише підставою для визнання такого права, а є конституційним обов'язком, передбаченим ст. 68 Конституції України.

Рішення суду як правозастосовчий акт не може бути загальнообов'язковим, оскільки тоді воно матиме ознаки нормативно-правового акта, тобто поширюватиметься на невизначене коло осіб або групу осіб.

У зв'язку із викладеним вважаємо, що рішення суду не є загальнообов'язковим, хоча рішення про визнання поширюються не тільки на осіб, які брали участь у справі, а й на осіб, на права та обов'язки яких це рішення суду могло вплинути. Однак поширення на таких осіб рішення суду є винятковим і таким, що або викликано об'єктивними причинами (суд не знав про пов'язаність цієї особи із особами, які брали участь у справі, спільними правами та обов'язками у правовідношенні, щодо якого ведеться судовий розгляд), або права та обов'язки таких осіб викликані не самим судовим рішенням, а зміною у правах та обов'язках інших осіб.

На осіб, які участі у справі не брали, і на права та обов'язки яких ухвалене судове рішення не вплинуло, обов'язковість рішення суду і, відповідно, його законна сила не поширюється.

Висновки до першого розділу

1. Законну силу рішення суду слід трактувати як його якість, що характеризує рішення суду як акт правосуддя і забезпечує реалізацію владного веління, що міститься у рішенні, та визначеність у встановлених рішенням суду правовідносинах.

2. Зміст законної сили складають її статичний та динамічний елемент.

Статичний елемент законної сили — це остаточність рішення суду, що виникає у зв'язку із набранням рішенням суду законної сили і означає стійкість владного веління, яке міститься у рішенні суду, неможливість його зміни або скасування через апеляційне оскарження або перегляд судом, що ухвалив рішення, або пред'явлення позову, тотожного із тим, щодо якого було ухвалено рішення.

Динамічним елементом законної сили рішення суду є його обов'язковість, що виявляється у встановленні для осіб, які брали участь у справі, прав та обов'язків, у необхідності виконання обов'язків, встановлених судовим рішенням, в тому числі примусового виконання. До змісту законної сили рішення суду входить лише обов'язковість судового рішення як акту правосуддя, обов'язковість рішення суду як процесуального документа законною силою не охоплюється.

3. При визначенні об'єктивних та суб'єктивних меж законної сили рішення суду має значення визначення тотожності предмета, змісту та підстав позову і тотожності сторін. Законна сила рішення суду поширюється лише на осіб, які мають статус сторін або третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Рішення суду не є загальнообов'язковим, тому що воно є як правозастосовчим актом та поширюється лише на осіб, які брали участь у справі (позивача, відповідача, третіх осіб).

4. Рішення про присудження є обов'язковими для осіб, які беруть участь у справі, тобто позивача, відповідача та третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, якщо цим рішенням на цих осіб покладаються певні юридичні обов'язки. Для інших осіб рішення про присудження обов'язковими не є, хоча опосередковано можуть вплинути на їх права та обов'язки.

5. Рішення суду про визнання та перетворювальні (конститутивні) рішення є обов'язковими лише в частині визнання за особою певного права або факту посягання на відповідне право або в частині визнання виникнення чи зміни правового відношення. Інші обов'язки для осіб, які брали участь у справі, виникають не із ухваленого рішення суду, а із відповідних норм права, які застосовуються у зв'язку із визнанням факту або перетворенням правовідношення.

6. Для осіб, які участі у справі не брали, але на права та обов'язки яких рішення суду вплинуло, рішення про визнання буде обов'язковим в частині визнання відповідного факту та правовідношення, однак такі особи вправі оскаржити його в апеляційному порядку або подати новий позов. На таких осіб законна сила рішення суду не поширюється.

РОЗДІЛ 2

УМОВИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НАБРАННЯ РІШЕННЯМ СУДУ ЗАКОННОЇ СИЛИ

2.1. Умови законної сили рішення суду

Законна сила як особлива характеристика рішення суду як акту правосуддя неможлива без ряду обставин, настання яких свідчить про те, що рішення суду набрало законної сили, а відсутність хоча б одного із них — про те, що рішення суду у цивільній справі законної сили не набрало. Такі правові стани в юридичній доктрині отримали назву «умови законної сили», хоча їх на сьогодні ґрунтовно не досліджено.

У юридичній доктрині було висловлено дві думки щодо визначення умов законної сили:

— умовами законної сили рішення суду є тотожність сторін, підстав та предмета позову [204, с. 248];

— умовою законної сили рішення суду є неспростовність судового рішення [62, с. 32].

Перший підхід до визначення переліку умов законної сили рішення суду судового рішення впливає із ототожнення законної сили рішення суду із його виключністю. У такому розумінні тотожність сторін, підстав та предмета позову розглядаються як такі, без яких законної сили судового рішення не може бути. Навряд чи можна погодитися із таким твердженням. Встановлення тотожності сторін та елементів позову має значення лише при вирішенні питання про прийняття позовної заяви або при вирішенні цивільної справи за позовом, у випадках, коли є інформація про те, що відповідну вимогу вже вирішено в суді і щодо неї набрало законної сили рішення суду. У цьому випадку тотожність сторін, підстав та предмета позову є не умовами законної сили рішення суду, а умовами

визнання двох позовів — щодо якого вже є рішення суду, що набрало законної сили, і того який подається або є предметом судового розгляду, тотожними.

Є. В. Клинова зазначає, що необхідно розрізняти поняття «елементи законної сили» та «умови законної сили», оскільки умова завжди виникає раніше наслідку (яким є законна сила). У зв'язку із цим, не можна вважати умовами законної сили рішення суду її статичний та динамічний елементи. Є. В. Клинова зазначає, що єдиною умовою законної сили рішення суду є неспростовність, метою якої є забезпечення остаточності, стійкості рішення суду. Неспростовність як умова набрання рішенням суду законної сили логічно виникає раніше законної сили, а тому як умова до змісту свого наслідку входити не може [62, с. 32].

Із другим підходом, що передбачає ототожнення умов законної сили рішення суду та його неспростовності, можна погодитися, однак не лише неспростовність як неможливість апеляційного оскарження рішення суду є умовою законної сили рішення суду.

При визначенні переліку умов законної сили рішення суду у цивільній справі необхідно враховувати сутність її як характеристики рішення суду як акту правосуддя. На нашу думку, зважаючи на те, що законна сила рішення суду у цивільній справі є його характеристикою як акта правосуддя, її необхідною умовою є саме виконання судом функції правосуддя при ухваленні такого рішення, тобто відповідь суду на заявлені вимоги особи заявника про задоволення вимоги або відмову у такому задоволенні, що закріплена в резолютивній частині рішення суду.

Суд, ухвалюючи рішення у цивільній справі, зобов'язаний у ньому встановити взаємні права та обов'язки сторін, підтвердити наявність або відсутність між ними правовідношення, а за необхідності — вирішити питання про застосування заходів державного примусу до відповідача, щоб забезпечити виконання покладених на нього рішенням суду обов'язків.

Якщо суд при ухваленні рішення чітко не задовольнить позов або не відмовить у такому задоволенні, то не можна вести мову про можливість визначеності у спірних правовідносинах, оскільки суд при ухваленні свого

рішення жодним чином не вплинув на ці правовідносини. Ці правові відносини, права та обов'язки між сторонами хоч і стали предметом судового розгляду, однак лишились у тому ж правовому стані, що й до пред'явлення позову та відкриття провадження у справі, або їх зміна протягом цього часу була спричинена іншими причинами, не пов'язаними із судовим розглядом. Через це таке рішення суду, попри виникнення у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, процесуальних прав та обов'язків, як таких суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що пов'язані із спірним правовідношенням, не створюватиме. Таке рішення, діючи як процесуальний документ, не буде актом правосуддя.

Надання відповіді на вимоги заявника є не єдиною умовою законної сили рішення суду, ухваленого у цивільній справі, інакше тоді рішення суду можна було б визнавати як таке, що набрало законної сили, вже з моменту його проголошення. Є й інші умови, які поряд із вже визначеною, означатимуть, що рішення суду у цивільній справі повинне набрати законної сили.

Так, наприклад, ст. 218 ЦПК України визначає, що після проголошення рішення суду, який його ухвалив, не може сам скасувати або змінити це рішення. Така властивість рішення суду, що виникає з моменту його проголошення, у теорії цивільного процесу отримала назву «незмінність рішення суду».

Хоча моменти набрання рішенням суду законної сили та виникнення у рішення суду властивості незмінності різні, і незмінним рішення суду є ще до набрання ним законної сили, однак усі властивості рішення суду, які забезпечують законну силу рішення суду (і ті, що виникають в момент набрання рішенням суду законної сили, і незмінність, що виникає раніше) взаємопов'язані і усі вони повинні зберегти рішення у постійному вигляді, зробити його остаточним, стійким, стабільним. Визначеності у встановлених рішенням суду правах та обов'язках осіб, які брали участь у справі, та правовідносин між ними, без забезпечення незмінності рішення, у тому числі від посягання на цю незмінність суду, що ухвалив це рішення, досягнуто не буде. Якщо суд може в будь-який момент за власною ініціативою або за ініціативою учасника процесу скасувати або змінити своє рішення, то остаточність рішення суду, визначеність у встановлених

судом правах, обов'язках та правовідносинах опиняється під загрозою через зловживання самого суду, навіть якщо така зміна або скасування викликана заявою однієї із сторін, оскільки в такому разі порушуються права іншої сторони.

У зв'язку із цим рішення суду не можна визнавати таким, що набрало законної сили, у випадку, якщо є можливість його перегляду судом, що ухвалив таке рішення. Лише у випадку, коли таке рішення є незмінним, рішення суду може набрати законної сили. З огляду на це неможливість зміни або скасування ухваленого рішення судом, який його ухвалив, що виникає з моменту його проголошення, необхідно визнати необхідною умовою законної сили рішення суду.

У той же час не можна стверджувати, що визнана законом неможливість для суду змінити або скасувати ухвалене ним рішення є абсолютною. Із цього правила є окремі виключення, оскільки може виникнути ситуація, коли стануть очевидними обставини, які з об'єктивних причин не могли бути відомі учасникам процесу, і тому не могли бути заявлені під час апеляційного оскарження рішення, або якщо суд допустив очевидну помилку, яка не впливає на зміст рішення, а лише робить його недосконалим в аспекті повноти та ясності.

Ст.ст. 219–221 ЦПК України визначають випадки, коли суд, який ухвалив рішення, може його змінити, зокрема має право виправити описки та арифметичні помилки, ухвалити додаткове рішення або роз'яснити ухвалене рішення суду. При цьому виправлення описок або арифметичних помилок, ухвалення додаткового рішення судом можливе як за заявою осіб, які беруть участь у справі, так і з власної ініціативи. Роз'яснення судового рішення можливе виключно за заявою осіб, які беруть участь у справі або за заявою державного виконавця.

Ці випадки виправлення недоліків судового рішення як виняток із правила незмінності рішення суду виділяють і українські [37, с. 8; 181, с. 254–257; 182, с. 183–185; 200, с. 416–418], і російські [56, с. 124] представники теорії цивільного процесуального права.

Необхідність ухвалення додаткового рішення, виправлення помилок та описок або роз'яснення рішення викликана судовою помилкою, яка не зачіпає

суть рішення суду [200, с. 417], а також порушенням таких вимог до рішення суду як його ясність, повнота, чіткість [181, с. 255]. Це означає, що законність та обґрунтованість рішення суду під сумнів не береться, в тому числі висновки суду по справі, обставини та факти, на яких ґрунтуються ці висновки.

Вважаємо, що виправлення судом описок чи арифметичних помилок, роз'яснення рішення або ухвалення додаткового рішення не є винятком із правила незмінності рішення суду.

Описку у тлумачному словнику української мови визначено як помилку в написаному тексті через неуважність [18, с. 846], арифметичну помилку — як неправильність у підрахунках [18, с. 1041].

Інші недоліки рішення суду, а саме ті, які виникли внаслідок неправильного застосування законодавства, до помилок, які можуть бути усунуті судом, який ухвалив рішення суду, не відносяться. У подібних випадках можна виправляти лише явні неточності, які було допущено випадково [47, с. 13].

Аналіз судової практики дозволяє виділити наступні приклади описок, допущених у судових рішеннях: неправильне зазначення імені та по батькові особи позивача, факт якого підтверджується паспортними даними позивача [151], неправильне зазначення назви юридичної особи факт якого підтверджувався довідкою з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України [171], описка у вказівці номера квартири, факт якої підтверджується наявним у справі ордером на право зайняття житлового приміщення [152], неправильне зазначення адреси приміщення, факт якої підтверджується договором купівлі-продажу приміщення [169], неправильне зазначення вартості майна [165].

Також в судовій практиці бувають арифметичні помилки, частіше всього у розрахунку суми, що підлягає стягненню [140; 141].

Виправлення описок або арифметичних помилок у рішенні не може спричинити зміни кінцевого результату розгляду справи для сторін, а лише усуває окремі технічні недоліки, які заважають виконанню рішення, чи роблять зв'язок між наявною доказовою базою та висновками суду менш видимим, хоча і не заперечують цього зв'язку.

Про це зазначає і Пленум Верховного Суду України в постанові «Про судові рішення у цивільній справі» від 18.12.2009 року. Відповідно до п. 19 цієї постанови суд, вирішуючи питання про виправлення опісок чи арифметичних помилок, допущених у судовому рішенні, не має права змінювати зміст судового рішення, він лише усуває такі неточності, які впливають на можливість реалізації судового рішення чи його правосудності. Проте якщо неправильне визначення стягнутої суми було наслідком, наприклад, застосування закону, який не підлягав застосуванню, то підстав для виправлення арифметичних помилок немає [97].

Після внесення виправлень у зв'язку із опискою чи арифметичною помилкою текст рішення суду змінювати не можна, проте у виконавчому листі слід навести формулювання резолютивної частини рішення суду в тій редакції, яку воно отримало у зв'язку з постановленням відповідної ухвали.

Ці приклади виправлення опісок були такими, що безпосередньо впливали із наявних матеріалів справи і були наслідком, насамперед, не уважності суду. Арифметичні помилки також повинні бути явними, тобто із тексту описової або мотивувальної частин рішення суду та матеріалів справи повинна впливати одна сума, а у резолютивній частині рішення суду має бути вказана інша сума, яка незначно (можливо, однією чи двома цифрами) відрізняється або є наслідком кількаразового сумування, наприклад, одних і тих же арифметичних величин. Безпосереднього впливу на зміст вирішеного правовідношення таке виправлення не матиме.

Може бути також ситуація, коли описка в рішенні суду викликана опискою в позовній заяві. У такому випадку порядок внесення виправлень у зв'язку із опискою той самий, якщо із інших матеріалів справи вона очевидна (наприклад, якщо було неправильно зазначено по батькові відповідача в позовній заяві та в рішенні суду, однак в інших документах (ухвалах, запереченні відповідача) зазначено інше по батькові відповідача).

Таким чином, у випадку виправлення судом опісок або помилок можливе лише формальне корегування тексту рішення без зміни його змісту, без зміни

висновків суду, викладених у рішенні і тих, якими закінчився розгляд цивільної справи.

Якщо ж суд, виправляючи помилки або описки у рішенні, змінив його зміст (змінив висновок суду щодо задоволення або незадоволення позову (крім випадків, коли в мотивувальній частині рішення зроблено висновок про задоволення позову, а в резолютивній — в його задоволенні відмовлено [143]), змінив сторону, яка за рішенням зобов'язана поновити порушене право позивача (виправлення найменування або місцезнаходження сторони допустиме), змінив вид цивільної відповідальності відповідача, тощо), то в такому випадку слід вести мову про порушення правила незмінності й особа матиме можливість оскарження такого рішення в апеляційному порядку як незаконного та/або необґрунтованого. Якщо ж таких порушень немає, то немає і порушення правила незмінності. Внесення виправлень до тексту рішення не означатиме, що зміст рішення було змінено. Звичайно, якщо є спір між сторонами про те, чи була помилка або описка у рішенні, або якщо, виправляючи помилку чи описку, суд змінив його зміст, то у сторін є можливість оскаржити це рішення, тому що було порушено норми процесуального права, що забороняють суду вносити зміни у рішення після його проголошення.

Пленум Верховного Суду України у постанові «Про судові рішення у цивільній справі» в п. 20 зазначив, що додаткове рішення не може змінити суті основного рішення або містити в собі висновки про права та обов'язки осіб, які не брали участі у справі, чи вирішувати вимоги, не досліджені в судовому засіданні. При ухваленні додаткового рішення зміни в основне рішення не вносяться, здійснюється ухвалення іншого процесуального документа — додаткового рішення, яке містить висновки суду лише щодо тих питань, про які не було зазначено в основному рішенні — це позовні вимоги, щодо яких подавалися докази і давалися пояснення, однак рішення ухвалене не було, точна сума грошових коштів, які підлягають стягненню, порядок розподілу судових витрат, допущення негайного виконання судового рішення [97].

Наприклад, у справі № 2–1162/2008 за позовом про скасування державного акту на право приватної власності на землю та визнання права спільної сумісної власності і зустрічним позовом про визнання права власності на будівельні матеріали Хмельницьким міськрайонним судом Хмельницької області було ухвалено рішення про часткове задоволення позову від 10.09.2008 року, зокрема за первинним позовом визнано недійсним державний акт на право приватної власності на землю, а у зустрічному позові відмовлено. Однак, питання про судові витрати в повному обсязі вирішено не було. З огляду на це було ухвалено додаткове рішення від 28.11.2008 року, яким було вирішено питання про стягнення державного мита [108].

Таким чином, за позовом ухвалюється два рішення, які є взаємодоповнюючими, тобто додаткове рішення вирішує ті питання, на які не дало відповіді основне рішення. Якщо ж в додатковому рішенні суд намагатиметься повторно дати висновок з питання, щодо якого вже ухвалено основне рішення, то це буде порушенням принципу незмінності рішення, оскільки в такому випадку матимемо змістовну зміну рішення, що порушує вимоги ст. 220 ЦПК України, яка передбачає вичерпний перелік підстав для ухвалення додаткового рішення. У такому випадку особа, яка бере участь у справі, також матиме право на апеляційне оскарження рішення суду.

Щодо роз'яснення судового рішення, то відповідно до ст. 221 ЦПК України роз'яснення рішення суду можливе тоді, коли рішення суду не містить недоліків, що можуть бути усунені лише ухваленням додаткового рішення, а є незрозумілим, що ускладнює його реалізацію. Зазначене питання розглядає суд, що ухвалив рішення, і в ухвалі він викладає більш повно та ясно ті частини рішення, розуміння яких викликає труднощі, не вносячи змін у суть рішення і не розглядаючи питання, які не були предметом судового розгляду.

У цьому випадку маємо пряму заборону для суду змінювати зміст рішення суду під час його роз'яснення. Тим більше, ухвала про роз'яснення рішення суду також не вносить безпосередньої зміни у текст рішення, просто усуваються

перешкоди для його виконання через неясність рішення суду, незрозумілість його окремих положень для сторін або державного виконавця.

В іншому випадку таку судову ухвалу можна оскаржити в апеляційному порядку. Так ухвалою Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 01.06.2007 року було роз'яснено рішення області цього ж суду від 21.09.2006 року про стягнення боргу за договором позики. Цією ухвалою суду було роз'яснено, що ім'я відповідача, з якого ухвалено стягнути суму заборгованості не відповідає імені, вказаному в паспорті, але використовується в побуті і належить одній і тій самій особі. Апеляційний суд Хмельницької області за апеляційною скаргою відповідача 11.07.2007 року скасував таку ухвалу, оскільки нею здійснено не роз'яснення, а фактично змінено зміст рішення суду [141].

На підставі цього можна зробити висновок, що передбачені ст.ст. 219–221 ЦПК України випадки усунення судом окремих недоліків рішення суду не є його зміною.

Формально зміни у рішення вносяться лише у випадку виправлення арифметичних помилок або опісок, однак у цьому випадку здійснюється технічне корегування тексту, без зміни змісту рішення суду. Зважаючи на те, що метою остаточності, а також властивостей рішення суду, яку її забезпечують, у тому числі й незмінності, є забезпечення визначеності у праві, поновленому, встановленому або визнаному судом, ці зміни на визначеність у встановлених судом правах та правовідносинах не впливають. Ці зміни допомагають усунути недоліки рішення суду, які заважатимуть його виконанню. Відповідно виправлення помилок або опісок, ухвалення додаткового рішення або роз'яснення рішення не є винятком із правила незмінності рішення суду і незмінність рішення суду не порушують, оскільки вони не змінюють зміст рішення суду. Вони не змінюють висновки суду у справі, обставини, на підставі яких було ухвалено рішення про задоволення позову або відмову у ньому, а лише суму заборгованості, обчислену неправильно, назву сторони, її місцезнаходження.

Винятком із правила незмінності рішення суду вважаємо можливість перегляду рішення за нововиявленими обставинами. У цьому випадку йдеться про отримання певних відомостей про факти та обставини, які не були відомі і не могли бути відомі учасникам процесу або суду, в тому числі це може бути встановлення неправдивості показань свідка, висновку експерта, визнання закону, на підставі якого ухвалене рішення, неконституційним, або скасування іншого рішення. Однак варто зазначити, що такий перегляд можливий лише щодо рішень, які вже набрали законної сили. Цей перегляд здійснюється лише в межах заяви про перегляд рішення і передбачає оцінку рішення щодо того, чи оскаржуються висновки суду, що викладені в ухваленому рішенні, нововиявленими обставинами, чи ні. Якщо нововиявлені обставини ставлять під сумнів правомірність ухваленого та такого, що набрало законної сили, рішення суду, суд скасовує таке рішення. Якщо ж суттєвого впливу вони не матимуть, то рішення суду, яке набрало законної сили залишиться без змін.

У процесуальній літературі доводиться думка про те, що цей перегляд є винятком із правила про неспростовність рішення [3, с. 141; 56, с. 133]. Вважаємо її дещо спірною, оскільки перегляд рішення за нововиявленими обставинами не є оскарженням рішення (а неспростовність є саме неможливістю апеляційного оскарження рішення суду). У цьому випадку воно передбачає виправлення не суб'єктивних, а об'єктивних судових помилок, таких, які не залежали від волі суду [87, с. 83].

Перегляд ж рішення за нововиявленими обставинами здійснює той суд, який ухвалив рішення, при цьому не здійснює перегляду рішення суду у зв'язку із його необґрунтованістю, неправильним застосуванням норм матеріального або порушенням норм процесуального права. Рішення суду переглядається у зв'язку із судовою помилкою, викликаною об'єктивними причинами — невідомістю суттєвих обставин справи для суду та осіб, які брали участь у справі, при ухваленні рішення. Оскільки ця причина не зумовлена неправомірною поведінкою суду чи осіб, які брали участь у справі, то підстав для апеляційного чи касаційного оскарження немає: по-перше, тому що закінчилися строки апеляційного

оскарження (через процедуру якого можна було б змінити або скасувати рішення суду у зв'язку з нововиявленими обставинами), а, по-друге, тому що немає неправильного застосування норм матеріального або порушення норм процесуального права, що дало б право на касаційне оскарження.

Якщо певні обставини стали відомі до набрання судовим рішенням законної сили, то їх не можна розглядати за правилами перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами, вони лише можуть стати підставою для перегляду рішення суду в апеляційному порядку.

Однак виявлення нововиявлених обставин не ставить під сумнів обґрунтованість рішення суду, оскільки суд, зважаючи на наявні на момент ухвалення рішення обставини, ухвалив обґрунтоване та законне рішення. Ця обставина, якщо не зважати на нововиявлені обставини, сумніву не викликає, оскільки рішення могло бути оскаржене до суду апеляційної або касаційної інстанції, однак залишилося незмінним, і приводить до ситуації, коли порушене право не поновлене, або навпаки, особа, яку було визнано такою, що порушила суб'єктивне право або законний інтерес іншої особи, його не порушувала. У такому разі необхідним є перегляд такого рішення суду. У цьому випадку допускається тільки скасування рішення і поновлення розгляду справи, а не зміна рішення.

Таким чином, другою умовою законної сили рішення суду є неможливість зміни або скасування рішення судом, який його ухвалив.

Із набранням рішенням суду законної сили також пов'язується неможливість зміни або скасування рішення й судами, наприклад, через оскарження рішення суду у цивільній справі по суті. Така неможливість у теорії цивільного процесу визнається властивістю рішення суду і отримала назву «неспростовність рішення суду».

Момент набуття рішенням суду у цивільній справі такої ознаки різний залежно від того чи було оскаржене це рішення в апеляційному порядку. Відповідно до ст. 223 ЦПК України рішення суду набирає законної сили після закінчення строку для подання апеляційної скарги, якщо її не було подано. У разі

подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом.

Як бачимо, момент набрання рішенням суду законної сили ставиться в залежність від закінчення строку на його апеляційне оскарження або від закінчення перегляду рішення суду першої інстанції судом апеляційної інстанції.

Момент набуття рішенням суду властивості неспростовності пов'язується із моментом набрання ним законної сили також ст. 209 ЦПК Російської Федерації [31], ст. 317 ЦПК Республіки Білорусь [29], ст. 447 ЦПК Естонської Республіки [32, с. 1384–1385], ст. 203 Цивільно-процесуального закону Латвійської республіки [27], ст. 254 ЦПК Республіки Молдова [30].

Так, наприклад, ст. 209 ЦПК Російської Федерації передбачає, що рішення суду набирають законної сили після закінчення строку на їх апеляційне або касаційне оскарження, якщо їх не було оскаржено. У разі подання апеляційної скарги рішення мирового судді набирає законної сили після розгляду районним судом цієї скарги, якщо рішення суду, що оскаржується, не скасоване. Якщо рішенням районного суду скасовано або змінено рішення мирового судді і ухвалено нове рішення, воно набирає законної сили негайно. У разі подачі касаційної скарги рішення суду, якщо його не відмінено, набирає законної сили після розгляду справи судом касаційної інстанції [31].

У цьому випадку бачимо позицію російського законодавця, ідентичну позиції українського (тобто порядку набрання рішенням суду законної сили, передбаченому ст. 223 ЦПК України): момент набрання рішенням суду законної сили пов'язується із тим, чи особа, яка брала участь у справі, або особа, на обсяг прав або обов'язків якої ухвалене рішення може вплинути, скористалась своїм правом подати скаргу на рішення суду чи не скористалась. Однак пов'язування цих моментів не здійснюється за схемою «причина–наслідок», фактично ці моменти розглядаються такі, що існують у часі одночасно. ЦПК Республіки Білорусь (ст. 318) [29] та ЦПК Естонської республіки (ст. 241) [32 с. 1384–1385] прямо визначаючи правові наслідки набрання рішенням суду законної сили,

втрата права на апеляційне оскарження цими статтями серед наслідків набрання рішення суду законної сили не розглядає.

Це свідчить про те, що умовою визнання рішення суду таким, що набрало законної сили, є закінчення можливості для осіб, які беруть участь у справі, здійснити апеляційне оскарження рішення суду. Лише за умови, що строк для апеляційного оскарження рішення суду закінчився або право на апеляційне оскарження рішення суду було здійснено і було проведено розгляд справи судом апеляційної інстанції, яким рішення суду першої інстанції залишено без змін повністю або в частині, в залишеній без змін частині рішення суду набирає законної сили.

Моменти виникнення у рішення суду властивості неспростовності різні. Якщо розглянути випадок, коли право на апеляційне оскарження рішення суду особа не здійснила, однак згодом звернулася до суду із заявою про поновлення строку, і цей строк було поновлено, то можна виявити, що властивість неспростовності, набута рішенням суду, ним же і втрачається, у зв'язку із постановленням ухвали судом про поновлення строку на апеляційне оскарження і прийняття апеляційної скарги.

Це дає змогу окремим вченим, зокрема О. О. Князеву, зазначати, що властивість неспростовності є властивістю, яка може бути втрачена рішенням суду, що набрало законної сили [64, с. 72].

Однак, що відбувається в цьому випадку із рішенням суду, зокрема з властивістю неспростовності?

Коли закінчуються встановлені процесуальним законом строки на апеляційне оскарження, рішення суду стає неспростовним, ніхто не може його оскаржити з мотивів необґрунтованості рішення. Це правило стосується як сторін, як інших осіб, які брали участь у справі, так і осіб, які участі у справі не брали, але на обсяг прав та обов'язків яких ухвалене рішення може вплинути.

Лише якщо особа пропустила строк на апеляційне оскарження з поважних причин і подала заяву про поновлення строку, суд поновить пропущений строк на подання апеляційної скарги. Однак, суд має право робити це лише за наявності

поважної причини для цього. Суд, поновлюючи строк на оскарження, поновлює його щодо конкретної особи, а не щодо будь-якої, якої відповідне рішення стосується. І підстави для такого поновлення є винятковими, і питання про поважність або неповажність цих підстав суд вирішує в кожному конкретному випадку, оскільки переліку поважних причин ЦПК України не визначає.

Наприклад, Апеляційний суд Хмельницької області не визнав поважними такі причини пропущення строку на апеляційне оскарження, як отримання копії судового рішення пізніше встановленого строку, бо невчасне отримання було викликане не невчасним виданням рішення, а невчасним зверненням особи до суду для отримання копії рішення суду [137]; проживання поза населеним пунктом, де знаходиться суд, що ухвалив рішення [135]; знаходження на лікуванні протягом частини (але не усього) строку, наданого на апеляційне оскарження [143].

Однак, при цьому суд, що поновив строк на апеляційне оскарження, у випадку, якщо таке право все ж буде здійснене, не обмежений у перегляді рішення суду, як це буває при перегляді неспростовного рішення, коли перегляд рішення по суті є взагалі неможливим, а передбачено лише його скасування у випадку неправильного застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. З огляду на це потрібно погодитися із тезою про втрату неспростовності рішенням суду (хоч і виняткову), оскільки в іншому випадку потрібно було б визнати, що суд апеляційної інстанції не має права здійснювати перегляд рішення суду по суті, оскільки переглядає рішення, що володіє властивостями неспростовності та виключності і яке підлягає примусовому виконанню. Така втрата рішенням суду неспростовності, виключності та, власне, законної сили не буде абсолютною, оскільки воно ще може набрати законної сили у випадку залишення його повністю або частково без змін судом апеляційної інстанції.

На жаль, чинний ЦПК України не врегульовує порядок набрання законної сили рішенням суду в такому випадку. Відповідно, доцільно передбачати, що у випадку поновлення строків на апеляційне оскарження рішення суду і прийняття

апеляційної скарги, рішення суду слід вважати таким, що законної сили не набрало. У випадку, якщо таке рішення суду буде залишено без змін повністю або частково після перегляду його судом апеляційної інстанції, воно набирає законної сили з моменту проголошення ухвали суду апеляційної інстанції.

Ст. 223 ЦПК України передбачає, що оскарження рішення суду в апеляційному порядку, означатиме набрання рішенням суду законної сили у повному обсязі тільки після його перегляду судом апеляційної інстанції за умови залишення його повністю або в частині без змін, навіть, якщо рішення було оскаржено в частині.

Наприклад, у справі про усунення перешкод у користуванні ½ приміщення хліва, стягнення солідарно із відповідачів матеріальної шкоди, завданої знесенням хліва, а також моральної шкоди, Хмельницький міськрайонний суд Хмельницької області 12 квітня 2006 року ухвалив рішення, яким позов задоволено частково: зобов'язано відповідачів не чинити перешкод в користуванні приміщенням хліва під літерою «Г» в м. Хмельницькому, стягнуто з відповідачів солідарно на користь позивача 3 320 грн. вартості знесеного хліва під літерою «Є», 100 грн. моральної шкоди, а всього 3 420 грн., а також по 12,75 грн. судових витрат, а в частині стягнення 5 % витрат на юридичні послуги адвоката відмовлено.

Відповідачі подали апеляційну скаргу про скасування ухваленого рішення в частині стягнення моральної шкоди та звільнення частини хліва під літерою «Г». В іншій частині рішення суду вони не оскаржували, зокрема і не заперечували щодо обґрунтованості стягнення з них матеріальної шкоди, завданої знесенням хліва під літерою «Є» та понесених судових витрат [107].

Рішення Дунаєвського районного суду Хмельницької області від 12.12.2008 року, яким стягнуто 1 127 грн. матеріальної шкоди та 1 000 грн. на відшкодування моральної шкоди, а також 32 грн. витрат на інформаційно-технічне забезпечення та 33,27 грн. судового збору за позовом про стягнення школи, завданої злочином, було оскаржено в частині стягнення з відповідача моральної шкоди. Питання про обґрунтованість стягнення матеріальної шкоди та судових витрат, при оскарженні рішення суду відповідач не ставив [105].

У таких випадках ухвалене рішення в апеляційному порядку (по суті) оскаржується не в повному обсязі, а частково.

Якщо особа подає апеляційну скаргу про скасування рішення або про його зміну у зв'язку із відсутністю вини у завданні шкоди, матимемо оскарження всього рішення.

Однак якщо особа оскаржує лише розмір стягнутої шкоди, не заперечуючи висновків суду про вини у її завданні, маємо оскарження рішення у частині. Згідно із ст. 223 ЦПК України, набрання рішення суду і в оскарженій частині, і в неоскарженій здійснюватиметься після ухвалення судом апеляційної інстанції рішення за апеляційною скаргою.

Чи означає це, що особи, які мають право на апеляційне оскарження, не оскаржують частину ухваленого рішення? Якщо особа, яка має право на апеляційне оскарження рішення суду, не оскаржує факт завдання шкоди та її розмір, це означає, що вона визнає її. Відповідно якщо сторони погодились про обґрунтованість вимог позивача про стягнення майнової та моральної шкоди, а також про розмір матеріальної шкоди, такі вимоги для них фактично стають безспірними.

Фактично ці факти як визнані обома сторонами, відповідно до ЦПК України не підлягають доведенню, і суд повинен лише дослідити, яким є ступінь моральної шкоди, завданий позивачеві, та на який розмір відшкодування він повинен розраховувати.

Питання розміру судових витрат, що підлягають стягненню, в цьому випадку пов'язане із розміром стягнутих сум матеріальної та моральної шкоди, тому не є безспірним і підлягає уточненню з боку суду, навіть якщо відповідач прямо не вказав на це в апеляційній скарзі.

Про це зазначає і Пленум Верховного Суду України у постанові № 12 від 24.10.2008 року «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку». У п. 15 цієї постанови зазначено, що у випадку, якщо апеляційну скаргу подано на рішення щодо частини вирішених вимог, суд апеляційної інстанції відповідно до принципу диспозитивності не має права робити висновків щодо

неоскарженої частини ні в мотивувальній, ні в резолютивній частині судового рішення, а в описовій частині повинен зазначити, в якій частині вимог судового рішення не оскаржується.

У такому випадку виникає питання, якщо розмір майнової шкоди, що підлягає стягненню з відповідача на користь позивача, та обґрунтованість вимог позивача щодо такого стягнення, сторонами визнано і не оскаржується, чи не доцільно для захисту інтересів позивача забезпечити виконання рішення суду у частині стягнення із відповідача завданої майнової шкоди, відклавши виконання рішення у частині стягнення моральної шкоди та судових витрат до ухвалення рішення апеляційним судом. Таким чином буде забезпечено права позивача і захищено права відповідача на оскарження рішення суду.

Аналіз цивільного процесуального законодавства країн СНД дозволяє стверджувати, що останнє такої можливості не передбачає, не обмежуючи сторони, а часто і суд у можливості оскарження і перегляду рішення навіть у частині, яку спочатку не оскаржували сторони. Це робить існуючу модель апеляційного оскарження подібною до моделі повної апеляції [36, с. 48–73; 59, с. 23–50].

У ЦПК Французької Республіки (ст. 562) встановлено надзвичайно важливе правило, згідно з яким апеляційна скарга зобов'язує суд розглянути лише ті пункти судового рішення, які спеціально критикуються або опосередковано піддаються сумніву. Разом із тим, якщо предмет спору володіє властивістю неподільності, то справу потрібно розглянути повністю [85, с. 139–140]. Таким чином, французьке процесуальне законодавство обмежує суд у перегляді судового рішення в неоскарженій частині, однак набрання рішенням суду законної сили здійснюється тільки після перегляду судового рішення, навіть в тій частині, яку не було оскаржено.

Однак правову конструкцію набрання рішенням суду законної сили в частині серед країн пострадянського простору розроблено в Латвійській республіці, ст. 203 Цивільно-процесуального закону якої встановлює, що у випадку оскарження рішення суду в частині, частина рішення, яку не оскаржено, набирає законної сили після закінчення строку на його апеляційне оскарження [27]. Звичайно, в цьому випадку йдеться про набрання рішенням суду законної сили в частині лише щодо позовних

вимог, які можливо розділити і які не є пов'язаними настільки, що невизнання однієї з вимог означатиме невизнання інших.

Про часткову законну силу йдеться і в цивільному процесуальному законодавстві Австрійської республіки. Так, наприклад, параграф 466 ЦПК Австрійської республіки передбачає, що подання апеляційної скарги призупиняє набрання законної сили рішенням суду в частині, яку оскаржено. В тій неоскарженій частині рішення суду набирає законної сили з моменту закінчення строків апеляційного оскарження [206].

Вважаємо, що у випадку оскарження однієї із кількох паралельних позовних вимог, задоволених судом, коли таке оскарження не оспорує інші задоволені позовні вимоги та не зачіпає підстави для їх задоволення, можна та доцільно визнати в частині рішення суду таким, що набрало законної сили.

У такому випадку пропонуємо встановити в ЦПК України норму про те, що після закінчення строку на апеляційне оскарження рішення суду, неоскаржену частину рішення суду, можна було б пред'явити до виконання за процедурою, подібною до тієї, яка існує при негайному виконанні судових рішень.

Про факт часткового набрання рішенням суду законної сили суд апеляційної інстанції при підготовці справи до апеляційного розгляду визначає, в якій частині судове рішення набирає законної сили, в якій, у зв'язку із переглядом у суді апеляційної інстанції, законної сили не набрало. За результатами цих дій суд апеляційної інстанції постановляє відповідну ухвалу суду. Ця ухвала невідкладно надсилається до суду першої інстанції разом з копією рішення суду для звернення частини рішення суду, що набрала законної сили, до виконання. Все це потребує також законодавчого закріплення перегляду судом апеляційної інстанції рішення суду саме в межах апеляційної скарги (можливість суду апеляційної інстанції виходити за межі апеляційної скарги суперечить можливості оскарження рішення суду в частині [42, с. 115]). Можна залишити тільки один із винятків із цього правила: коли порушені норми процесуального права або неправильно застосовано норми матеріального права. У цих випадках рішення суду буде просто скасоване аналогічно до того, як скасовується рішення, що набрало законної сили

при перегляді рішення суду в касаційному порядку. При цьому суперечити нормі про часткове набрання рішенням суду законної сили ці винятки не будуть.

У випадку, якщо предметом оскарження є не резолютивна частина рішення, а мотивувальна, рішення суду повинне набирати законної сили тільки після його апеляційного оскарження із таких причин. Мотивувальна частина рішення суду є аналітичною частиною рішення, в ній міститься правове, а також фактичне обґрунтування тих висновків, яких дійшов орган під час розгляду цивільної справи. У мотивувальній частині мають бути наведені норми матеріального права, що стали підставою вирішення справи, та норми процесуального права, якими керувався суд при прийнятті справи до розгляду, вирішенні питань, пов'язаних із провадженням щодо розв'язання конкретного спору. Оскарження мотивів суду, відповідно до яких той дійшов висновку про обґрунтованість або необґрунтованість вимог позивача, означатиме і оскарження висновків суду. Відповідно, в такому випадку набрання законної сили рішенням суду в частині буде можливим, тільки якщо мотиви суду, що оскаржуються, впливатимуть на задоволення лише однієї із заявлених вимог, а іншу вимогу особа не оскаржуватиме. Вважаємо, що запровадження інституту часткового набрання законної сили у зв'язку із апеляційним оскарженням рішення суду в частині сприятиме більш оперативному захисту прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин, не допускатиме зайвої судової тяганини щодо нового розгляду питань, що їх визнали обидві сторони і їх не оскаржують.

2.2. Правові наслідки набрання рішенням суду законної сили

Із відповіддю суду на вимоги позивача, заявника тісно пов'язана визначеність у встановлених судом правах, обов'язках та правовідносинах, яка в юридичній доктрині отримала назву «визначеність правового стану» [20, с. 266–267] або правова визначеність.

Визначення останньої в теорії російського цивільного процесу дав І. О. Покровський, який вказав, що якщо кожна особа повинна підкорятися праву, має пристосовувати свою поведінку до його вимог, то очевидно, що першою умовою упорядкованого суспільного життя є визначеність цих вимог. Будь-яка неясність щодо цього суперечить самому поняттю правопорядку і ставить особу в дуже складне становище: невідомо що виконувати і до чого пристосовуватися [127].

У цьому випадку правова визначеність означає ясність та чіткість чинних правових норм, стійкість законних і обґрунтованих судових актів, а також стабільність правовідносин, що виникають на їх основі. Важливо, щоб заінтересовані особи з розумним ступенем імовірності могли передбачити наслідки застосування до них судом чинних правових приписів і відповідно до цього передбачити наслідки вибору того чи іншого варіанта своєї поведінки [76, с. 41].

Надалі правову визначеність було сприйнято як принцип цивільного процесу Європейським судом з прав людини, який розглядає його складовою права на справедливий судовий розгляд, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі — Римської конвенції).

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, принцип правової визначеності вимагає, щоб у випадках, коли суди ухвалили остаточне рішення з якогось питання, їхнє рішення не підлягало сумніву [100, с. 164–165] з боку суду вищої інстанції, інших судів, інших органів державної влади та місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб. Це унеможливило б оскарження такого рішення по суті, його невиконання з мотивів необґрунтованості рішення, тобто невідповідності викладених у ньому фактів справжнім обставинам.

Зокрема, про порушення цього принципу державами-учасницями Римської конвенції йдеться у рішеннях Європейського суду з прав людини у справі *Брумареску проти Румунії* (Case of Brumărescu v. Romania (Application no. 28342/95)) від 28.10.1999 р., у справі *Рябих проти Росії* (Case of Ryabykh v. Russia (Application no. 52854/99)) від 24.07.2003 р., у справі *Праведна проти*

Росії (Case of Pravednaya v. Russia (Application no. 69529/01)) від 18.11.2004 р., у справі *Радчіков проти Росії* (Case of Radchikov v. Russia (Application no. 65582/01)) від 24.05.2007 р., а також у справі *Трегубенко проти України* (Case of Tregubenko v. Ukraine (Application no. 61333/00)) від 02.11.2004 р., у справі *Науменко проти України* (Case of Svetlana Naumenko v. Ukraine (Application no. 41984/98)) від 09.11.2004 р., у справі *Волосюк проти України* (Case of Volosyuk v. Ukraine (Application no. 60712/00)) від 29.06.2006 р.

Аналіз цих рішень дозволяє стверджувати, що принцип правової визначеності вимагає, щоб «остаточне рішення суду не ставилося під сумнів» (п. 13 рішення у справі *Праведна проти Росії*) [210], тобто що суд та інші органи державної влади після ухвалення остаточного рішення не мають права на звернення із заявою про перегляд рішення суду. При цьому це стосується як суду вищої інстанції (п. 52 рішення по справі *Рябих проти Росії*) [211], так і посадових осіб державних органів, які участі у справі не брали (п. 62 рішення у справі *Брумареску проти Румунії*) [208]. Однак не вважається порушенням принципу правової визначеності перегляд рішення суду, що набрало законної сили, якщо такий перегляд спрямований на усунення суддівських помилок, а не повторний розгляд справи по суті [211]. Європейський Суд з прав людини не розглядає як відхилення від принципу правової визначеності передбачену законом можливість виправлення судових помилок, допущених при розгляді справи попередніми судовими інстанціями, в яких судова постановка набрала законної сили, але у такому випадку особи, які беруть участь у справі, не можуть використати останню інстанцію як звичайну стадію перегляду [100, с. 597–598].

Суддя Х. Розакіс у справі *Брумареску проти Румунії* вказав, що якщо правова система надає суду повноваження ухвалювати остаточне рішення, але потім дозволяє скасувати таке рішення шляхом певної процедури, то від цього страждає не тільки правова визначеність, а й саме існування суду знаходиться під сумнівом, оскільки в такого суду немає повноважень щодо остаточного вирішення правових питань [172, с. 315].

Таким чином, вимогою правової визначеності Європейський суд з прав людини визнає неможливість перегляду рішення суду за ініціативою органів державної влади, у тому числі суду, а також самої особи, яка брала участь у справі, якщо процедура такого перегляду дублює звичайний (апеляційний) порядок перегляду судового рішення, тобто передбачає перегляд рішення по суті, а не у зв'язку із допущеною суддівською помилкою (наприклад неправильним застосування норм матеріального права або порушенням норм процесуального права) [77, с. 10; 93, с. 122], а також перегляд судового рішення судом вищої інстанції з інших причин, якщо строк, передбачений для реалізації форми такого перегляду, законодавством не визначений або може бути продовжений без поважних причин для такого подовження. Цим, по суті, суд вказує на незмінність остаточних судових висновків з питань права та факту [178, с. 4].

Водночас, перегляд справи у зв'язку із нововиявленими обставинами, Європейський суд з прав людини, не розглядає як порушення принципу правової визначеності [210], оскільки такий перегляд не шкодить остаточності рішення суду у зв'язку із тим, що попереднє рішення суду вважається правильним і остаточним з огляду на обставини, що були відомі на момент ухвалення рішення суду.

Європейський суд з прав людини також не вважає порушенням принципу правової визначеності повторний перегляд рішення суду, якщо воно здійснювалося за ініціативою самої особи, яка надалі звернулася за захистом до Європейського суду, в межах визначених законодавством процесуальних строків [209]. Це означає, що строки для повторного перегляду рішення суду точно визначені і після їх закінчення рішення суду стає остаточним, порушення принципу правової визначеності не буде.

Вбачається, що такі обставини, як невизначеність строків для касаційного оскарження (та в інші способи, коли здійснюється перегляд рішення, що набрало законної сили) та неможливість оскарження рішення у вищих судових інстанціях за ініціативою осіб, які брали участь у справі, є умовами, що негативно впливають

на забезпечення принципу правової визначеності, ставлять під сумнів обставини, встановлені рішенням суду, що набрало законної сили.

Хоча принцип правової визначеності юридично не закріплено в загальних положеннях ЦПК України (попри визнання практики Європейського суду з прав людини), однак трактування правової визначеності повністю співвідноситься із тим правовим станом, що виникає у зв'язку із набранням судовим рішенням законної сили і, відповідно, набуттям ним властивостей остаточності та обов'язковості.

Поки рішення суду не є остаточним і не набрало законної сили, його можна змінити або переглянути. Коли ж рішення суду набирає законної сили, воно стає остаточним, а обставини та правовідносини, що встановлені в рішенні суду, стають законом для конкретного випадку, тобто не можуть бути предметом перегляду по суті. Ні сторони, ні сам суд не мають права змінити рішення суду, що набрало законної сили, ні прямо (через скасування судового рішення або його зміну), ні опосередковано (через розгляд тотожної справи з тотожними позовними вимогами, тотожними учасниками процесу, в суді і ухвалення відповідного рішення, яке унеможливило здійснення прав, виконання обов'язків та визнання юридичних фактів, здійснених на підставі іншого рішення суду).

Відповідно права та обов'язки, встановлені судом у рішенні, а також відповідні правовідносини між сторонами стають остаточно визначеними, тобто юридично визначеними.

Рішення суду стає остаточним, тому що питання щодо прав та обов'язків учасників судового розгляду вирішено раз і назавжди і надалі, за окремими винятками, запереченню не підлягають. Однак сама визначеність у правах, обов'язках та спірних правовідносинах забезпечується за рахунок остаточності рішення суду, без остаточного рішення суду вона неможлива.

Будь-яке оскарження рішення суду по суті, його зміна або скасування рішенням судом, що його ухвалив, подання позову, тотожного тому, що вже вирішений, та й просто невизнання обставин, встановлених рішенням суду, або вимога суду про їх доказування у новому процесі свідчить про те, що права та

обов'язки осіб, які брали участь у справі, та правовідносини між ними, встановлено рішенням суду не остаточно і можуть бути змінені як судом, так і суб'єктами цих відносин. Набрання рішенням суду законної сили саме якраз й повинно засвідчити визначеність цих прав, обов'язків та правовідносин у зв'язку із обмеженням правомочностей осіб та суду щодо перегляду рішення та оспорення обставин, ним встановлених.

Саму по собі остаточність рішення суду, без зв'язку із визначеністю у правах, обов'язках та спірних правовідносинах, справді можна було б вважати обмеженням прав осіб, які брали участь у справі, щодо якої ухвалено рішення суду. Однак встановлення окремих правових обмежень для учасників судового розгляду необхідне для недопущення зміни змісту рішення суду, для того, щоб встановлені, визнані або захищені судом права особи вже не були предметом оскарження з боку інших суб'єктів, рішення суду було реалізоване, а порушене право особи — поновлене.

Однак ототожнювати остаточність рішення суду та визначеність у правах, обов'язках та спірних правовідносинах не варто, оскільки визначеність є характеристикою правовідносин між сторонами, встановлених судовим рішенням (і не тільки рішенням суду, а будь-яким правовим актом), а остаточність судового рішення є характеристикою рішення суду, а не правовідносин.

У зв'язку із цим, визначеність прав та обов'язків осіб, які беруть участь у справі, та правовідносин між ними, встановлених рішенням суду, необхідно розглядати як правовий наслідок законної сили рішення суду у цивільній справі.

Остаточність рішення суду і пов'язана із нею визначеність у правах, обов'язках та спірних правовідносинах виявляються у таких формах:

- у випадку подання позову, що тотожний тому, щодо якого є рішення суду, що набрало законної сили, у прийнятті позовної заяви буде відмовлено;
- у випадку виявлення під час судового розгляду ухваленого і такого, що вже набрало законної сили рішення суду за позовом, що тотожний тому, щодо якого проводиться судовий розгляд, провадження у справі закривається;

— оскарження рішення суду по суті неможливе, його скасування можливе лише у випадку порушення судом норм процесуального права або неправильного застосування норм матеріального права при ухваленні рішення;

— у випадку посилання на обставини, встановлені рішенням суду, що набрало законної сили, ці обставини суд приймає без доказування.

Ці прояви правової визначеності означають, що рішення суду набуло ознаки виключності.

В юридичній доктрині немає одностайності щодо моменту виникнення цієї ознаки у судового рішення.

Так, М. Б. Зейдер вважає, що виключність як неможливість пред'явлення тотожного позову, розгляду його судом та ухвалення щодо нього рішення виникає вже у момент постановлення ухвали про відкриття провадження у справі за цим позовом, тобто ще до ухвалення рішення як такого [56, с. 137].

Л. Н. Завадська приєднується до цієї точки зору, однак вважає, що неможливість пред'явлення тотожного позову після постановлення ухвали про відкриття провадження у справі за цим позовом є не проявом виключності, а є її гарантією [50, с. 23].

Н. І. Масленнікова вважає, що стан, коли не можна подати тотожний позов після постановлення ухвали про відкриття провадження у справі, є не проявом виключності, а «недоцільністю розгляду другого позову паралельно із позовом, що пред'явлений раніше» [34]. Таким чином, вона визнає, що виключність виникає у момент набрання рішенням суду законної сили і до того як властивість рішення суду її розглядати не можна.

Необхідно погодитися із тим, що підстав для виникнення неможливості пред'явлення тотожного позову є декілька, і це не тільки набрання рішенням суду законної сили. Такою ж підставою є, наприклад, відкриття провадження у справі, оскільки в такому випадку відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 122 ЦПК України суд відмовляє у відкритті провадження у справі за тотожним позовом. При цьому має бути постановлення ухвали про закриття провадження у справі у зв'язку із схваленням судом мирової угоди між сторонами або заяви позивача про відмову

його від позову, оскільки тоді матимемо аналогічні дії суду, як і у випадку подання тотожного позову.

Також суд відмовляє у відкритті провадження у справі за тотожним позовом у випадку, якщо є ухвалене рішення третейського суду, для якого зважаючи на неможливість його оскарження, крім підстав, які передбачено ст. 389² ЦПК України, обов'язковим є сам факт його ухвалення, а не набрання законної сили [94].

Однак ці підстави не можна повністю вважати проявом виключності як властивості рішення суду, оскільки в такому разі немає об'єкта, характеристикою якого і є виключність — судового рішення, бо його ще не ухвалено.

Власне про виключність як властивість рішення суду можна вести мову лише тоді, коли це рішення є, тобто якщо воно як мінімум ухвалене судом і проголошене у судовому засіданні.

Ст. 223 ЦПК України передбачає, що тільки після набрання рішенням суду законної сили сторони та треті особи, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, а також їх правонаступники не можуть знову заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини.

Таким чином, маємо проміжок часу між ухваленням рішення та набранням ним законної сили. Виникає запитання: чи притаманна рішенням суду виключність, чи можливе подання тотожного позову? Аналіз змісту ст. 223 ЦПК України дозволяє стверджувати, що ні: в цей проміжок часу рішенням суду виключність не притаманна, відповідно, і подання тотожного позову теоретично можлива.

Якщо вважати, що виключним рішенням суду стає лише після набрання ним законної сили, то можна зробити висновок про можливість протягом строку, який дається особі на апеляційне оскарження рішення, пред'явити тотожний позов, оскільки провадження у справі закінчене, наступна стадія цивільного процесу — апеляційне провадження ще не настала, а рішення у справі законної сили ще набрало. Саме тому підстав для відмови у відкритті провадження у справі відповідно до ст. 122 ЦПК України немає, оскільки немає:

— рішення суду, що набрало законної сили і відповідно — правової визначеності;

— власне судового розгляду конкретної справи, бо судовий розгляд у суді першої інстанції завершений, а розгляд справи судом апеляційної інстанції можливий, однак не ведеться.

Якщо маємо хоча б одну із цих умов, то пред'явлення тотожного позову ускладнюється, оскільки в такому випадку суд може відмовити у відкритті провадження у справі на підставі п. 3 ч. 1 ст. 122 ЦПК України.

У цьому випадку заінтересована особа, яка бере участь у справі, зможе домогтися зупинення провадження у справі, оскільки на момент подання позову може тривати розгляд тотожного позову судом апеляційної інстанції, а надалі — і закриття справи у зв'язку із рішенням суду першої або апеляційної інстанції, що набрало законної сили.

Однак у випадку пред'явлення тотожного позову до закінчення строку на апеляційне оскарження ухваленого рішення і до відкриття провадження у справі в суді апеляційної інстанції для пред'явлення тотожного позову не виникає ніяких правових перепон. Чи це означає, що в такому випадку можливе ухвалення рішення з тотожного позову і через це ухвалення двох протилежних рішень із одного і того ж питання?

Справді, у ст.ст. 121 та 122 ЦПК України не визначено перешкод для прийняття позовної заяви та відкриття провадження у справі. Однак вже у процесі розгляду справи суд може виявити:

— наявність судового рішення, що набрало законної сили у зв'язку із тим, що до суду апеляційної інстанції не було подано апеляційної скарги;

— наявність судового розгляду первісного позову у суді апеляційної інстанції.

У першому випадку суд на підставі п. 2 ч. 1 ст. 205 ЦПК України закриє провадження у справі, чим додатково вкаже на неможливість подання особою позову із цього питання.

Якщо в процесі розгляду справи суд виявить наявність судового розгляду первісного позову в суді апеляційної інстанції, він на підставі п. 4 ст. 207 ЦПК України залишить позовну заяву без розгляду. Подання позову теоретично буде можливим у випадку, якщо по іншій справі судового розгляду не буде. Однак зважаючи на те, що судовий розгляд у суді апеляційної інстанції завершиться або залишенням рішення суду першої інстанції без змін (і відповідно набранням останнім законної сили), або його скасуванням (і відповідно — також вирішенням питання), надалі подання тотожного позову буде неможливе у зв'язку з виключністю рішення суду першої або апеляційної інстанції.

Вважаємо паралельний розгляд двох справ за тотожними позовами навіть за умови того, що лише за одним із них буде ухвалено рішення по суті, недоцільним з точки зору процесуальної економії. Звичайно, для недопущення такого паралельного розгляду можна було б встановити правило про виключність рішення суду вже з моменту його проголошення. Однак в такому випадку стає неможливим апеляційне оскарження судового рішення, оскільки апеляція передбачає перегляд рішення суду по суті, можливість перегляду висновків суду першої інстанції по справі, які ще не є остаточними. Набуття рішенням суду властивості виключності означатиме неможливість перегляду цих висновків та власне — рішення суду по суті, а це означатиме порушення права особи, яка брала участь у справі, на перегляд судового рішення, та принципу справедливого судового розгляду.

Для недопущення виникнення процесу за позовом, по якому вже ухвалене рішення суду, необхідно лише попередити можливість для особи подати тотожний позов протягом короткого строку, коли рішення вже ухвалено, але не набрало законної сили, а апеляційну скаргу інша особа ще не подала і її не прийняв до провадження суд апеляційної інстанції.

При цьому застосовувати інститути закриття провадження у справі за вже відкритою справою за тотожним позовом або відмови у відкритті провадження у справі за тотожним позовом, що подається, навряд чи доцільно, оскільки до набрання законної сили рішенням суду, особа, яка бере участь у справі, має право

подати позов, тотожний тому, щодо якого ухвалено рішення суду. Правовідносини, врегульовані цим рішенням, ще не стали визначеними остаточно, тому суд не має права, заклавши провадження у справі або відмовивши у відкритті провадження у справі, позбавляти особу права подавати такий позов. Цей позов просто недоцільно розглядати в судовому засіданні.

З цією метою пропонуємо закріпити в ЦПК України норму про те, що суд повертає позовну заяву у разі, якщо на момент подання позову ухвалено рішення суду за тотожним позовом. В такому випадку, попереджається можливість протягом строку на апеляційне оскарження відкриття провадження у справі за тотожним позовом доти, доки це рішення не набере законної сили, або його не скасує суд апеляційної інстанції.

Якщо ухвалене рішення суду за тотожним позовом виявлено вже під час розгляду справи, тобто коли провадження у справі за позовом відкрите, суд повинен залишити заяву без розгляду, що не позбавляє особу можливості знову пред'явити позов. Однак за цей час ухвалене рішення може набрати законної сили, і тоді пред'явлення тотожного позову вже буде неможливим. Якщо ж рішення суду не набере законної сили у зв'язку із його апеляційним оскарженням, повторний судовий розгляд буде можливим лише у зв'язку із прийняттям відповідної ухвали судом апеляційної інстанції. В інших випадках матимемо або рішення суду першої інстанції, яке залишене без змін повністю або в частині й, відповідно, набрало законної сили після вирішення справи судом апеляційної інстанції, або відсутність рішення суду першої інстанції у зв'язку із його скасуванням.

Підставою для залишення заяви без розгляду має стати клопотання особи, яка брала участь у справі, щодо якої вже ухвалено судове рішення, про необхідність залишення заяви без розгляду із доданою копією рішення суду, а за без нього — посиланням на таке рішення та номер справи. В останньому випадку суд здійснює запит на наявність такого рішення у відповідного суду і за позитивного висновку залишає заяву без розгляду.

У цьому випадку зазначені дії суду досягнуть своєї мети — попередити відкриття провадження у справі за тотожним позовом або ухвалення рішення за таким позовом до моменту, коли набере законної сили рішення суду першої або апеляційної інстанції.

Інша проблема полягає в тому, що деколи через зловживання своїми процесуальними правами особа може домогтися ухвалення кількох рішень за тотожними позовами. Вирішення цього питання чинний ЦПК України чітко не врегулює. Судової практики щодо цього питання поки немає.

На нашу думку, слід розглянути два випадки:

— якщо при ухваленні одного із рішень в суді заявлялося заперечення проти позову з мотивів наявності рішення за тотожним позовом, що набрало законної сили, або клопотання про це, однак суд не задовольнив це клопотання або проігнорував. Тоді суд був зобов'язаний відповідно до п. 2 ст. 205 ЦПК України закрити провадження у справі, однак цього не зробив. У зв'язку із цим вважаємо, що він порушив норму процесуального права, тому заінтересована особа має право здійснити апеляційне оскарження рішення суду, що було ухвалене в порушення норм ЦПК, а при незадоволенні апеляційної скарги — касаційне оскарження.

— якщо при ухваленні рішення суду за тотожним позовом про наявність рішення суду, що набрало законної сили, відомо не було, у зв'язку із неповідомленням про це рішення суду однією стороною і неможливістю це зробити іншою (у зв'язку із неявкою в суд і ухваленням заочного рішення). Тоді, якщо відповідача не було належно повідомлено про судові засідання, щодо якого ухвалено друге рішення за тотожним позовом, він має право оскаржити ухвалене рішення із тих же мотивів — у зв'язку із порушенням норм процесуального права, оскільки суд, ухвалюючи рішення за його відсутності, порушив вимоги ст.ст. 74 та 169 ЦПК України.

У випадку, якщо було ухвалено заочне рішення, однак повідомлення відповідача про судові засідання було належним, відповідач має право подати заяву про скасування такого рішення, якщо обґрунтує поважність причин своєї

неявки на судові засідання та подасть заперечення проти позову з мотивів наявності рішення за тотожним позовом, що набрало законної сили.

Якщо ж є кілька судових рішень за тотожними позовами, що набрали законної сили, необхідно виходити із того, що скасуванню підлягає те рішення, яке було ухвалено після набрання законної сили іншим судовим рішенням.

Незважаючи на це, доповнювати ЦПК України зазначеними положеннями, вважаємо непотрібним у зв'язку із тим, що підстави скасування судового рішення, ухваленого за тотожним позовом, щодо якого вже ухвалено і набрало законної сили судові рішення, повністю охоплюються нормами ст.ст. 229, 295 та 324 ЦПК України. Однак бажаним є роз'яснення Верховним Судом України змісту цих статей ЦПК України та практики їх застосування.

Як вже зазначалося в роботі, остаточність рішення суду проявляється у тому, що у випадку посилання на обставини, встановлені рішенням суду, що набрало законної сили, суд їх приймає без доказування.

Зазначена властивість в юридичній доктрині отримала назву «істинність рішення» [20, с. 267], «взаємна обов'язковість» [113, с. 145], «судове попереднє вирішення» [3, с. 161, 156; 44, с. 437; 201, с. 60], однак переважною назвою її є «преюдиціальність» або «преюдиційність».

М. А. Гурвіч у своїх ранніх роботах [39, с. 437] та М. Б. Зейдер [56, с. 146] вважають, що преюдиційність — це обов'язковість юридичних фактів та правовідносин, що встановлені рішенням суду, що набрало законної сили, для судових та адміністративних органів, якщо останні стосуються питання про ті ж самі факти та правовідносини і щодо цих же суб'єктів.

Н. І. Масленнікова критикує цю точку зору як таку, що стирає межу між преюдиційністю та обов'язковістю судового рішення. При цьому дослідниця зазначає, що розуміння преюдиційності як обов'язковості фактів означає, що преюдиційність є властивістю встановлених судом фактів, хоча останні за своєю природою преюдиційністю володіти не можуть. Преюдиційність є властивістю судового рішення, а не фактів, вона означає неможливість оспорювати для осіб, які брали участь у справі, а також їх правонаступників, досліджувати для суду в

іншому процесі факти та правовідносини, встановлені рішенням суду, що набрало законної сили [78, с. 14–15].

Д. І. Полумордвінов розглядає преюдиційність як прояв виключності рішення суду [89, с. 28]. Цю точку зору критикує М. Г. Авдюков, який вважає, що у преюдиційності та виключності різні цілі та наслідки недотримання учасниками процесу. Мета виключності — попередження подання, розгляду та вирішення тотожного позову, а преюдиційності — недопущення вирішення окремих питань, уже вирішених у іншому процесі [3, с. 160]. Наслідком порушення правила виключності рішення суду є закриття провадження у справі, а преюдиційності — повторне доказування уже доведених обставин, які у разі їх невідповідності можуть стати підставою для оскарження рішення з мотивів його необґрунтованості. Це означає, що преюдиційність є окремою властивістю рішення суду, що набрало законної сили.

Як прояв виключності, обов'язковості та неспростовності рішення суду розглядають преюдиційність О. Є. Березій та В. А. Мусін [11, с. 61].

Іншої точки зору дотримуються К. С. Юдельсон, Н. О. Чечіна та Л. Н. Завадська. Вони вважають, що суд не вправі досліджувати встановлені судовим рішенням, що набрало законної сили факти та обставини не тому, що рішенням суду притаманна властивість преюдиційності, а в силу норми закону, яка виключає нове провадження щодо повторного встановлення обставин, що мають юридичне значення [64, с. 99–100].

М. А. Гурвіч у своїх пізніх роботах, не заперечуючи того, що преюдиційність є властивістю судового рішення, визначає її через єдність двох сторін — позитивної та негативної. Позитивну сторону преюдиційності дослідник визначає як властивий рішенням суду імператив (наказ), що адресований суду та іншим установам та особам, керуватися в іншому процесі чи в іншому юрисдикційному акті, в якому підтверджені рішенням суду факти та правовідносини служать фактичною підставою, раніше ухваленим щодо цих фактів та правовідносин рішенням [40, с. 161–162]. Негативна сторона преюдиційності полягає в недопущенні перегляду вказаних фактів та

правовідносин в новому судовому процесі чи в порядку іншого юрисдикційного розгляду [40, с. 161–162].

Подібну концепцію М. А. Гурвіча про позитивну та негативну сторони преюдиційності розвиває О. М. Шиманович, яка називає преюдиційністю неприпустимість заперечення для осіб, які брали участь у справі, та їх правонаступників, а для суду — дослідження в іншому процесі фактів і правовідносин, встановлених рішенням суду, що набрало законної сили [192, с. 101; 194].

Як обов'язковість фактів та правовідносин, встановлених рішенням суду в одній справі, при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи, властивість рішення суду, яке набрало законної сили, визначає преюдиційність М. Й. Штефан, виводячи поняття преюдиційності із змісту ст. 61 та ч. 2 ст. 223 ЦПК України [200, с. 421].

Таким чином, преюдиційність у теорії цивільного процесу розглядається як:

— обов'язковість для суду, іншого юрисдикційного органу та учасників процесу встановлених рішенням суду фактів та правовідносин, яку трактують як властивість самих встановлених фактів та правовідносин (М. Б. Зейдер, М. А. Гурвіч в ранніх роботах) або властивість рішення суду, що набрало законної сили (М. Й. Штефан);

— обов'язок для суду, іншого юрисдикційного органу врахувати факти та правовідносини, встановлені рішенням суду без попереднього доведення їх сторонами, та неможливість для учасників процесу їх оскаржувати, який трактують як властивість рішення суду, що набрало законної сили (М. А. Гурвіч у пізніх роботах, Н. І. Масленнікова, О. В. Шиманович).

Домінуючою є думка про преюдиційність як про окрему властивість рішення суду, яке набрало законної сили (М. А. Гурвіч, М. Й. Штефан, О. В. Шиманович, інші), або як властивість фактів, встановлених таким рішенням (ранній М. А. Гурвіч, М. Б. Зейдер), хоча є точки зору й про те, що преюдиційність є проявом виключності (Д. І. Полумордвінов), виключності, неспростовності та обов'язковості (О. Є. Березій, В. А. Мусін).

Вважаємо, що преюдиційність не є властивістю рішення суду, а є властивістю встановлених судом фактів із таких підстав.

По-перше, неможливість для учасників процесу оспорювати встановлені судом обставини та факти як такі, що уже доведені у процесі, за результатами якого ухвалено рішення, і які стосуються осіб, які брали участь у справі (негативна сторона преюдиційності), повністю охоплюється властивістю виключності. Остання вказує на неможливість подання тотожного позову, його прийняття судом, розгляд та ухвалення щодо нього рішення. Однак у випадку преюдиційності фактів маємо не повну тотожність у позовах, а тотожність у окремих фактах, що є предметом розгляду як у позові, щодо якого уже ухвалено рішення, так і в позові, щодо якого ще йде судовий розгляд.

У такому випадку повторне дослідження цих обставин буде недоцільним, оскільки їх вже встановив суд у рішенні у задоволеній матеріально-правовій вимозі позивача. Повторне їх доказування буде заперечувати принцип правової визначеності, а отже, і законну силу рішення суду. І повторне доказування преюдиційних фактів, і подання тотожного позову ставить під загрозу захищене судом право особи, яка брала участь у справі. Однак при поданні тотожного позову позивач ігнорує усі встановлені судом факти та обставини, на підставі яких було ухвалено рішення, що набрало законної сили, а у випадку порушення преюдиційності — лише окремі факти та правовідносини, встановлені судом. У зв'язку із цим можна стверджувати, що преюдиційність фактів є лише проявом виключності рішення суду.

По-друге, обов'язок для суду враховувати встановлені судовим рішенням факти без їх доказування учасниками процесу (позитивна сторона преюдиційності) виникає на підставі норми закону, яка визначає перелік підстав для звільнення від доказування і фактично впливає із обов'язку суду не приймати до свого розгляду тотожний позов, зокрема досліджувати ті факти та обставини, що вже були предметом розгляду суду і були встановлені та доведені судом.

По-третє, прийняття обставин та фактів, встановлених рішенням суду, що набрало законної сили, без доказування, впливає не із факту певного судового

рішення, що набрало законної сили, а попереднього встановлення цим рішенням відповідного факту або обставини. У зв'язку із цим повторне встановлення цього факту або обставини стає недоцільним, а набрання законної сили рішенням суду, яким цей факт або обставина встановлено, і відповідно — встановлення правової визначеності, означатиме і визначеність щодо тих фактів та обставин, які встановлено. У зв'язку із цим такі факти та обставини слід доказувати як такі, що «попередньо вирішені», тобто преюдиційні.

Таким чином говорити про преюдиційність як про властивість рішення суду не можна, оскільки вона є лише проявом виключності судового рішення, остання не тільки унеможливорює новий судовий процес із такими ж позовними вимогами і учасниками процесу, а й зумовлює закриття провадження у справі у випадку помилкового відкриття провадження у справі за тотожним позовом. Преюдиційність є фактично виключністю щодо тотожних фактів та обставин, тобто тих, які уже встановлено під час розгляду іншої цивільної справи і які вважаються такими, що встановлені остаточно. Таким чином, також йдеться про виключення, але не процесу, а нового встановлення вже встановлених обставин.

Однак не потрібно змішувати преюдиційність із обов'язковістю рішення суду, оскільки обов'язковість означає наявність у судовому рішенні владного припису, який підлягає виконанню. Обов'язковість рішення суду як правозастосовчого акту пов'язана лише із прямим зобов'язуванням конкретного суб'єкта до вчинення певних дій або утримання від них. Обов'язок суду приймати преюдиційні факти без доказування впливає не із рішення суду, а із факту набрання ним законної сили, в тому числі й набуття судовим рішенням властивості виключності. Саме виключність рішення суду і надає встановленим судом фактам та правовідносинам остаточної, що для суду означає обов'язок враховувати ці факти без доказування, а для осіб, які брали участь у справі — неможливість їх оскарження. Саме це і є складає поняття преюдиційності.

З огляду на це преюдиційність — це властивість встановлених рішенням суду, що набрало законної сили, фактів та обставин, оскільки визнання фактів,

встановлених рішенням суду, що набрало законної сили, без доказування, повністю охоплюється властивістю виключності.

Для визнання фактів преюдиційними необхідно, щоб були одночасно такі умови:

— було встановлено певний факт рішенням, що набрало законної сили;

— набрання рішенням суду в цивільній, господарській або адміністративній справі або вироком суду у кримінальній справі або постановою у справі про адміністративне правопорушення законної сили;

— участь у справі, щодо якої необхідним є встановлення факту, тих же осіб, які брали участь у справі, в якій цей факт уже встановлено, або особи, щодо якої цей факт було встановлено.

Слід зазначити, що факти, встановлені рішенням суду у цивільній справі, матимуть преюдиційне значення при розгляді іншої цивільної справи (ст. 61 ЦПК України), господарської справи (ст. 35 Господарського процесуального кодексу України), адміністративної справи (ст. 72 Кодексу адміністративного судочинства України).

Факти, встановлені рішенням суду у цивільній справі, не є преюдиційними щодо провадження, яке здійснюється у кримінальній справі. Чинний Кримінально-процесуальний кодекс України не передбачає визнання фактів, встановлених рішенням у цивільній справі такими, що не підлягають доведенню.

В теорії цивільного процесу є дві думки про те, чи є преюдиційними факти, встановлені рішенням суду у цивільній справі, по відношенню до кримінальної справи.

Окремі вчені свого часу вважали, що така преюдиційність можлива з питань чи мала місце певна дія або подія, але не про винність підсудного [56, с. 157–158; 188, с. 67–69]. Преюдиційність, на їх думку, можлива також з питань, пов'язаних із кримінальною справою (крім фактів, пов'язаних із позовом про відшкодування шкоди, заподіяної особою, дії якої надалі кваліфікуються як злочин, — оскільки такі факти потрібно встановлювати через цивільний позов у кримінальному процесі), якщо в суду не виникає сумніву в істинності фактів, встановлених таким

рішенням [196, с. 82–98]. Однак на сьогодні поширеною є думка про нерозповсюдження преюдиційності фактів, встановлених рішенням суду у цивільній справі на провадження у кримінальній справі [9, с. 142; 64, с. 111] через те, що можливість встановити об'єктивну істину в кримінальному судочинстві значно більша, ніж у цивільному. Це обумовлено тим, що в кримінальному процесі суддя встановлює істину на підставі дослідження матеріалів органів дізнання та досудового слідства, письмових та речових доказів, показань свідків у судовому засіданні, а в цивільному процесі встановлюється лише формальна істина на підставі тільки наданих сторонами доказів та пояснень. Із цих причин приєднуємось до думки про те, що факти, встановлені рішенням суду у цивільній справі при розгляді кримінальної справи не будуть мати преюдиційного значення.

Інше питання стосується того, чи є преюдиційними факти, встановлені рішенням суду у цивільній справі, для несудових органів державної влади, їх посадових осіб, підприємств, установ, організацій та фізичних осіб.

У теорії цивільного процесу було висловлено думку про те, що необхідність визнавати встановлені судом факти та правовідносини несудовими органами, підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами є проявом такої властивості рішення суду, як його загальнообов'язковість [64, с. 102]. Інші вчені, навпаки, вважають, що зв'язаність зазначених осіб висновками суду, викладеними у рішенні суду, є проявом преюдиційності фактів або для цих осіб ці факти преюдиційними не є [39, с. 437].

Вважаємо, що обов'язок інших осіб враховувати факти, встановлені рішенням суду як такі, що не потребують доказування, існує, однак впливає не із згаданих причин, а із самої природи рішення суду як правового акту, щодо якого презюмується його дійсність, істинність його положень доти, доки такий правовий акт не буде скасовано або змінено вищестоящим органом (щодо рішення суду — судом апеляційної або касаційної інстанції), так само як це стосується будь-якого правозастосовчого акту, який не змінено або не скасовано. Зазначене підкреслюється ще й ст. 124 Конституції України, яка передбачає, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Вважати ж такий обов'язок проявом преюдиційності фактів не можна, оскільки в цьому випадку немає процесуальних відносин (цивільних процесуальних, господарсько-процесуальних або адміністративно-процесуальних), а є відносини між особою та несудовими органами, які не регулюються нормами процесуального права, в тому числі нормою про визнання фактів, встановлених судовим рішенням, що набрало законної сили, без доведення. Суб'єктний склад в цих відносинах також може бути іншим.

Як і будь-який правовий акт, рішення суду, що набрало законної сили, є обов'язковим, встановлюючи, змінюючи або припиняючи права та обов'язки осіб, які брали участь у справі, або осіб, в інтересах яких ухвалено рішення.

Відповідні зміни у правовому статусі осіб, які брали участь у справі, у зв'язку із ухваленням рішення суду і набранням ним законної сили, є реалізацією владного припису, що міститься у рішення суду як акту органу судової влади, що був уповноважений розглядати цивільну справу за відповідною заявою особи та розглянув її.

Саме забезпечення динамізму рішення суду та можливість його впливу на зобов'язаних суб'єктів, а також на усіх інших осіб, які повинні зважати на встановлені судом факти та правовідносини, та вживати заходів щодо виконання рішення суду, і є метою динамічного елемента законної сили [78], яким є обов'язковість рішення суду. Здатність до реалізації владного припису, встановленого судовим рішенням, є правовим наслідком законної сили.

Обов'язковість рішення суду, як вже було зазначено, є властивістю рішення суду, елементом законної сили рішення суду, яке спричиняє у осіб, які беруть участь у справі, виникнення прав та обов'язків у зв'язку із:

— задоволенням позову про присудження особі певного майна або зобов'язування до вчинення певних дій (у випадку ухвалення рішення про присудження);

— зміною правовідношення і відповідно — зміною прав та обов'язків осіб у правовідношенні (у випадку ухвалення перетворювального (конститутивного) рішення);

— визнанням певного факту, що має юридичне значення, тобто визнання якого зумовлює певні юридичні наслідки для осіб, які брали участь у справі (у випадку ухвалення рішення про визнання).

Обов'язковість рішення про присудження для зобов'язаної ним особи виявляється у обов'язку вчинити певні дії або передати майно, тобто виконати обов'язок безпосередньо встановлений цим судовим рішенням. Здатність до такої реалізації рішення суду про присудження в літературі м назву «виконуваність рішення суду».

У теорії цивільного процесуального права склалося дві точки зору на сутність виконуваності. Відповідно до першої точки зору, виконуваність — це можливість виключно примусового виконання рішення суду [3, с. 176–177; 39, с. 418; 56, с. 170–171; 64, с. 156; 78, с. 11; 101, с. 210].

Відповідно до іншої точки зору, виконуваність ототожнюється із можливістю як примусового, так і добровільного виконання рішення суду відповідачем, а також із випадками сприяння виконанню судового рішення [82, с. 46; 112, с. 112–113; 182, с. 183; 200, с. 422]. Така точка зору обґрунтовується тим, що зведення виконуваності рішення суду до можливості його примусового виконання є надзвичайно звуженим, зважаючи на те, що чинне цивільне процесуальне законодавство встановлює різні способи виконання судового рішення, в тому числі добровільне виконання рішення суду відповідачем [174, с. 168; 200, с. 422].

На обґрунтування тези про виконуваність як можливість добровільного виконання рішення суду або його примусового виконання, наводиться та обставина, що визнання за виконуваністю лише можливості примусового виконання рішення суду означатиме, що вона буде притаманна лише для рішення про присудження, а рішенням про визнання та перетворювальні рішення виконуваність буде не притаманна.

Вважаємо за необхідне приєднатися до першої точки зору із окремими зауваженнями з таких підстав.

По-перше, рішення суду як правозастосовчий акт може бути виконане як через механізм примусового виконання судових рішень за допомогою органу виконання, так і добровільно, під загрозою такого примусового виконання. В обох випадках маємо виконання рішення суду (оскільки воно забезпечене державним примусом), і вчинення дій, про необхідність вчинення яких зазначено у судовому рішенні. Вчинення цих дій викликане саме фактом ухвалення рішення суду (загрозою настання несприятливих наслідків для особи за невиконання рішення суду, в тому числі й примусового виконання такого рішення суду).

По-друге, твердження про те, що виконуваність притаманна лише для рішень суду про присудження, певною мірою не відповідає дійсності. Так, наприклад, в рішенні про визнання та перетворювальних рішеннях можливе вирішення питання про судові витрати і зобов'язання однієї із сторін сплатити ці витрати. У такому випадку обов'язок сплати судових витрат також може бути виконаний примусово, а тому в цій частині такі рішення також матимуть виконуваність.

Таким чином, виконуваність — це властивість рішення суду про присудження, а також інших рішень суду в частині стягнення із особи, яка брала участь у справі, судових витрат і одночасно прояв його обов'язковості. Така властивість виявлятиметься у примусовому виконанні рішення суду (за допомогою органу примусового виконання або самою особою під загрозою примусового виконання — добровільне виконання рішення суду). Така виконуваність в юридичній доктрині отримала назву «виконуваність в вузькому розумінні» [82, с. 46].

Здатність до реалізації рішень про визнання та перетворювальних (конститутивних) рішень має свої особливості.

У зв'язку із тим, що рішення суду про визнання та перетворювальні (конститутивні) рішення не можуть бути виконані примусово, властивість виконаності їм не притаманна.

Що ж стосується власне вимог, які були задоволені перетворювальними (конститутивними) рішеннями, то їм, попри наявність у таких рішень

обов'язковості лише в межах визнання факту зміни, припинення або виникнення нового правовідношення, виконуваність у формі здатності до примусового виконання не притаманна.

Це викликано тим, що такі дії як, наприклад, реєстрація припинення шлюбу після розірвання шлюбу судом, виселення наймача у разі судового розірвання договору найму, впливають не із судового рішення, а із самого факту виникнення, зміни або припинення правовідносин, що сталося внаслідок ухвалення рішення суду і подальшого набрання ним законної сили. З огляду на це, обов'язковість таких рішень виявлятиметься через добровільне вчинення особою дій, через використання прав та виконання обов'язків, що впливають із зміни, припинення або виникнення нового правовідношення.

Так само не притаманна виконуваність у формі здатності до примусового виконання, крім випадків, зазначених вище, рішенням про визнання, оскільки цими рішеннями лише визнається певний юридичний факт, і лише в цій частині рішення є обов'язковим для сторін. Подальше вчинення дій, що впливають із визнання цього юридичного факту (наприклад, факту недійсності правочину) впливають із норм закону, а не судового рішення і законодавством про виконавче провадження не регулюються. Це означає, що обов'язковість таких рішень виявлятиметься через прийняття сторонами визнаного судом факту.

Обов'язковість прийняття права, визнаного рішенням суду, а також обов'язок діяти відповідно до зміненого судом правовідношення не забезпечується заходами примусового виконання, а лише сприянням відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб, до яких звертається особа, право якої визнано, або правовідношення якої змінено.

Таким чином, виконуваність у частині здатності до примусового виконання рішення суду означає лише можливість його примусового виконання, при цьому повною мірою вона притаманна рішенням про присудження, а рішенням про визнання та перетворювальним рішенням — лише в частині стягнення судових витрат.

Посилання ж М. Г. Авдюкова на можливість пред'явлення позову про присудження у випадку невизнання факту, встановленого рішенням про визнання,

як підставу визнання за останніми виконуваності [3, с. 176–177] є безпідставною. Зазначене обґрунтовується тим, що пред'явлення позову про присудження здійснюється лише для реалізації визнаного судом цивільного права, а не виконанням рішення суду і пов'язане із рішенням суду про присудження лише тим, що встановлений судом факт наявності права матиме преюдиційне значення для нового судового розгляду.

Виконуваність як можливість примусового виконання набувається рішенням суду в момент набрання останнім законної сили, тобто коли рішення суду стає остаточним, встановлені судом факти та правовідносини — преюдиційними, а право особи, захищене судом, — визначеним.

Однак ст. 367 ЦПК України передбачає можливість примусового виконання рішення суду ще до набрання останнім законної сили (негайне виконання рішення суду), тобто ще до виникнення остаточності судового рішення та правової визначеності, хоча судові рішення вже стало обов'язковим, оскільки може бути виконане. У цих випадках рішення суду стає обов'язковим для зобов'язаної особи ще до того, як рішення суду стало остаточним.

У цьому випадку із системоутворюючих складових законної сили рішення суду є лише незмінність. Однак у зв'язку із тим, що правової визначеності ще немає, виконання рішення суду не забезпечене гарантіями належної реалізації, такими як неспростовність та виключність, тому в подальшому можливий поворот виконання рішення суду із відповідними правовими наслідками для сторін. Подібна особливість є винятковою, оскільки стосується вичерпного переліку випадків і на визнання обов'язковості елементом законної сили рішення суду не впливає.

Висновки до другого розділу

1. Умовами законної сили рішення суду є обставини, із якими пов'язується визнання судового рішення таким, що набрало законної сили. Такими умовами є відповідь суду на заявлені вимоги особи заявника про задоволення вимоги або відмову у такому задоволенні, неможливість для суду переглянути ухвалене ним рішення суду, неможливість перегляду рішення суду в апеляційному порядку, неможливість повторного подання позову, тотожного за сторонами, предметом, змістом та підставою.

2. Винятком із правила про незмінність рішення суду є можливість його перегляду за нововиявленими обставинами. виправлення помилок або описок, ухвалення додаткового рішення або роз'яснення рішення, не є винятком із правила незмінності судового рішення, і незмінність рішення суду не порушують, оскільки вони не змінюють змісту рішення суду.

3. Момент набуття властивості неспростовності рішенням суду залежить від того, чи здійснила особа, яка брала участь у справі, своє право на апеляційне оскарження рішення суду. Як виняток із властивості неспростовності рішення суду допускається оскарження рішення суду, що набрало законної сили і є неспростовним внаслідок задоволення судом клопотання про продовження строків на апеляційне оскарження рішення суду.

4. Винятком із правила про неспростовність рішення суду після набрання ним законної сили є можливість її втрати у випадку поновлення судом строку на апеляційне оскарження. У цьому випадку рішення суду вважається таким, що законної сили не набрало і може набрати законної сили лише в момент постановлення ухвали суду апеляційної інстанції про залишення рішення суду першої інстанції повністю або частково без змін, тобто про відмову у задоволенні апеляційної скарги повністю або в частині.

5. Зважаючи на те, що рішення суду може ухвалюватися щодо подільних позовних вимог, вважаємо, що в ЦПК України необхідно закріпити можливість

набрання законної сили рішенням суду не повністю, а в частині, крім випадків, коли перегляд лише оскарженої частини рішення суду є неможливим.

6. Правовими наслідками набрання рішенням суду законної сили є визначеність у встановлених судом правах, обов'язках та правовідносинах та здатність до реалізації владного припису, встановленого судовим рішенням.

7. Виключність як ознака рішення суду виникає в момент набрання рішенням законної сили. Це не виключає можливості подання тотожного позову протягом строку, коли ухвалене рішення суду ще не набрало законної сили. З метою недопущення виникнення процесу за позовом, по якому вже ухвалене рішення суду пропонується закріпити в ЦПК України зміни, що передбачатимуть повернення позовної заяви, якщо у провадженні суду є справа із спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, або ухвалено рішення суду між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, а також закріпити, що у випадку виявлення цього в момент розгляду справи суд повинен залишити позовну заяву без розгляду.

8. Проявом властивості виключності щодо тотожних фактів та обставин, які встановлено під час розгляду іншої цивільної справи, є преюдиційність. Саме виключність рішення суду і надає встановленим судом фактам та правовідносинам остаточності, що для суду означає обов'язок врахування цих фактів без доведення, а для осіб, які брали участь у справі, — неможливість їх оскарження.

Обов'язок інших осіб враховувати факти, встановлені судовим рішенням як такі, що не потребують доведення, впливає із самої природи рішення суду як правового акту, щодо якого презюмується його дійсність, істинність його положень доти, доки такий правовий акт не буде скасований або змінений вищестоящим органом (щодо рішення суду — судом апеляційної або касаційної інстанції чи Верховним Судом України) або самим судом у випадках, прямо передбачених ЦПК України.

9. Проявом обов'язковості рішення суду про присудження є її виконуваність, яка означає лише можливість його примусового виконання.

Обов'язковість рішень суду про визнання та перетворювальних рішень виявляється у визнанні встановленого судом факту та визнанні зміни судовим рішенням правовідношення між сторонами і подальших дій відповідно до зміненого правовідношення та визнаного юридичного факту.

Моментом виникнення в рішенні суду властивості обов'язковості є момент набрання ним законної сили, крім випадків негайного виконання, коли обов'язковість, так само як і виконуваність, набувається в момент проголошення рішення суду.

РОЗДІЛ 3

ЮРИДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОННОЇ СИЛИ ОКРЕМИХ ВИДІВ ТА ФОРМ СУДОВИХ РІШЕНЬ

3.1. Законна сила судових наказів та заочних рішень

З метою пришвидшення цивільного судочинства у процесуальне законодавство запроваджено наказне провадження як спрощений порядок розгляду окремих матеріально-правових вимог, які презюмуються як безспірні, та можливість ухвалення заочного рішення, тобто рішення, ухваленого за відсутності відповідача, що ігнорує судові засідання.

З часу запровадження в цивільному процесуальному законодавстві України загаданих процедур вже сформувалася судова практика розгляду таких справ та теорія про сутність та значення судового наказу і заочного рішення як особливих видів судових рішень.

На жаль, питання законної сили судового наказу до цього часу в Україні досліджено не було, дослідники не вбачають у законній силі судового наказу певних особливостей, крім моменту її виникнення (тобто моменту набрання судовим наказом законної сили) [173, с. 98–99; 175, с. 362–363; 182, с. 98–99; 189, с. 162; 200, с. 318].

Законну силу заочного рішення досліджували, як правило, за аналогією із законною силою рішень суду, ухвалених за звичайною процедурою — за присутності позивача та відповідача [103, с. 36; 128, с. 268; 134, с. 172; 182, с. 191; 189, с. 269; 200, с. 427].

Питання набрання законної сили судовим наказом врегульовується ст. 106 ЦПК України. Відповідно до цієї статті у разі ненадходження від боржника заяви про скасування судового наказу протягом трьох днів після закінчення строку на її подання судовий наказ набирає законної сили і суд видає його стягувачеві для

пред'явлення до виконання. Якщо суд за результатами розгляду заяви про скасування судового наказу прийняв ухвалу про залишення такої заяви без задоволення або змінив судовий наказ, то судовий наказ чи змінений судовий наказ набирає законної сили після закінчення строку на подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги судовий наказ чи змінений судовий наказ, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом.

Зважаючи на те, що ст. 95 ЦПК України визначає судовий наказ як особливу форму судового рішення про стягнення з боржника грошових коштів або витребування майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги, можна було б зробити висновок про те, що законна сила судового наказу крім моменту її набуття, не має якихось особливостей порівняно із законною силою рішення суду, ухваленого в позовному провадженні.

Однак відповідь на питання про законну силу судового наказу не є настільки очевидною, як це видається із змісту норм ЦПК України.

Судовий наказ як форма судового рішення, якою завершується судовий розгляд цивільної справи наказного провадження, має спільні із рішенням суду риси, серед яких є і те, що він є результатом розгляду судової справи і як акт застосування норм права є обов'язковим для виконання особами, які брали участь у справі [100, с. 287].

Водночас судовий наказ також має певні особливості порівняно із рішенням суду у справі позовного провадження (далі по тексту підрозділу — рішення суду). Основною такою особливістю є те, що рішення суду ухвалюється щодо вимог, які не є наперед встановленими та визнаними обома сторонами: вони є спірними або такими, що потребують встановлення судом (справи окремого провадження). У зв'язку із цим судові рішення засновується на поясненнях сторін, доказах, які представлені сторонами в судовому засіданні, та досліджені під час судового розгляду [173, с. 97]. Рішення суду у справах позовного провадження докладно мотивується [103, с. 43]. Таке судові рішення фактично встановлює правовідношення між сторонами, яке до його ухвалення було спірним, і таким

чином завершує спір. Остаточний такий спір між сторонами не завершується, оскільки таке судове рішення може бути оскаржене в апеляційному порядку (по суті). Остаточність завершення спору і перехід правовідношення у категорію безспірної у справі позовного провадження свідчить про набрання рішенням суду за вимогою, що стосується цього правовідношення, законної сили.

Судовий наказ, на відміну від рішення суду, є результатом розгляду цивільної справи, задоволення матеріально-правової вимоги особи-заявника, однак на відміну від позовного провадження, ця вимога презюмується як безспірна [173, с. 97]. З огляду на це судовий наказ не містить мотивування та видається на підставі лише документів, поданих заявником [100, с. 287], оскільки наказне провадження судового розгляду за участю обох сторін не передбачає.

Таким чином, рішення суду є результатом повноцінного судового розгляду позовної вимоги, в тому числі матеріально-правової, а судовий наказ — результатом спрощеного вирішення матеріально-правової вимоги, щодо якої презюмується її безспірність.

У зв'язку із цим, не усі вчені-процесуалісти визнають законну силу судового наказу.

Так Н. А. Громошина робить висновок про те, що законна сила судовим наказам взагалі не притаманна, оскільки вони не є актами правосуддя [39, с. 201–211]. З тих же міркувань заперечує законну силу судового наказу і Т. В. Сахнова [113, с. 406, 447–448].

О. О. Князєв, визначаючи законну силу як характеристику судового рішення як акту правосуддя, взагалі не розглядає судові накази як такі, що набувають законної сили [64, с. 40–41].

Однак із запереченням законної сили судового наказу погодитися не можемо. У наказному провадженні, так само як і в позовному, реалізується основна функція судової влади — здійснення правосуддя [53, с. 365]. Судовий наказ є результатом діяльності суду з вирішення цивільної справи, встановлення формальної істини та задоволення чи відмови у задоволенні вимоги особи, яка звернулася до суду. При цьому, видаючи судовий наказ, суд дає відповідь на

вимоги заявника, визнаючи їх обґрунтованими і обов'язковими для виконання боржником аналогічно до того, як суд дає відповідь на позовні вимоги, ухвалюючи рішення суду. З огляду на це судовий наказ як акт правосуддя аналогічно до рішення суду набирає законної сили.

При цьому ЦПК України, вказуючи у ст. 14 про обов'язковість судових наказів, як і інших судових рішень, також встановлює гарантії реалізації задоволеної судом вимоги заявника до боржника: по-перше, визнаючи судовий наказ виконавчим документом, тобто документом, який може бути виконаний, в тому числі примусово через орган державної виконавчої служби; по-друге, визнаючи судовий наказ неспростовним (з моменту набрання ним законної сили) і незмінним (після закінчення процесуального строку на подання заяви про скасування судового наказу). Законодавець тим самим встановлює гарантії остаточності самого судового наказу і визначеність у правовідносинах, права й обов'язки його учасників, неприпустимість дії в розрізі з чинним наказом, що є умовою законної сили судового акта.

На відміну від рішень суду, ухвалених у порядку позовного провадження, незмінність судового наказу настає не з моменту його видачі, а з моменту закінчення строку на подання заяви про його скасування або після розгляду цієї заяви і постановлення ухвали про залишення заяви про скасування судового наказу без розгляду (ст. 106 ЦПК України). Тільки після цього суд, що видав судовий наказ, втрачає право на його скасування, оскільки тоді повною мірою буде доведено безспірність вимог заявника та їх обґрунтованість. Однак в будь-якому випадку після видачі судового наказу суд може лише скасувати наказ, а не змінити його, хоч і за ініціативою боржника, а не за ініціативою інших учасників процесу. Також неможливою є зміна або скасування судового наказу судом без поданої заяви боржника про скасування судового наказу.

Незмінність заочного рішення подібна до незмінності судового наказу тим, що вона виникає не з моменту ухвалення, а пізніше — після закінчення десятиденного строку для подання заяви про перегляд рішення, що обчислюється з моменту отримання відповідачем копії заочного рішення або після

постановлення ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення. Хоча правом зміни цього рішення суд не володіє вже з моменту його проголошення (це не позбавляє суд можливості виправити арифметичні помилки або описки у рішенні, ухвалити додаткове рішення або роз'яснити рішення), він може його лише скасувати та призначити справу до розгляду у загальному порядку.

Скасування заочного рішення через подання заяви про скасування заочного рішення проводиться лише за ініціативою відповідача, і лише у випадку, якщо судом буде встановлено, що відповідач не з'явився в судове засідання та не повідомив про причини неявки з поважних причин, а докази, на які він посилається, мають істотне значення для правильного вирішення справи (відповідно до ст. 232 ЦПК України). Перелік поважних причин неявки в судове засідання законодавством не визначено, але фактично в судовій практиці такими причинами визнаються, насамперед, знаходження у відрядженні за межами юрисдикції суду [166], перебування на лікуванні [170] тощо.

Слід також зазначити, що позивач вже з моменту проголошення рішення суду має право лише на апеляційне оскарження заочного рішення, тобто оскарження до суду апеляційної інстанції, права ж подання заяви про скасування заочного рішення він не має.

Отже, заочне рішення суду є незмінним з моменту проголошення у розумінні неможливості зміни його судом, однак суд ще може скасувати це рішення за ініціативою відповідача у випадку виявлення підстав для визнання рішення суду необґрунтованим та за виявлення поважних причин, що стали причиною неявки відповідача.

При розгляді питання про незмінність судового наказу та заочного рішення виникає запитання про порядок виправлення окремих недоліків цих судових рішень, що не впливають на їх зміст, зокрема щодо їх роз'яснення, можливості ухвалення додаткового рішення, виправлення явних арифметичних помилок або описок.

ЦПК України не передбачає якихось особливостей для заочного рішення порівняно із рішеннями суду, ухваленими у порядку позовного провадження.

Що ж до судових наказів, то для відповіді на це запитання потрібен більш детальний аналіз цивільного процесуального законодавства.

Ст. 221 ЦПК України надає право суду на роз'яснення ухваленого ним рішення. Однак використання терміна «рішення суду», передбаченого у ст. 221 ЦПК України, дозволяє зробити висновок, що це стосується лише рішень, які суд ухвалює по суті позовних вимог. Все ж роз'яснення судового наказу є можливим, оскільки ст. 28 Закону України «Про виконавче провадження» передбачає можливість роз'яснення виконавчого документа, в тому числі й судового наказу.

Ст. 219 ЦПК України передбачає можливість виправлення арифметичних помилок або описок у судовому рішенні. Поняття «судові рішення», використане у ст. 219 ЦПК України, дозволяє дійти висновку про те, що ця стаття стосується як рішень суду, так і судових наказів, оскільки останні є формою судових рішень.

Із цього виходить і судова практика розгляду заяв про виправлення судового наказу, зокрема здійснюється виправлення описок, пов'язаних із неправильним зазначенням прізвища заявника [168], описок у по батькові боржника [159], неправильного зазначення адреси боржника [156]. Можливим є і неправильне вказування судами фінансових реквізитів сторін [160]. Описки, що допускаються у судових наказах, можуть стосуватися не тільки заявника та боржника, а й самої справи, що порушена та розглядається за заявою про видачу судового наказу. Так, наприклад, Дніпровський районний суд міста Херсона допустив описку, вказавши неправильний номер судової справи [152].

Поширеною є неправильне зазначення сум, що підлягають стягненню із боржника — як судових витрат [167], так і власне заборгованості [149].

Однак можуть бути випадки, що суд при видачі судового наказу взагалі не вказав суму, яка підлягає стягненню, або не передбачив негайного виконання судового наказу про стягнення нарахованої або несплаченої заробітної плати, або про якусь вимогу, з приводу якої подавалася заява про видачу судового наказу, не вказано у виданому судовому наказі. Якби це трапилося при ухваленні рішення

суду, то відповідно до ст. 220 ЦПК України суд за заявою осіб, які беруть участь у справі, або за власною ініціативою ухвалив би додаткове рішення. Однак видачу додаткового судового наказу як спосіб усунення неповноти виданого судового наказу українське законодавство не передбачає, а тому на підставі ст. 220 ЦПК України виправити ситуацію неможливо.

ЦПК України передбачає можливість зміни судового наказу у зв'язку із розглядом заяви про скасування судового наказу. Однак таку заяву може подати лише боржник. Стягувач такого права не має, хоча саме він заінтересований у вказуванні суми, що підлягає стягненню.

Може виникнути ситуація подання стягувачем апеляційної скарги на виданий судовий наказ. Однак в такому випадку можлива затримка у набранні законної сили усім судовим наказом, навіть в тій частині, яка влаштовує стягувача.

З огляду на це вважаємо, що доцільним буде доповнити ЦПК України окремою статтею, в якій встановити можливість ухвалення додаткового судового наказу із підстав та в порядку, аналогічних до того, що передбачені ст. 220 ЦПК України.

Якщо розглядати питання про неспростовність судового наказу, то до прийняття змін в ЦПК України Законом «Про судоустрій та статус суддів», судовий наказ, на відміну від рішення суду, ставав неспростовним з моменту його видачі у зв'язку із тим, що ЦПК України у ст.ст. 291 та 295 не передбачав можливості апеляційного оскарження судового наказу, а також іншого оскарження наказу по суті заявлених у ньому вимог.

Якщо боржник вважає вимогу стягувача, щодо якої видано судовий наказ, необґрунтованою, він може подати заяву про скасування наказу. В такому разі, суд лише скасує судовий наказ. Це він здійснював лише на підставі заперечень боржника проти вимог стягувача, незалежно від того, чи вони справді обґрунтовані, чи ні. В цьому випадку суд виходив із тези про те, що судовий наказ видається на виконання безспірних вимог, тобто вимог, визнаних обома сторонами і підтвердженими документами. У разі заперечень однієї із сторін виникає спір, який може бути розглянутий у порядку позовного провадження.

Скасування судового наказу здійснюється саме на цій підставі, а не на підставі його необґрунтованості, неповноти, неправильного застосування судом норм матеріального або порушення норм процесуального права, а тому неможливість такого перегляду після закінчення процесуальних строків означатиме незмінність, а не неспростовність судового наказу.

Все це підтверджує тезу про те, що судовий наказ є неспростовним вже з моменту його видачі і до моменту його скасування судом, який його видав. Однак зміни, внесені в ЦПК України Законом України «Про судоустрій та статус суддів» наділили законодавчо судовий наказ властивістю неспростовності вже з іншого моменту. Відповідно до ч. 2 ст. 106 ЦПК України, якщо суд за результатами розгляду заяви про скасування судового наказу прийняв ухвалу про залишення такої заяви без задоволення або змінив судовий наказ, то судовий наказ чи змінений судовий наказ набирає законної сили після закінчення строку на подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано.

На жаль, ЦПК України не визначає, хто має право на апеляційне оскарження судового наказу, однак з урахуванням із принципу рівності сторін у цивільному процесі можна дійти висновку, що таке право має бути і у боржника, і у стягувача.

Проте відповідно до змісту ч. 2 ст. 106 ЦПК України, право на апеляційне оскарження судового наказу виникає лише у випадку, якщо заява про скасування судового наказу судом повністю або частково задоволена не була і судовий наказ в частині або в повному обсязі було залишено без змін. Після закінчення встановленого строку на апеляційне оскарження судового наказу або після перегляду його судом апеляційної інстанції за умови, якщо судовий наказ повністю або в частині залишено без змін, останній стає неспростовним. У випадку, якщо заяву про скасування судового наказу боржник не подав, судовий наказ стає неспростовним після закінчення строків на подання заяви про скасування судового наказу.

Виникає запитання: чи є неспростовним судовий наказ з моменту його видачі і до того моменту, з якого починає обчислюватися строк на апеляційне оскарження судового наказу.

Вважаємо, що в цей момент судовий наказ не є неспростовним у зв'язку із тим, що апеляційне оскарження судового наказу в цей момент не є неможливим остаточно (крім виняткових випадків поновлення строків на апеляційне оскарження), а просто право на нього у сторін ще не настало, хоча може настати.

Лише тоді, коли заяву про скасування судового наказу не було подано, неможливість апеляційного оскарження судового наказу стає остаточною і безповоротною, аналогічно до того, як таким стає рішення суду у випадку закінчення строків на подання апеляційної скарги.

Питання про неспростовність заочного рішення також є неоднозначним. Так, наприклад, ст.ст. 231 та 232 ЦПК України передбачають, що позивач має право оскаржити ухвалене заочне рішення в строки, передбачені для судового рішення, ухваленого за загальною процедурою позовного провадження. Таким чином, позивач отримує право на апеляційне оскарження рішення суду вже з моменту його проголошення, маючи 10 днів на подання апеляційної скарги. У випадку, коли позивач не здійснить своє право на апеляційне оскарження, заочне рішення стає неспростовним для нього з моменту закінчення строків на подання апеляційної скарги. У випадку, коли таку скаргу буде подано, рішення стає неспростовним з моменту закінчення розгляду скарги судом апеляційної інстанції і ухвалення відповідного рішення або постановлення відповідної ухвали за умови, якщо рішення суду першої інстанції не буде скасовано.

Що ж стосується відповідача, то він отримує право на апеляційне оскарження не з моменту проголошення рішення, а після здійснення ним права на подання заяви про перегляд заочного рішення і розгляду такої заяви судом. Якщо відповідач не здійснить це право, він так і не набуде права оскаржити заочне рішення в апеляційному порядку. Якщо ж відповідач подав заяву про перегляд заочного рішення і у задоволенні її було відмовлено — він отримує право на подання апеляційної скарги про зміну або скасування заочного рішення. Якщо ж заяву про перегляд заочного рішення було задоволено — немає предмету оскарження, однак при ухваленні нового рішення, у тому числі повторного заочного рішення, відповідач отримує право на подання апеляційної скарги на

його скасування. На це вказують і суди, що розглядають апеляційні скарги на заочні рішення відповідачів, які не здійснили право на подання заяви про перегляд заочного рішення [139; 146].

Таким чином, для позивача неспростовність заочного рішення настає в ті самі строки, які встановлено для набуття рішенням суду, ухваленим у загальному порядку, властивості неспростовності, а для відповідача — після закінчення строків на подання заяви про перегляд заочного рішення, якщо таку заяву не було подано. До того часу, відповідач також не має права подати апеляційну скаргу, але може отримати таке право у випадку подання заяви про перегляд заочного рішення і подальшої відмови у задоволенні такої заяви. З огляду на це до настання такого моменту заочне рішення для відповідача не є неспростовним, хоча і своє право на апеляційне оскарження він здійснити не може.

У юридичній літературі давалися пропозиції щодо обчислення строку апеляційного оскарження заочного рішення однаково як для позивача, так і для відповідача, зокрема пропонувалося обчислювати строк на апеляційне оскарження заочного рішення з дня проголошення ухвали про відмову у задоволенні заяви про перегляд заочного рішення [80, с. 13–14].

Окремі вчені також звертали увагу на те, що позивач та відповідач нерівні у праві на апеляційне оскарження рішення суду — позивач може оскаржити рішення в апеляційному порядку в той момент, коли відповідач подаватиме заяву про перегляд заочного рішення до суду першої інстанції [100, с. 368; 103, с. 41], та й взагалі — момент набуття позивачем та відповідачем права на апеляційне оскарження визначено нечітко [71, с. 7; 134, с. 169].

Однак вважаємо, що як такої нерівності не виникає, оскільки, по-перше, навіть одночасне вирішення двох справ в суді буде неможливим, бо суд апеляційної інстанції зупинить провадження у справі на підставі п. 4 ч. 1 ст. 201 ЦПК України — до розгляду справи про перегляд заочного рішення за заявою відповідача. У випадку, якщо таке заочне рішення буде скасовано, то зникне необхідність його апеляційного оскарження, і відповідно судом апеляційної інстанції буде постановлено ухвалу про закриття провадження у справі. У випадку

ж, якщо у скасуванні заочного рішення буде відмовлено, то розгляд справи за апеляційною скаргою позивача буде поновлено, однак право на апеляційне оскарження заочного рішення отримає також відповідач.

По-друге, якихось порушень принципу процесуальної рівності сторін тут не вбачається, оскільки заочне рішення ухвалюється за відсутності відповідача, коли презюмуються, що його відсутність не викликана поважними причинами. З огляду на це для перегляду такого рішення суду відповідач повинен спочатку довести поважність причин своєї відсутності — тоді підстави для ухвалення саме заочного рішення відпадуть і суд повинен буде скасувати заочне рішення. У зв'язку із цим застосовувати процедуру апеляційного оскарження за таких підстав буде просто недоцільно, оскільки надалі відповідач зможе надати свої заперечення проти доводів позивача вже при новому судовому розгляді.

Якщо ж суд не визнає причини відсутності відповідача при розгляді справи, щодо якої ухвалено заочне рішення суду, поважними, то тоді відповідач повинен отримати право на апеляційне оскарження для надання своїх заперечень проти доводів позивача вже у суді апеляційної інстанції. Позивач же не має права на подання заяви про скасування заочного рішення тому, що таке скасування здійснюється лише у зв'язку із наявністю поважних причин відсутності відповідача під час розгляду цивільної справи, щодо якої ухвалено заочне рішення. Зацікавленості у поданні такої заяви з такої причини позивач не має.

По-третє, лише після того, як заочне рішення стане неспростовним і для позивача, і для відповідача, можна буде говорити про визначеність у встановлених ним правах та правовідносинах, а отже — і про законну силу такого рішення суду.

Це впливає і з ст. 233 ЦПК України, яка передбачає, що заочне рішення набирає законної сили відповідно до загального порядку. Це означає, що момент набрання рішенням суду законної сили пов'язується із тим, як своїми правами на апеляційне оскарження скористаються сторони. Зважаючи на те, що момент виникнення права на апеляційне оскарження заочного рішення для позивача і для відповідача різний, відповідно і законної сили рішення суду набере в момент закінчення строку на апеляційне оскарження заочного рішення відповідачем

(оскільки в нього право на апеляційне оскарження виникає у зв'язку із здійсненням права на подання заяви про перегляд заочного рішення, а не в момент проголошення рішення, тобто пізніше, ніж у позивача), якщо апеляційну скаргу відповідач не подав, або в момент перегляду заочного рішення судом апеляційної інстанції, якщо такий перегляд здійснюється.

Таким чином, у питанні із заочним рішенням маємо набуття останнім властивості неспростовності ще до набрання законної сили, однак лише для відповідача, що додатково свідчить про автономний характер властивості неспростовності рішення суду і необґрунтованість розгляду неспростовності як наслідку набрання рішенням суду законної сили або елемента законної сили. Якоїсь неузгодженості, однак, в цьому немає, оскільки законної сили таке заочне рішення набере лише після закінчення строків на його апеляційне оскарження як відповідачем, так і позивачем, тобто законної сили таке рішення набере у ті самі строки, що визначені для інших судових рішень.

Питання щодо того, чи має набрання законної сили судовим наказом наслідком неможливість пред'явлення тотожної вимоги, у тому числі тотожного позову, чинним ЦПК України не врегульоване. ЦПК України лише забороняє подати заяву про видачу судового наказу у випадку її повернення на підставі ст. 101 ЦПК України.

Верховний Суд України, зважаючи на згадану правову невизначеність, зазначає у своєму узагальненні судової практики розгляду судами справ у наказному провадженні [92], що у випадках наявності не передбачених ст. 100 ЦПК України перешкод для прийняття заяви про видачу судового наказу, судам необхідно застосовувати за аналогією загальні положення (зокрема, ст. 122 ЦПК України для позовних заяв) та відмовляти у прийнятті заяв про видачу судового наказу.

Із цією думкою необхідно погодитися, оскільки судовий наказ є особливою формою судового рішення, а тому без спеціальних положень щодо відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу, а також наслідків набрання ним законної сили, слід застосовувати загальні положення про прийняття позовної

заяви або відмови у такому прийнятті, а також про набрання законної сили рішенням суду.

Однак це питання не визначено законодавчо [84], а тому пропонуємо вказане положення закріпити в ст. 100 ЦПК України, встановивши, що видача судового наказу за тотожною вимогою, що набрав законної сили, є підставою для відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу.

Інше питання виникало до внесення змін до ЦПК України Законом України «Про судоустрій та статус суддів»: якщо було видано судовий наказ, чи може стягувач звернутись до суду про стягнення цієї ж заборгованості вже у порядку позовного провадження.

У другому випадку йдеться про подання позовної заяви за вимогою, щодо якої вже видано судовий наказ. Тут тотожності позовів не отримаємо — інший процесуальний статус осіб, інший вид вимог. У першому випадку — вимоги, що презюмуються як безспірні, в другому — позовні, спільною є лише підстава для виникнення вимог стягувача (позивача) до боржника (відповідача). У цивільному процесуальному законодавстві Російської імперії прямо зазначалось про те, що «примусове виконання» є факультативним способом захисту прав кредитора [55, с. 362] і його може ігнорувати кредитор навіть після накладення резолюції на його акт, через подання позовної заяви за цією вимогою.

Можливо, тому в ст. 122 ЦПК України не було передбачено як підстави для відмови у прийнятті позовної заяви наявності судового наказу, що набрав законної сили. Чинна редакція ЦПК України, а саме ст. 118 визначає, що подання позовної заяви до суду за вимогою, яка вирішується у наказному провадженні, можливе лише у випадку відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу або скасування його судом.

У зв'язку із цим, можна вести мову про таку властивість судового наказу як виключність. Вона означає неможливість подання заяви про видачу судового наказу за тотожною вимогою, тобто подання заяви у провадженні того ж виду. Неможливість вирішення вимоги в позовному провадженні, яку вже вирішено шляхом видачі судового наказу виникає у зв'язку із тим, що вимоги, які

вирішуються в наказному провадженні, згідно із ЦПК України, не розглядаються у позовному провадженні.

Оскільки судовому наказу, що набрав законної сили, притаманна властивість виключності, обставини, встановлені судовим наказом, будуть преюдиційними. Тим більше ст. 61 ЦПК України передбачає, що обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній, господарській або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини. Оскільки судовий наказ є формою судового рішення, то за ним цивільним процесуальним законодавством також визнається преюдиційність фактів, які встановлено цим судовим наказом, зокрема факту заборгованості особи боржника. Інших обставин судовий наказ не встановлює, він лише фіксує факт заборгованості та її розмір.

Обов'язковість судового наказу є надзвичайно звуженою, оскільки судовий наказ зобов'язує до вчинення певних дій або до утримання від їх вчинення лише боржника, і жодним чином не зобов'язує до їх вчинення чи невчинення стягувача. Питання про те, чи притаманна судовому наказу виконуваність, заперечень не виникає — він є виконавчим документом.

Виключність та обов'язковість заочного рішення якихось особливостей порівняно із відповідними властивостями рішень, ухвалених за звичайною процедурою, не мають.

3.2. Законна сила рішень суду, ухвалених у порядку окремого провадження

ЦПК України доволі лаконічно регламентує порядок набрання законної сили рішеннями суду, ухваленими у порядку окремого провадження, лише згадуючи в окремих статтях (ст.ст. 241, 249, 255 ЦПК України) про те, що рішення суду набирає законної сили. Ст. 223 ЦПК України, регламентуючи правові наслідки

набрання рішенням суду законної сили, не містить вказівки на те, що вона застосовується лише до рішень, ухвалених у порядку позовного провадження. У зв'язку із цим до рішень суду, ухвалених у порядку окремого провадження, потрібно застосовувати норми про законну силу рішення суду та її правові наслідки, встановлені для рішень суду, ухвалених у порядку позовного провадження, оскільки в обох провадженнях розгляд справи по суті, як правило, закінчується ухваленням рішення суду. Однак, якщо окремими статтями ЦПК України визначено особливості у набранні рішенням суду законної сили, зокрема в питаннях моменту набрання законної сили рішенням суду, наслідках такого набрання, то застосовуються положення, визначені в цих окремих статтях.

У зв'язку із цим в теорії цивільного процесуального права питання законної сили рішень суду, ухвалених у порядку окремого провадження, дослідники в більшості випадків або не розглядали, або розглядали за аналогією із законною силою рішень суду, ухвалених у позовному провадженні [50, с. 13; 51, с. 15; 174, с. 161; 189, с. 52–55; 190, с. 19].

Однак законна сила цих судових рішень має свої особливості, пов'язані із тим, що для справ окремого провадження не притаманна наявність сторін із протилежними інтересами і, власне, — спору між ними. Серед осіб, які беруть участь у справі окремого провадження, є лише заявник, який шляхом подання заяви окремого провадження хоче домогтися забезпечення певного процесуального інтересу, та інші заінтересовані особи, відповідний юрисдикційний орган, який на підставі ухваленого судового рішення, за умови дотримання певного процесуального порядку звернення до цього органу, забезпечить реалізацію цього інтересу.

У зв'язку із цим в юридичній літературі не завжди визнається, що ухвалюючи рішення щодо справ окремого провадження, суд здійснює правосуддя [133, с. 8]. Хоча певний юридичний факт може встановити не тільки суд, а й інший орган державної влади, що має право видавати будь-які юридично значимі акти (протокол про адміністративне правопорушення засвідчує факт правопорушення, документ МСЕК засвідчує факт втрати або зниження

працездатності особи тощо), вважаємо, що це твердження є не досить правильне, з огляду на наступне. Вирішуючи справи окремого провадження, суддя не просто визнає певний юридичний факт, а дає відповідь на вимогу заявника — чи є вона обґрунтованою, чи ні, подібно до того як суддя задовольняє або не задовольняє позов. Надалі таку відповідь на вимогу заявника після набрання рішенням суду законної сили не можна буде оспорити в іншому процесі в суді, його не має права оскаржити й інший державний орган, оскільки, здійснивши правосудну функцію, суд, на відміну від інших органів, встановив цей юридичний факт остаточно. Це означає, що надалі встановлений факт після набрання рішенням суду законної сили не буде предметом судової перевірки, крім виняткових способів перевірки судового рішення (перегляд судом касаційної інстанції, Верховним Судом України, перегляд за нововиявленими обставинами).

Відповідно виникає необхідність розглянути окремі властивості рішень суду у справах окремого провадження, що зумовлюють законну силу рішення суду, а надалі — визначитися із тим, які особливості має законна сила для рішень суду у справах окремого провадження.

Аналіз положень чинного ЦПК України щодо рішень суду у справах окремого провадження дозволяє стверджувати, що якихось процедурних особливостей у набутті цими рішеннями властивості неспростовності немає. ЦПК України не встановлює особливих процедур оскарження таких рішень і строків, які даються для використання права на таке оскарження.

Особливості визначено лише щодо рішень про розголошення інформації, яка містить банківську таємницю щодо фізичних та юридичних осіб. Так, наприклад, ст. 290 ЦПК України передбачає, що такі рішення оскаржуються до апеляційного суду в п'ятиденний строк. Таким чином, такі рішення суду стають неспростовними або після закінчення п'ятиденного строку на їх оскарження, або після перегляду рішенням судом апеляційної інстанції.

Що ж до властивостей незмінності та виключності рішень у справах окремого провадження, то тут бачимо певну специфіку.

ЦПК України передбачає випадки, коли суд має право скасувати ухвалене ним рішення, що набрало законної сили, за такими категоріями справ окремого провадження:

- 1) справи про обмеження цивільної дієздатності, визнання особи недієздатною або поновлення цивільної дієздатності (ст. 241 ЦПК України);
- 2) справи про визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою (ст. 250 ЦПК України).

Щодо цих справ суд не обмежений строками у праві на скасування рішення, однак єдиною підставою для такого скасування є зникнення обставин, які зумовили зміну обсягу цивільної дієздатності особи, або поява обставин, що заперечують таку зміну, або поява особи, визнаної безвісти відсутньою або оголошеної померлою.

Якщо у випадку обмеження цивільної дієздатності та визнання особи недієздатною, підстава для скасування відповідного рішення суду є змістовно широкою і може включати як обставини, які були відомі учасникам процесу, однак не повідомлені суду, так і обставини, не відомі їм, а також обставини, які ще не виникли, але виникнення яких означатиме можливість для скасування такого судового рішення, то можна казати, що рішення, ухвалене у справі про обмеження цивільної дієздатності або визнання особи недієздатною, ніколи не є незмінним. С. Я. Фурса говорить, що виявлені обставини, які свідчать про підстави для скасування рішення суду про обмеження цивільної дієздатності або визнання особи недієздатною, є нововиявленими [174, с. 185].

Справді, зміна психічного стану особи, що має наслідком скасування рішення суду, якщо на це буде заява опікуна, органу опіки та піклування, із відповідним висновком судово-психіатричної експертизи, буде новою для суду обставиною. Однак нововиявленою обставиною така обставина не буде, оскільки психічний стан особи на момент ухвалення рішення був іншим. Однак можливе скасування таких рішень і у зв'язку із нововиявленими обставинами, якими можуть бути обставини, які заперечують стан особи, що став підставою для визнання її недієздатною або обмежено дієздатною.

Що ж до рішень у справах про визнання особи безвісно відсутньою або оголошення померлою, то поява такої особи є фактично нововиявленою обставиною [174, с. 194], оскільки вона не могла бути відома особі, що зверталася до суду. З огляду на це вважаємо, що можливість такого перегляду є не запереченням правила незмінності рішення суду, а винятком із цього правила. Однак виникає питання, чи є винятком із правила незмінності скасування рішення у випадку появи особи, визнаною безвісти відсутньою, або оголошеною померлою, якщо заявник під час подання заяви знав про місце перебування особи, яку просив визнати безвісти відсутньою або оголосити померлою. Нововиявленою обставиною поява особи не буде, оскільки відомості про її місцезнаходження були відомі заявнику, однак їх не було повідомлено суду. Ухвалення такого рішення фактично спричинило особі, яку визнано безвісно відсутньою або оголошеною померлою, майнову та моральну шкоду, тому ця особа повинна мати гарантію для поновлення своїх прав, порушених ухваленням цього рішення. Відповідно, можливість скасування такого рішення не заперечує його незмінність, є винятком і можливе лише за наявності юридичного факту — появи особи, щодо якої ухвалено рішення.

Рішення у справах про усиновлення набуває ознаки незмінності у ті ж строки, що й інші рішення суду, тобто з моменту його проголошення. Однак, до набрання цим рішенням суду законної сили цього батьки дитини можуть відкликати свою згоду на усиновлення, що є підставою для скасування рішення судом, який його ухвалив, і поновлення розгляду справи (ст. 255 ЦПК України). Аналогічні наслідки спричиняє і відкликання заяви про усиновлення особами, які бажають усиновити дитину. Зазначене викликане тим, що відповідно до сімейного законодавства до набрання законної сили рішенням суду про усиновлення останнє не вважається здійсненим. Відтак до цього моменту відсутні правовідносини між усиновлювачем та дитиною і продовжують існувати сімейні відносини між дитиною та її батьками, що дали згоду на усиновлення. Зазначені підстави є винятковими й не впливають на визнання рішення суду про усиновлення незмінним з моменту його проголошення.

Таким чином, усі рішення у справах окремого провадження є незмінними, однак ця незмінність має певні винятки для рішень про визнання особи недієздатною, обмеження її дієздатності або поновлення дієздатності, про визнання особи безвісно відсутньою або оголошення померлою, які суд, що їх ухвалив може скасувати у випадку зміни обставин, у зв'язку із якими було ухвалене рішення, появи особи, визнаної безвісно відсутньою або оголошеної померлою. Окремі винятки із незмінності мають і рішення у справах про усиновлення, які можуть бути скасовані до набрання ними законної сили з причин відкликання заяви або згоди про усиновлення.

Виключність судових рішень, ухвалених у порядку окремого провадження, має свої особливості. Її не можна розглядати як неможливість пред'явлення тотожного позову, оскільки окреме провадження не є позовним, і в такому провадженні є лише вимога до вчинення певних дій, яку не оспорує інший суб'єкт процесу (заінтересована особа), вона лише потребує встановлення. З огляду на це тотожність вимоги у справі окремого провадження як тотожність і підстави, і змісту, і предмету вимоги, розглядати не можна.

Також в окремому провадженні немає сторін із протилежними інтересами, і тому визначати тотожність вимоги за тотожністю сторін не можна [62, с. 70]. Щодо цього Ю. А. Борисова вважає, що для визначення тотожності вимог у справі окремого провадження необхідно встановити тотожність заявника та тотожність предмета вимоги [15, с. 20].

А. В. Юдін, крім цього, пропонує виділяти підставу вимоги як критерій визначення тотожності вимог у справах окремого провадження [202, с. 133].

Точку зору, висловлену Ю. А. Борисовою можна вважати аргументованою з таких підстав:

— *по-перше*, вимога у справі окремого провадження пред'являється не до іншої особи. Заінтересовані особи лише залучаються до участі у справі, але за своїм процесуальним статусом не заперечують проти вимоги заявника (інакше тоді треба було вести мову про спір про право), а залежно від причин звернення в суд, про які зазначає заявник, до цього можуть бути залучені різні заінтересовані

особи; відповідно, участь останніх не має настільки визначального значення для розгляду вимоги, як участь самого заявника;

— *по-друге*, такі елементи позову як предмет, підстава та зміст не можна повною мірою застосувати до вимог у справі окремого провадження, оскільки не в усіх видах справ окремого провадження вони є.

Наприклад, якщо щодо заявника було ухвалено рішення про встановлення факту, що має юридичне значення (ст. 256 ЦПК України), то для визнання вимоги тотожною необхідна:

— тотожність факту, який особа просить встановити та осіб, яких цей факт власне стосується (наприклад, при встановленні родинних відносин). Вважаємо, що для визначення тотожності вимоги за цією категорією справ не має значення відмінність у підставах, якими обґрунтовується наявність встановленого юридичного факту: відповідно, в такому випадку маємо визначення тотожності вимоги у зв'язку із тотожністю її предмета та змісту;

— тотожність заявника. Якщо заяву про визнання факту, що має юридичне значення, подає інша особа, яка участі у справі як заявник або як заінтересована особа не брала, то вимога не буде тотожною.

Тотожність підстави у цьому випадку значення не матиме, оскільки передбачені в п. 2 ч. 1 ст. 258 ЦПК України причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують юридичний факт і повинні бути вказані у заяві, мають значення лише при першому зверненні до суду із заявою про встановлення фактів, що мають юридичне значення. У випадку ухвалення та набрання рішенням суду законної сили у цій справі надалі нове звернення до суду із заявою про встановлення такого факту навіть із інших причин непотрібне та недоцільне, оскільки цей факт уже встановлено рішенням суду і рішення суду саме по собі є тим документом, що підтверджує факт, що має юридичне значення.

Відповідно до ст. 234 ЦПК України, рішення у справі про визнання факту, що має юридичне значення, необхідне заявнику для здійснення ним особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. У зв'язку із цим ухвалення рішення про встановлення

одного і того ж юридичного факту щодо різних заявників не впливатиме на права та обов'язки одного заявника щодо іншого. В іншому випадку останній має право звернутися до суду із заявою у порядку позовного провадження.

Якщо розглянути інші вимоги у справах окремого провадження, то можна помітити, що так само тотожність таких вимог можна встановити за тотожністю осіб, які беруть участь у справі (заявник або заінтересована особа) та власне обставин, у зв'язку з якими подається заява до суду. Останні повинні справді бути тотожними, оскільки, наприклад, наявність рішення суду про обмеження у цивільній дієздатності особи (ст. 241 ЦПК України) не виключає подання заяви про визнання такої особи недієздатною або поновлення цивільної дієздатності особи (ст. 241 ЦПК України), оскільки в такому разі маємо різні вимоги.

Так само визнання особи безвісно відсутньою не виключає ухвалення рішення суду про оголошення її померлою (ст. 249 ЦПК України).

Набрання такими рішеннями законної сили означатиме неможливість для осіб, які брали участь у справі, подати заяву із тотожною вимогою доти, поки рішення, яке набрало законної сили, не скасовано. У зв'язку із цим у випадку появи фізичної особи, визнаної безвісно відсутньою або оголошеною померлою, а також у випадку її видужання або значного поліпшення психічного стану особи, визнаної недієздатною або зникнення підстав для обмеження дієздатності особи, дієздатність якої обмежена, можливе подання заяви про скасування такого рішення. Однак і в цьому випадку не матимемо повної тотожності вимог:

— заяву про скасування рішення про визнання безвісно відсутнім або оголошення померлим може подати сама особа, що з'явилася, яка, відповідно, у попередній судовій справі участі не брала;

— подається не заява про встановлення нового правового стану особи, а заява про скасування попереднього судового рішення у межах того ж процесу.

З таких причин ці випадки не будуть ні винятком із виключності, ні її запереченням.

Є. В. Клинова висловила думку про те, що виключність не притаманна судовим рішенням у справах про усиновлення у зв'язку із неможливістю на

практиці встановити тотожність вимоги. У цьому випадку навіть у зв'язку із тотожністю осіб, які брали участь у справі, і дитини, яка усиновлюється, не буде тотожності вимоги: причини та підстави для усиновлення, обставини, що свідчать про відповідність усиновлення інтересам дитини, не будуть тотожними [61, с. 18–23; 62, с. 72]. Вважаємо, що із цією думкою необхідно погодитися, оскільки підстави для звернення із заявою про усиновлення будуть різними.

Все ж необхідно зазначити, що виключність рішень, ухвалених у порядку окремого провадження, означає неможливість подання заяви у справі окремого провадження: якщо між особами є спір у зв'язку із встановленим юридичним фактом, вони мають право подати позов до суду, однак зважаючи на те, що факти, встановлені рішенням у справі окремого провадження, що набрало законної сили, будуть преюдиційними, суд у цій частині лише візьме за основу уже ухвалене рішення і здійснюватиме дослідження фактів, що не були предметом розгляду у справі окремого провадження. Якщо ж таких фактів немає і спір стосується лише встановленого факту, суд не має права відмовити особі у прийнятті позовної заяви, оскільки ст. 122 ЦПК України стосується лише випадків наявності рішення суду за тотожним позовом із тотожною вимогою, тобто наявності рішення у справі позовного провадження. Однак таке рішення у зв'язку із преюдиційністю встановлення такого факту буде не на користь особи, яка просить не визнавати такий юридичний факт.

Рішення суду, ухвалені у порядку окремого провадження, можуть бути оскаржені по суті у строки, встановлені для рішень, ухвалених у порядку окремого провадження (за винятками, прямо встановлених законодавством). Після закінчення цих строків, за відсутності поважних причин для їх поновлення такі рішення стають неспростовними, тобто їх не можна оскаржити по суті, а лише у зв'язку із неправильним застосуванням норм матеріального права або порушенням норм процесуального права, а також за нововиявленими обставинами або з підстав, встановлених для скасування рішення суду Верховним Судом України.

Факти, встановлені рішеннями суду у справах окремого провадження, є такими, що не потребують доказування на підставі ст. 61 ЦПК України. Саме

преюдиційність фактів, встановлених такими рішеннями, зокрема фактів про визнання особи безвісно відсутньою або оголошення померлою, недієздатною або цивільна дієздатність якої обмежена, поновлення цивільної дієздатності, усиновлення, встановлення фактів, що мають юридичне значення, є підставою для вчинення органами державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовими особами відповідних дій, зокрема щодо призначення пенсії у зв'язку із втратою годувальника, відкриття спадщини, а також здійснення розпорядження майном, що належить недієздатному або обмежено дієздатному. При цьому у випадку пред'явлення позову, наприклад, щодо безпідставності такого розпорядження, доказом на заперечення такого позову буде саме судові рішення доти, доки його не буде скасовано. Якихось заперечень щодо цього у літературі не наведено.

Що ж стосується динамічного елемента законної сили рішень у справах окремого провадження, то в цьому випадку має значення вид вимоги, щодо якої ухвалено рішення суду.

У порядку окремого провадження ухвалюються і рішення про присудження, і рішення про визнання, і перетворювальні рішення.

Так, наприклад, рішення про визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою (ст. 249 ЦПК України), про обмеження цивільної дієздатності, визнання особи недієздатною, поновлення дієздатності (ст. 241 ЦПК України), надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності (ст. 245 ЦПК України) є перетворювальними рішеннями. З однієї сторони, вони визнають певний факт, з іншої сторони, цей факт змінює права та обов'язки особи, щодо якого його встановлено, і особи, що звертається за його встановленням. Визнання особи безвісно відсутньою означає, з однієї сторони, визнання факту відсутності особи протягом певного строку, що стало підставою для звернення, з іншого — надає особі ряд правомочностей, які випливають із факту визнання, в тому числі право розпорядження майном зниклої особи, право на отримання пенсії або допомоги у зв'язку із втратою годувальника. З огляду на це дані рішення матимуть властивість обов'язковості у частині дії інших осіб у межах зміненого правовідношення, однак виконуваність їм не буде притаманна.

Притаманним для цих рішень є те, що в них так само як і для конститутивних (перетворювальних) рішень у справах позовного провадження, є суб'єкти, до яких надалі заявник звертається для здійснення свого права, що впливає із факту визнання юридичного факту або перетворення правовідношення. Такими суб'єктами є відповідні органи соціального забезпечення або Пенсійного фонду (що повинні призначити допомогу або пенсію у зв'язку із втратою годувальника), відповідний державний або приватний нотаріус (що повинен відкрити спадщину щодо особи, що оголошена померлою) тощо. Однак ці органи, посадові особи зобов'язані вчинити певні дії із забезпечення здійснення права особи лише у випадку відповідного звернення особи до них із заявою, доданим до неї судовим рішенням та іншими документами, що необхідні для вчинення цих дій, а у разі відкриття спадщини — також і у встановлений законодавством строк для прийняття спадщини. У випадку, якщо особа порушить встановлений порядок звернення до цих органів або строк звернення, право, визнане рішенням суду, здійснене не буде. Відповідно, рішення суду, що набрало законної сили, є лише однією із умов здійсненнями органами пенсійного або соціального забезпечення, нотаріату дій, другою такою умовою буде власне звернення до цих органів та дотримання процедури звернення.

З огляду на це відповідні рішення суду обов'язкові в частині визнання встановленого юридичного факту (зважаючи на участь відповідного державного органу як заінтересованої особи) або визнання зміни правовідношення і вчинення дії саме у зв'язку із зміною відповідного правовідношення. Подальше вчинення дій заінтересованою особою на підставі звернення особи до цього органу із комплектом документів, у тому числі рішенням суду, що стверджують його права, можливе лише за умови виконання цією особою процедурних вимог щодо такого звернення та дотримання строків для такого звернення

Рішення про встановлення фактів, що мають юридичне значення (ст. 259 ЦПК України), є рішенням про визнання. Саме тому таким рішенням не притаманна виконуваність. Особа лише на підставі рішення суду здійснює права,

що залежать від визнання судом певного факту. Однак реалізація цих правомочностей також залежить і від виконання цією особою процедури звернення до відповідного державного органу, який здійснює задоволення інтересів особи.

До рішень про визнання належать також рішення про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі (ст. 267 ЦПК України). У зв'язку із їх ухваленням втрачений цінний папір на пред'явника або вексель визнається недійсним, однак така особа не втрачає права, що впливали із цього цінного паперу або векселя, оскільки суд своїм рішенням визнає заявника держателем втраченого цінного паперу або векселя. Надалі особа має право звернутися для видачі нового цінного паперу на пред'явника або векселя, оскільки факт втрати попереднього і належність втраченого цінного паперу або векселя саме цій особі визнано рішенням суду. Таке рішення буде обов'язковим лише в частині визнання факту втрати цінного паперу або векселя та визнання належності усіх прав та обов'язків, що впливали із втраченого цінного паперу або векселя заявнику. Виконуваність таким судовим рішенням не притаманна.

Рішення про усиновлення (ст. 255 ЦПК України), про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей (ст. 109 СК України), про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя (ст. 119 СК України) — це різновиди перетворювальних рішень, тому вони є обов'язковими, однак також не підлягають примусовому виконанню.

Рішення про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність (ст. 273 ЦПК України) є перетворювальним (конститутивним) (оскільки визнається факт безхазяйності речі і здійснюється зміна майнового правовідношення — річ передається у комунальну власність).

Рішенням про визнання також є рішення про надання права на шлюб (ст. 23 СК України), про визнання спадщини відумерлою (ст. 278 ЦПК України), про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку (ст. 282 ЦПК України), про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу (ст. 286 ЦПК України). В цих випадках визнається факт наявності підстав для

отримання права на шлюб, відумерлості спадщини, визнається необхідність надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, необхідність обов'язкової госпіталізації до протитуберкульозного закладу. Надалі, після визнання зазначених юридичних фактів, відповідний орган реєстрації актів цивільного стану здійснює реєстрацію шлюбу (за умови звернення і відсутності перешкод для укладення шлюбу), медичний заклад здійснює медичну допомогу або госпіталізацію, а нотаріус — вчиняє дії, пов'язані із визнанням спадщини відумерлою. При цьому ці дії не будуть виконанням рішення суду, а будуть реалізацією визнання встановленого судом факту.

Рішення про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб (ст. 290 ЦПК України) є рішенням суду про присудження, оскільки таким рішенням суду зобов'язується банківська установа розкрити для заявника інформацію, що становить банківську таємницю. Відповідно, таке рішення буде обов'язковим для банківської установи і йому буде притаманна виконуваність. При цьому ст. 290 ЦПК України передбачає правило про негайне виконання такого рішення банком, що обслуговує фізичну або юридичну особу, щодо якої необхідне розкриття банківської таємниці.

У зв'язку із тим, що рішенням суду у справі окремого провадження встановлюються окремі факти, змінюється правовий стан осіб, які брали участь у справі, або третіх осіб, після набрання такими рішеннями суду законної сили встановлені судом факти, визнаний юридичний факт або змінене правовідношення, а також права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, що впливають із факту зміни правовідношення або визнання юридичного факту стають остаточно визначеними судом. Надалі вони, після набрання рішенням суду законної сили не можуть бути заперечені або переглянуті по суті, крім випадків, коли нові обставини свідчать про помилковість ухвалення судом рішення у справі окремого провадження (зокрема, нововиявлені обставини). Така правова визначеність забезпечується неможливістю оскарження рішення по суті, зміни або скасування рішення тим самим судом із власної ініціативи або за заявою осіб, які брали участь у справі (крім випадків, коли це здійснюється у разі появи особи, яку

було визнано безвісно відсутньою або оголошено померлою, та в інших випадках перегляду рішення за нововиявленими обставинами), повторного подання заяви в суд із тотожною вимогою особою, яка була заявником або заінтересованою особою, а такою преюдиційністю встановлених фактів.

Те, що рішенню у справах про визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною не притаманна властивість незмінності, не впливає на правову визначеність встановлених фактів — вони є такими до зміни психічного стану особи, визнаної недієздатною або обмежено дієздатною. Справді, за інших підстав заявник, заінтересована особа та й власне визнана недієздатною або обмежено дієздатною особа (вже в силу своєї недієздатності або обмеження дієздатності) не мають права подати заяву із тотожною вимогою, оскаржити ухвалене рішення, а факт визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною стає преюдиційним.

3.3. Законна сила ухвал суду першої інстанції

У більшості випадків передане на розгляд суду питання матеріального права вирішується через ухвалення рішення суду. Однак часто необхідності в ухваленні рішення суду немає, зокрема це буває у випадках, коли розгляд справи завершується відмовою позивача від позову або укладенням між позивачем та відповідачем мирової угоди. У таких випадках правовідносини між сторонами перестають бути спірними, і суд втрачає право вирішити справу по суті. Відповідно, суд не має права ухвалювати рішення по суті заявлених вимог, а постановляє ухвалу про закриття провадження у справі у зв'язку із завершенням спірних відносин між сторонами. І ухвалення рішення, і постановлення таких ухвал свідчить про закінчення цивільних процесуальних відносин між позивачем, відповідачем та судом щодо вирішення спору, зникнення спору між сторонами, лише в першому випадку спір зникає внаслідок вирішення судом справи по суті, а у другому — внаслідок дій позивача або обох сторін. Це означає, що результат

ухвалення зазначених судових актів той самий, а тому виникає питання про законну силу таких процесуальних документів, зокрема щодо того, які правові наслідки для позивача та відповідача, а також інших осіб, які брали участь у справі, зумовлює постановлення таких ухвал.

Розгляд справи може завершуватися і за інших підстав, у зв'язку з чим суд закриває провадження у справі або залишає заяву без розгляду. Ці судові акти також спричиняють певні правові наслідки для сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, а тому огляд особливостей їхньої законної сили є важливим.

Ухвали суд також постановляє під час розгляду конкретної судової справи (підготовчі та перетинальні ухвали), зокрема про відкриття провадження у справі, про зупинення провадження у справі, про відкладення розгляду справи, журнальні ухвали, що проголошуються в судовому засіданні, тощо. У цьому випадку цивільні процесуальні правовідносини між сторонами та судом не припиняються, а продовжуються, однак їх учасники набувають окремих прав та нових обов'язків.

Законна сила судового рішення — це передусім органічний зв'язок правової дії та остаточності, тобто результат сукупної дії властивостей судового рішення, які спричиняють для сторін певні правові наслідки, пов'язані із зміною їх прав, обов'язків, а також ті, які забезпечують визначеність встановлених та захищених судом прав та обов'язків.

Правовим наслідком законної сили судового рішення є правова визначеність та здатність до реалізації владного припису, встановленого судовим рішенням. У зв'язку із цим виникає питання, чи притаманна законна сила ухвалам суду, і якщо притаманна — то усім чи окремим видам ухвал суду.

В окремих статтях ЦПК України йдеться про набрання законної сили деякими ухвалами, зокрема про закриття провадження у справі у зв'язку із прийняттям відмови позивача від позову та укладенням мирової угоди (п. 2 ч. 2 ст. 122 ЦПК України). Власне, на питання, які ухвали набувають законної сили ЦПК України відповіді не дає; статті, яка б визначала перелік ухвал суду, які набувають законної сили, в ЦПК України немає.

Лише ст. 14 ЦПК України містить положення про загальнообов'язковість судових рішень (в тому числі і ухвал суду), що набрали законної сили, хоча із цього визначення і не зрозуміло, чи при цьому усі ухвали суду володіють такою якістю, як законна сила.

Ст. 361 ЦПК України передбачає можливість оскарження у зв'язку із нововиявленими обставинами рішення суду або ухвали суду, якими закінчено розгляд справи, за умови набрання ними законної сили.

Подібним чином регулює питання набрання законної сили ухвалами суду і ЦПК Російської Федерації [31].

ЦПК Республіки Білорусь в такому випадку більш детально регламентує це питання. Так, наприклад, ст. 323 цього Кодексу визначає, що ухвали суду, крім тих, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, набирають законної сили після їх проголошення, а якщо ухвалу суду не проголошено — після підписання ухвали судом. Ст. 323 ЦПК Республіки Білорусь встановлено наявність законної сили в ухвал суду, що не можуть бути оскаржені. Прямої вказівки на те, що ухвали суду, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, не набирають законної сили, ЦПК Республіки Білорусь, не містить, регламентуючи не наявність або відсутність законної сили у ухвали, а момент її набуття ухвалою суду [29].

Однак ст. 334 ЦПК Республіки Білорусь визначає, що ухвали суду, які не можуть бути оскаржені, можуть бути скасовані або змінені судом, що їх постановив, у випадку їх помилковості або зміни обставин справи, тобто такі ухвали не володіють незмінністю.

Що ж стосується ухвал суду, які можуть бути оскаржені, то для таких ухвал ст. 436 ЦПК Республіки Білорусь передбачено можливість набрання законної сили як умови їх оскарження у порядку нагляду [29].

Судова практика переважно використовує категорію «набрання законної сили» щодо заключних ухвал, наприклад, ухвал про закриття провадження у справі [150; 162], про залишення заяви без розгляду [148; 158; 163], а також щодо ухвал суду про зупинення провадження у справі [147], про відмову у відкритті провадження у справі [157; 164], про виправлення недоліків у судовому

рішенні [155]. У всіх випадках про законну силу ухвал суду згадується у контексті можливості їх апеляційного оскарження.

У теорії цивільного процесу також немає єдиної точки зору на те, чи набирають ухвали суду законної сили, і якщо набирають, то які. Так частина вчених-процесуалістів вважає, що законної сили набирають усі без винятку ухвали суду, постановлені судом.

З. К. Абдулліна, С. Л. Червякова, Г. В. Воронков, О. М. Безруков, М. А. Рожкова наділяли якістю законної сили усі ухвали суду [1, с. 13–14; 9, с. 23; 19, с. 113; 109; 187, с. 20–21]. Якихось виключень вчені не робили — усі ухвали суду, відповідно до їх визначення, володіють такими правовими властивостями, які складають зміст законної сили.

М. Й. Штефан зміст законної сили ухвал суду не розкриває. Однак у своїх працях він визнає, що усі ухвали суду набирають законної сили [200, с. 426], обґрунтовуючи це положеннями ст.ст. 139 та 293 ЦПК України. Момент набрання цими ухвалами законної сили залежить від того, чи вони оскаржуються окремо від судового рішення, чи разом можуть бути скасовані судом апеляційної інстанції автоматично після скасування відповідного судового рішення у справі, щодо якої постановлено ухвалу.

М. Й. Штефан вказує, що ухвали суду, які оскаржуються окремо від рішення суду, набирають законної сили після закінчення строку на їх оскарження або після закінчення розгляду справи про їх оскарження судом апеляційної інстанції [200, с. 426]. Інші ухвали суду набирають законної сили з моменту їх постановлення.

Тієї ж думки дотримуються О. В. Дем'янова, В. В. Комаров та О. В. Шиманович, зазначаючи, що усі ухвали суду набирають законної сили: і заключні, і підготовчі, і перетинальні — однак зміст законної сили цих ухвал різний [45; 101, с. 217; 198, с. 112–113].

М. Б. Зейдер вважає, що законної сили набирають усі ухвали суду, оскільки і вони, і рішення суду є актами правосуддя, тобто актами, якими вирішується судова справа [56, с. 66–67].

Інші вчені наділяли законною силою лише деякі ухвали суду.

Так, наприклад, Є. В. Васьковський наділяє законною силою не тільки рішення суду, а й ухвали суду про залишення заяви без розгляду та про закриття провадження у справі. На його думку, ці ухвали володіють законною силою, однак лише в частині їх обов'язковості для суду та для інших органів державної влади, що виявляється у неможливості скасування або зміни такої ухвали суду. Із досягненням правової визначеності і неприпустимістю вирішення тотожного позову Є. В. Васьковський набрання законної сили ухвалою суду про закриття провадження у справі або про залишення заяви без розгляду не пов'язує [17, с. 439].

Д. І. Полумордвінов як критерій можливості набрання ухвалою суду законної сили виділяє неможливість її зміни або скасування судом, що її постановив, а також будь-яким іншим судом (в тому числі судом, який здійснює перегляд судових рішень в апеляційному або касаційному порядку). На його думку, ті ухвали суду, які не можуть бути переглянуті судом, що їх постановив, володіють матеріальною законною силою, тобто є обов'язковими саме для суду, що їх постановив, а також для інших державних органів. Ті ж ухвали суду, які не можуть бути переглянуті в апеляційному порядку, на його думку, набирають формальної законної сили, тобто стають неспростовними та виключними [88, с. 80].

М. А. Гурвіч вважає, що законної сили набирають ті ухвали суду, для яких притаманна властивість незмінності. Ті ж ухвали, що можуть бути скасовані або змінені судом, який їх постановив, на думку М. А. Гурвіча, законної сили не набирають [69, с. 166–167].

Н. О. Чечіна вважає, що законної сили набирають ті ухвали суду, які є актами застосування і матеріального, і процесуального права, якими закінчується судовий розгляд [67, с. 234]. Це означає, що у випадку, якщо ухвалою суду вирішено матеріально-правовий спір між сторонами (наприклад, ухвала про закриття провадження у справі у зв'язку із визнанням мирової угоди або відмовою позивача від позову), така ухвала суду володітиме якістю законної сили. В іншому випадку вести мову про законну силу ухвал суду, на думку Н. О. Чечіної, не

можна, оскільки ухвалою суду лише здійснюється реалізація судом окремих владних функцій у межах вирішення конкретної судової справи, а не саме її вирішення.

Ю. М. Чуйков пов'язує набрання законної сили ухвалами суду із тим, чи їх можна оскаржити у передбаченому законом порядку (окремо від судового рішення, чи ні) [192, с. 20–21]. Якщо їх можна оскаржити, то після закінчення строків на їх оскарження, якщо оскарження не відбулося, або після залишення їх без змін судом апеляційної інстанції у разі їх оскарження, вони набувають законної сили і, відповідно, повною мірою набувають тих властивостей, що складають зміст законної сили.

О. О. Князев критерієм наявності чи відсутності в ухвали суду законної сили вважає те, чи є вона актом правосуддя, чи є актом застосування норм процесуального права [64, с. 58]. У першому випадку дослідник веде мову про можливість набрання ухвалою законної сили, оскільки суттєвої різниці між нею і судовим рішенням у наслідках для сторони немає. В другому випадку ухвала суду розглядається лише як проміжний судовий акт, що не має самостійного значення для сторін і, відповідно, її може скасовувати або змінювати суд, що її постановив. Суд в такому випадку не зв'язаний ухвалою суду, може у разі зміни обставин справи постановити ухвалу, протилежну за змістом раніше винесеній.

У цьому позиція О. О. Князева схожа із позицією Н. О. Чечіної, яка називає такими, що набувають законної сили, усі ухвали суду, «якими завершується провадження у справі» [22, с. 278].

Т. В. Сахнова в цілому заперечує наявність в ухвал суду законної сили, однак визнає, що ухвала про закриття провадження у справі у зв'язку із укладенням мирової угоди сторонами набуває законної сили, оскільки в такому випадку спір між сторонами також вирішений, однак не судом, а самими сторонами, а суд в ухвалі лише фіксує це [113, с. 446–447, 448]. Цим самим Т. В. Сахнова підтверджує, що законна сила притаманна саме тим судовим рішенням, які є актами правосуддя.

Ще частина вчених-процесуалістів взагалі заперечує можливість набрання законної сили ухвалами суду [83, с. 245].

Таким чином бачимо, що як чинне законодавство України, так і теорія цивільного процесуального права переважно передбачають можливість набрання законної сили ухвалами суду про закриття провадження у справі у зв'язку із відмовою позивача від позову та затвердженням судом мирової угоди між сторонами. Значна кількість дослідників, а також і законодавство передбачили набрання законної сили й іншими заключними ухвалами. Що ж до інших ухвал суду (в тому числі «журнальних»), то це питання належно законодавством не врегульовано, а в юридичній доктрині на це немає єдиної точки зору.

Вважаємо, що основним критерієм у вирішенні питання, чи володіють законною силою ухвали суду, повинна стати зовсім не приналежність ухвал суду до актів правосуддя, або вид ухвали — заключна, підготовча або перетинальна, і тим більше не можливість її апеляційного оскарження, із таких підстав.

Акт правосуддя в теорії цивільного процесу визначено як судовий акт, яким здійснюється відповідь суду на вимоги особи заявника [39, с. 322]. Якщо розглядати ухвали суду, то відповідь на заявлені вимоги позивача, позивача, заявника, здійснює тільки своїм рішенням суд, яким або задовольняються вимоги заявника, або у їх задоволенні суд відмовляє.

З тих же питань, щодо яких постановляються ухвали суду, суд відповіді на заявлені вимоги не дає, або зупиняючи провадження у справі, або закриваючи його, або відкладаючи судовий розгляд, або вирішуючи питання, пов'язані із розглядом цивільної справи, але не із самими вимогами заявника. Зокрема ухвалою суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди, суд не вирішує спір. Цей спір фактично сторони вирішують самостійно, а суд лише фіксує це.

Можливість апеляційного оскарження ухвал суду як критерій наявності у них законної сили також застосувати не можна, оскільки неспростовність не є елементом законної сили, а лише однією із властивостей, яка разом із незмінністю

та виключністю забезпечує остаточність судового рішення і, відповідно, — і законну силу судового рішення.

Критерієм законної сили ухвал суду має стати не відповідь суду на заявлені вимоги заявника, а вирішення заявленої вимоги судом або самими сторонами (через укладення мирової угоди) або однією із сторін (через відмову позивача від позову), а також визначеність правових відносин, врегульованих ухвалою суду. Оскільки правова визначеність є основним правовим наслідком набрання судовим рішенням законної сили, то крім властивостей обов'язковості (проявом якого є виконуваність), така ухвала повинна володіти властивістю виключності, а факти, нею встановлені, повинні мати преюдиційне значення.

Ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди під зазначені критерії підпадають після закінчення строків на їх оскарження.

Такі ухвали суду після закінчення строків на їх оскарження зумовлюють неможливість пред'явлення позову, тотожного тому, щодо якого постановлено ухвалу. При цьому позов вважається таким, що вже вирішений, оскільки позивач своєю відмовою від позову або укладенням із відповідачем мирової угоди відмовився від наданої йому можливості судового захисту свого права. Надалі ж презюмується відсутність спору між сторонами.

Ці ухвали суду з моменту їх постановлення є незмінними, а після закінчення строків оскарження їм буде притаманна властивість неспростовності. Таким чином повною мірою забезпечується визначеність у праві особи, за захистом якого вона зверталася до суду і від захисту якого надалі відмовилася.

Ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди є обов'язковими в частині визнання факту відмови позивача від позову або укладення мирової угоди між сторонами. Виконуваність таким ухвалам суду не притаманна у зв'язку із тим, що динамічний елемент їх законної сили аналогічний обов'язковості рішень про визнання.

Що стосується ухвал суду про закриття провадження у справі, постановлених з інших причин, ніж відмова позивача від позову або укладення мирової угоди, то фактично ними спір суд також не вирішує, однак в ухвалі фіксується можливість його вирішення в іншому процесі (якщо підставою для постановлення ухвали було інше судове рішення, що набрало законної сили) або потенційна можливість такого вирішення в порядку адміністративного чи господарського судочинства. У такому випадку ухвала буде додатковою (і одночасно самостійною) підставою для визнання неможливості подання позивачем тотожного позову, а факти, встановлені цією ухвалою, будуть мати преюдиційне значення.

Цим ухвалам, як і ухвалам про закриття провадження у зв'язку із укладенням мирової угоди або у зв'язку із відмовою позивача від позову, притаманні властивості незмінності (з моменту проголошення), неспростовності та виключності (з моменту закінчення строків на апеляційне оскарження ухвали суду), а властивість обов'язковості виявляється у обов'язку визнання факту можливості вирішення спору в іншому процесі.

Що стосується ухвал суду про залишення заяви без розгляду, то в цьому випадку вирішення позову або можливість його вирішення в іншому судочинстві, відмінному від цивільного, не фіксується. Суд фіксує лише наявність тимчасових перешкод для вирішення справи. Такі ухвали є незмінними з моменту їх постановлення, неспростовними після закінчення строків апеляційного оскарження, однак властивостями виключності та обов'язковості як акту правосуддя не володіють (хоча є обов'язковими як процесуальний документ) і не впливають на визначеність у правах осіб, які брали участь у справі.

З урахуванням цього можна стверджувати, що законну силу мають і ухвали суду про відмову у відкритті провадження у справі у випадку, якщо підставою для цього стало вирішення спору в іншому процесі або можливість його вирішення в іншому судочинстві. У випадку відмови від прийняття позовної заяви з інших підстав вважаємо, що хоча ЦПК України передбачає наявність у таких ухвал суду властивості виключності (а також властивостей незмінності та неспростовності), проте законної сили вони не набирають, оскільки не відповідають по суті

заявлених вимог позивача і не зумовлюють правову визначеність. Законодавче визначення неможливості пред'явлення тотожного позову в цьому випадку викликане не законною силою ухвали суду, а недоцільністю повторного звернення із позовом, щодо якого суд відмовив у відкритті провадження у справі.

Ухвали суду про залишення заяви без розгляду на підставі ст. 121 ЦПК України, а також про відкриття провадження у справі законної сили не набирають, оскільки лише фіксують наявність або відсутність тимчасових перешкод для подання позову. Однак такі ухвали є обов'язковими як процесуальний документ, їм притаманна неспростовність, яка виникає для ухвали про відкриття провадження у справі з моменту проголошення, а щодо ухвал про залишення заяви без розгляду — після закінчення встановлених строків для їх оскарження (або розгляду відповідної апеляційної скарги на таку ухвалу суду судом апеляційної інстанції), а також незмінність.

При цьому остання властивість впливає із природи цих ухвал суду, оскільки першою відкрито провадження у справі, розпочато новий процес, то і закінчено його може бути не скасуванням ухвали судом, а вирішенням спору і, відповідно, ухваленням рішення або постановленням заключної ухвали. Як виняток, цивільне процесуальне законодавство України передбачає можливість апеляційного оскарження ухвали про відкриття провадження у справі у випадку порушення правил підсудності.

Незмінність ухвал суду про залишення заяви без розгляду, що постановляється при поданні позову, впливає із того, що фактично провадження у справі суд так і не порушує, а отже, немає можливості скасувати ухвалу в судовому засіданні.

Що стосується ухвал суду, що їх постановляє суд у процесі розгляду справи, то слід визнати, що такі ухвали суду законної сили не мають, оскільки вирішення позову вони не фіксують, а права і обов'язки, що виникають у зв'язку з їхнім постановленням, не стосуються власне матеріально-правової вимоги позивача, а є процесуальними.

Ці ухвали суду може скасувати або змінити суд, що їх постановив, крім випадків, коли ЦПК України прямо зазначає спосіб скасування заходів, встановлених цією ухвалою. Наприклад, заходи, встановлені ухвалою про

зупинення провадження у справі, припиняються не скасуванням ухвали про зупинення провадження у справі, а постановленням ухвали про відновлення провадження у справі (ст. 204 ЦПК України).

Підготовчі та перетинальні ухвали суду є неспростовними з моменту закінчення строків на їх апеляційне оскарження у випадках, коли таке апеляційне оскарження прямо допускається ЦПК України (або розглядом апеляційної скарги судом апеляційної інстанції, якщо апеляційну скаргу на відповідну ухвалу суду було подано). В інших випадках оскарження таких ухвал здійснюється одночасно із рішенням суду, а тому стверджувати про можливість їх оскарження як процесуального документа або акту правосуддя не можна. Тоді такі ухвали суду стають неспростовними з моменту їх постановлення.

Зважаючи на те, що підготовчі та перетинальні ухвали суду не зумовлюють неможливість пред'явлення тотожної вимоги, на підставі якої було постановлено ухвалу (ухвала про зупинення провадження у справі або про забезпечення доказів може постановлюватися кілька разів, зважаючи на різні підстави для цього в різний час розгляду судової справи), вони не володіють властивістю виключності.

У зв'язку із цим визначеності правових відносин, врегульованих такими ухвалами суду, немає, сторони мають право оскаржувати такі ухвали до суду апеляційної інстанції (якщо апеляційне оскарження таких ухвал суду допускається, в іншому випадку — оскаржувати їх разом із оскарженням рішення суду) або подавати клопотання в судовому засіданні із зазначенням необхідності скасування ухвали суду чи заходів, що нею встановлені.

Оскільки обов'язки, які виникають із факту постановлення ухвали є виключно процесуальними, можна стверджувати про те, що підготовчі та перетинальні ухвали суду є обов'язковими лише як процесуальний документ.

Виняток становлять ухвали, якими встановлюються певні факти та правовідносини між особами, які беруть участь у справі, що надалі стають підставою, наприклад, для зупинення провадження у справі, забезпечення позову, забезпечення доказів. В таких випадках зазначені факти надалі стають преюдиційними. Однак такими їх необхідно вважати тільки після закінчення

строків на апеляційне оскарження зазначених ухвал. До того моменту ці факти спростовні і їх можуть бути заперечити особи, які беруть участь у справі як у суді, що постановив ухвалу, так і у суді апеляційної інстанції.

З огляду на це можна стверджувати, що в частині визнання фактів, встановлених ухвалою суду з моменту закінчення строків на апеляційне оскарження ухвали суду або перегляду ухвали судом апеляційної інстанції, виникає правова визначеність, а висновки, до яких дійшов суд при постановленні такої ухвали, стають остаточними. Відповідно, такі ухвали суду набирають законної сили, однак не в частині спірного правовідношення, а в частині того факту, що його встановив суд під час розгляду спору в суді.

Таку саму природу мають і окремі ухвали. Окремі ухвали є обов'язковими для своїх адресатів (відповідних осіб або органів, що допустили порушення в частині виконання ними дій щодо усунення виявлених порушень), незмінними та неспростовними, а в частині факту наявності порушень закону — і виключними. Факти, встановлені судом у такій ухвалі, є такими, що не підлягають доказуванню при розгляді іншої цивільної справи, тобто преюдиційними. У зв'язку із цим можна стверджувати, що в частині визнання таких фактів порушення закону з моменту закінчення строків на оскарження окремої ухвали виникає правова визначеність, а висновки, до яких дійшов суд при винесенні такої ухвали, стають остаточними. Відповідно, окремі ухвали, так само як і ухвали про закриття провадження у справі, набирають законної сили, однак не в частині спірного правовідношення, а в частині того порушення закону, яке що його виявив суд під час розгляду спору в суді.

3.4. Законна сила судових рішень апеляційних судів

Дослідження тематики законної сили судових рішень у цивільних справах буде неповним без з'ясування особливостей законної сили рішень, наказів та

ухвал, що ухвалені, видані та постановлені судами апеляційної інстанції при перегляді рішень, наказів та ухвал судів першої інстанції в апеляційному порядку.

Питання набрання законної сили судовими рішеннями, ухваленими судами апеляційної інстанції, врегульоване ст. 319 ЦПК України. Відповідно до неї рішення або ухвали суду апеляційної інстанції набирають законної сили з моменту їх проголошення.

ЦПК України визначає лише момент виникнення у судових рішеннях судів апеляційної інстанції законної сили. Так, наприклад, ст. 319 ЦПК України встановлено, що рішення або ухвали суду апеляційної інстанції набирають законної сили з моменту їх проголошення.

Однак така регламентація сама по собі ще не свідчить про те, що усі рішення та ухвали судів апеляційної інстанції набирають законної сили. Згадування в ЦПК України про законну силу судових рішень судів апеляційної інстанції лише означає, що вони не підлягають оскарженню по суті заявлених вимог, тобто є неспростовними з моменту ухвалення. Що ж до випадків, коли вони набирають законної сили, необхідно враховувати перелік судових рішень, що їх можуть ухвалювати суди апеляційної інстанції.

Відповідно до ст. 307 ЦПК України, суд апеляційної інстанції на підставі розгляду апеляційної скарги ухвалює рішення, коли він скасовує рішення суду першої інстанції та ухвалює нове або змінює попереднє рішення. В усіх інших випадках суд апеляційної інстанції постановляє заключні судові ухвали. Також у процесі судового розгляду апеляційний суд постановляє підготовчі та перетинальні судові ухвали, а також має право постановити окремі ухвали.

На жаль, в юридичній доктрині дослідження законної сили судових рішень судів апеляційної інстанції не отримало поширення і звелось до розгляду законної сили за аналогією із законною силою судових рішень судів першої інстанції. Так, наприклад, Є. В. Васьковський зазначав, що рішення судів апеляційної інстанції набирають законної сили, стають остаточними та підлягають примусовому виконанню з моменту їх проголошення [17, с. 346]. При цьому він не визначав

особливостей законної сили судових рішень судів апеляційної інстанції порівняно із законною силою судів першої інстанції.

Не визначали особливостей законної сили судових рішень, ухвалених судами апеляційної інстанції порівняно із судовими рішеннями судів першої інстанції, хоча і згадували момент їх набрання, і представники науки російського цивільного процесуального права, такі як О. Х. Гольмстен [20, с. 266–267], Є. О. Нефедьєв [83, с. 326–327, 351], Т. М. Яблочков [204, с. 231, 245], М. А. Вікут [21, с. 366], М. С. Шакарян [25, с. 397], В. В. Ярков [23, с. 434] та інші. Останні дисертаційні дослідження в російській правовій доктрині в цій сфері, зокрема О. О. Князева [64], Є. В. Клинової [62] та С. К. Загайнової [54] також не визначали особливостей законної сили судових рішень судів апеляційної інстанції.

Українські вчені теж переважно зосереджуються на законній силі судових рішень судів першої інстанції, визначаючи лише момент набрання законної сили рішеннями та ухвалами судів апеляційної інстанції [101, с. 207–212, 217–219; 193, с. 25, 27; 200].

Подібний підхід до розуміння законної сили судових рішень судів апеляційної інстанції як аналогічний законній силі судових рішень судів першої інстанції певною мірою є виправданим в частині розуміння законної сили такої форми судових рішень, як рішення суду.

В юридичній доктрині рішення суду, що ухвалене судом апеляційної інстанції, розглядається як результат повторного розгляду та вирішення справи по суті на основі зібраних та поданих під час апеляційного провадження доказів, з метою перевірки обґрунтованості та законності рішень суду першої інстанції [36, с. 49; 59, с. 8].

При цьому така перевірка є юридично-фактичною [13], тобто суд апеляційної інстанції здійснює перевірку рішення суду як щодо його обґрунтованості, тобто відповідності фактичним обставинам справи [101, с. 572], так і щодо його законності, тобто відповідності його нормам матеріального та процесуального права [101, с. 572]. Фактична перевірка обмежена вимогами, зазначеними в апеляційній скарзі, юридична — не обмежена цими вимогами.

Оскільки при розгляді справи в апеляційній інстанції суд переглядає справу по суті і має право прийняти новий судовий акт, не викликає сумнівів те, що в цьому судовому акті суд повинен дати вичерпну відповідь на кожну заявлену в суді першої інстанції і таку, що оскаржується в суді апеляційної інстанції, вимогу [55, с. 277]. Це означає, що рішення суду апеляційної інстанції є таким же актом правосуддя, як і рішення суду першої інстанції. У зв'язку із цим ухвалене судом апеляційної інстанції рішення як результат задоволення або незадоволення вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, є своєрідним аналогом рішення суду, однак в межах тих вимог, щодо яких подано апеляційну скаргу.

Набрання законної сили цими рішеннями суду означатиме остаточність відповіді на вимоги заявника, щодо яких було ухвалено рішення суду, що переглядалося.

У випадку відмови у задоволенні апеляційної скарги набрання рішенням суду апеляційної інстанції законної сили означатиме остаточність у правовідносинах, врегульованих ще рішенням суду, що оскаржувалося, тобто законна сила рішення суду апеляційної інстанції буде збігатися із законною силою рішення суду першої інстанції, крім випадків, коли в судовому засіданні при розгляді справи апеляційний суд встановив нові факти та обставини. Визнання таких фактів та обставин, а також подальше їх прийняття без доказування як преюдиційних буде додатковим проявом виключності таких рішень, а отже — і остаточності.

У випадку повного або частково задоволення апеляційної скарги, набрання рішенням суду апеляційної інстанції законної сили виявлятиметься в остаточності визнання необґрунтованості рішення суду першої інстанції та вимоги, ним задоволеної, а у випадку, коли в судовому засіданні при розгляді справи апеляційним судом було встановлено нові факти та обставини, — визнання таких фактів преюдиційними.

У зв'язку із тим, що рішення суду апеляційної інстанції є результатом перевірки рішення суду першої інстанції, його проявом є не лише відповідь суду на вимогу заявника, заявлену до суду першої інстанції, а й відповідь на вимогу

щодо необґрунтованості та незаконності рішення суду першої інстанції. Це означає, що законна сила і її правові наслідки, зокрема правова визначеність та здатність до реалізації, виявлятимуться в урегульованості відносин, пов'язаних із позовною вимогою, заявленою до суду першої інстанції, та відносин, пов'язаних із вимогою про необґрунтованість та незаконність рішення суду першої інстанції. При цьому права та обов'язки, що впливають із цих відносин, крім відносин з приводу незаконності рішення суду першої інстанції, стають остаточно визначеними після набрання рішенням суду апеляційної інстанції законної сили. Факт законності або незаконності рішень суду першої та апеляційної інстанції не стає остаточно визначеним, зважаючи на можливість касаційного оскарження цих рішень із згаданих мотивів.

Таким чином, у випадку ухвалення рішення суду апеляційної інстанції оскаржене рішення повністю або в частині скасовується, а вимоги позивача, задоволені у тій частині рішення суду, що її скасував суд апеляційної інстанції, визнаються безпідставними і надалі визнана судом безпідставність цих вимог стає остаточною і такою, що не підлягає оскарженню по суті особами, які беруть участь у справі. Ті ж вимоги позивача, які визнані судом апеляційної інстанції і відповідно не змінені або не скасовані судом апеляційної інстанції, а також ті, які визнані судом апеляційної інстанції, але не визнані в рішенні суду першої інстанції, також стають остаточно встановленими, однак така правова визначеність буде правовим наслідком набрання законної сили: і рішенням суду першої інстанції, і рішенням суду апеляційної інстанції, яким законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції підтверджено. Відповідно, рішення суду апеляційної інстанції, якими змінено рішення суду першої інстанції або визнано нові позовні вимоги, невизнані судом першої інстанції, є виключними в частині неможливості пред'явлення позовів, тотожних за сторонами, предметом та підставами, визнаними судом апеляційної інстанції. Виключність таких рішень виникає вже з моменту їх проголошення, у зв'язку із тим, що саме із цього моменту вони набирають законної сили.

Для рішень суду апеляційної інстанції характерним є те, що вони стають неспростовними вже з моменту їх проголошення, оскільки законодавством допускається перегляд таких рішень не по суті, а у зв'язку із їх незаконністю у суді касаційної інстанції.

Також рішення суду апеляційної інстанції стають незмінними з моменту їх ухвалення, аналогічно до того, як стають незмінними відповідні рішення судів першої інстанції. Єдиними випадками зміни тексту таких рішень є загальні випадки виправлення недоліків рішення суду: ухвалення додаткового рішення, виправлення арифметичної помилки або описки у рішенні, роз'яснення рішення. Також можливим є перегляд таких рішень за нововиявленими обставинами — як винятку із правила незмінності рішення суду.

Ще один виняток із правила про незмінність рішення або ухвали суду апеляційної інстанції полягає в можливості скасування рішення або ухвали суду апеляційної інстанції після розгляду апеляційної скарги, що надійшла до апеляційного суду після закінчення апеляційного розгляду справи з підстав, передбачених ст. 318 ЦПК України.

У цьому випадку вже ухвалене та набрало законної сили рішення або ухвала суду апеляційної інстанції, такому рішенню вже притаманна незмінність, неспростовність та виключність, а отже — і остаточність. Рішення або ухвала суду першої інстанції, що було предметом перегляду, у випадку, якщо воно не було скасоване судом апеляційної інстанції або частина його була залишена без змін, з моменту проголошення рішення або ухвали суду апеляційної інстанції також набирає законної сили і стає остаточним.

У зв'язку із цим, апеляційне оскарження такого судового рішення (тобто перегляд судового рішення по суті) і подальша його зміна або скасування є неможливим.

Однак можливі випадки, коли особа з поважних причин не змогла реалізувати здійснене нею право апеляційного оскарження судового рішення, зокрема, коли апеляційна скарга, подана цією особою в установлені строки апеляційного оскарження, надійшла до суду після закінчення апеляційного

розгляду справи; або коли строки на подання апеляційної скарги були поновлені або продовжені, але особа, яка подала апеляційну скаргу не була присутня з поважних причин під час розгляду справи. Ці підстави є винятковими, в обох випадках право апеляційного оскарження судового рішення особою було здійснене в установлені строки, однак особа не змогла реалізувати здійснене нею право в повному обсязі з причин пізнього надходження апеляційної скарги або причин, що унеможливили її участь у судовому засіданні.

Саме тому, в ст. 318 ЦПК України було передбачено винятки із незмінності рішення або ухвали суду апеляційної інстанції. Ці винятки самі по собі зумовлюють лише перегляд рішення суду першої інстанції, а скасування рішення суду апеляційної інстанції здійснюється лише у випадку, якщо обставини, з'ясовані під час повторного апеляційного перегляду свідчатимуть про необґрунтованість рішення, ухваленого судом апеляційної інстанції. В такому випадку законну силу втрачає рішення суду апеляційної інстанції, а замість нього суд апеляційної інстанції ухвалює нове рішення.

Рішення суду апеляційної інстанції, яким скасовується або змінюється рішення суду першої інстанції, має усі ознаки, що притаманні рішенням судів першої інстанції із тієї підстави, що ними здійснюється вирішення заявлених позовних вимог, а не тільки вирішуються внутрішні процесуальні питання, що характерно для судових ухвал.

Рішення суду апеляційної інстанції є обов'язковим з моменту його ухвалення. Відповідно, якщо є рішення про присудження, із цього моменту розпочинається його виконання, в тому числі є можливість його примусового виконання. У випадку, якщо рішення суду апеляційної інстанції належить до рішень про визнання або до перетворювальних (конститутивних) рішень, то воно є обов'язковим в частині визнання визнаного факту або обставини, чи зміни правовідношення.

Можливість касаційного оскарження судових рішень не впливає на їх законну силу, оскільки касаційний перегляд здійснюється на предмет законності рішення суду, а не по суті заявлених вимог. На законну силу рішення суду

апеляційної інстанції може вплинути лише ухвалення нового рішення або ухвали судом касаційної інстанції, оскільки в такому випадку таке рішення буде скасовано і, відповідно, втратить законну силу.

У той же час розглядати законну силу судової ухвали, постановленої судом апеляційної інстанції, не досліджуючи її особливості порівняно із законною силою відповідної судової ухвали суду першої інстанції, не варто.

Ухвала суду апеляційної інстанції, якою змінюється ухвала суду першої інстанції або ухвала, що її постановляє суд апеляційної інстанції на заміну попередньої, набирає законної сили у разі, якщо нею могла потенційно володіти оскаржувана ухвала. Така ухвала також має усі властивості, які могли бути набуті ухвалою суду першої інстанції. Таким чином, якщо змінюється ухвала про закриття провадження у справі або ухвала про відмову у прийнятті заяви (у випадку наявності такого, що набрало законної сили судового рішення щодо тотожного позову, або неможливості вирішення спору за правилами цивільного судочинства), то ухвала суду апеляційної інстанції, якою здійснюється така зміна, також набере законної сили і буде з цього моменту незмінною, неспростовною та виключною.

Ухвали про закриття провадження у справі, що їх постановляють суди апеляційної інстанції і якими скасовуються рішення судів першої інстанції, набирають законної сили, як і подібні ухвали судів першої інстанції. Також вони мають ті ж ознаки, що й ухвали суду першої інстанції про припинення провадження у справі.

Закон України «Про судоустрій та статус суддів», запровадивши в ЦПК України можливість апеляційного оскарження судового наказу, на жаль, точно не визначив, в формі якого документа буде проводитись його зміна, а також правові наслідки скасування судового наказу, тобто чи має право надалі особа подати позов у порядку позовного провадження.

Якщо брати за основу зміст ст. 309¹ ЦПК України, яка визначає, що підставами для скасування судового наказу є відсутність між стягувачем та боржником спірних правовідносин, на основі яких було заявлено вимогу, щодо

якої було видано судовий наказ, вважаємо, що ні. Ухвала про скасування судового наказу з моменту набрання нею законної сили є виключною в частині встановленого факту відсутності підстав для пред'явлення вимоги до боржника, а цей факт потрібно вважати преюдиційним.

Оскільки зміну рішення суду, відповідно до ЦПК України, суд апеляційної інстанції здійснює шляхом ухвалення іншого рішення суду, то і зміна судового наказу, використовуючи аналогію закону, повинна відбуватися шляхом видачі судового наказу, яким змінюється попередній. Такий судовий наказ має ті ж властивості, що і оскаржений судовий наказ, і так само набирає законної сили.

Інші заключні ухвали, в тому числі й ті, якими апеляційна скарга відхиляється, законної сили не набирають із тих же підстав, що й такі ж ухвали судів першої інстанції, хоча цей факт не завжди визнають в теорії цивільного процесу (наприклад, Т. В. Сахнова [112, с. 103]). У будь-якому випадку такі ухвали є незмінними та неспростовними, їм не притаманні властивості виключності та обов'язковості у сенсі матеріально-правових вимог позивача (хоча у сенсі покладення на осіб, які беруть участь у справі, певних процесуальних обов'язків такі ухвали є обов'язковими). Виняток становлять ті судові ухвали, що встановлюють окремі факти та правовідносини. Такі судові ухвали в частині визнання цього факту набиратимуть законної сили.

Певний інтерес викликають ухвали про скасування рішення суду першої інстанції та направлення справи на новий розгляд, які могли бути постановлені до 1 листопада 2010 року, тобто до змін в ЦПК України, внесених Законом України «Про судоустрій та статус суддів». Такі судові ухвали, як і інші заключні ухвали суду апеляційної інстанції, скасовують рішення першої інстанції, однак передають справу на новий розгляд суду першої інстанції, тобто фактично не завершують процес розгляду справи, а розпочинають його заново. Вони, як і інші ухвали суду апеляційної інстанції, не містять відповіді на заявлені вимоги позивача, сам факт направлення справи на новий розгляд доводить те, що право позивача визнане не остаточно і потребує подальшого дослідження судом першої інстанції. Такі судові ухвали є обов'язковими для суду як апеляційної, так і першої інстанції, як є

обов'язковим будь-який правовий акт. Вони є незмінними (оскільки не передбачається процедура їх скасування судом, що їх постановив), та неспростовними (можливе лише їх касаційне оскарження). Однак, зважаючи на те, що у такої ухвали немає властивості виключності, обов'язковість її виявляється лише в процесуальному сенсі, а не в сенсі матеріально-правової вимоги позивача, а також те, що нею не зумовлюється правова визначеність у спірному правовідношенні, говорити про те, що така ухвала набирає законної сили не можна.

Підготовчі та перетинальні ухвали суду апеляційної інстанції, а також окремі ухвали, не містять якихось особливостей порівняно із набранням законної сили ухвалами судів першої інстанції, тобто вони не володіють законною силою передусім через те, що не мають властивості виключності, остаточно не встановлюють нових фактів та правовідносин, що стосуються спору.

Підготовчі та перетинальні судові ухвали є обов'язковими для своїх адресатів (суду та учасників процесу, наприклад експерта, що зобов'язаний провести експертизу відповідно до ухвали про призначення експертизи; сторона, що зобов'язана надати письмові та інші докази, витребувані судом в судовій ухвалі), однак лише як процесуальний документ, а не акт правосуддя. Вони не можуть встановлювати для учасників цивільного процесу обов'язків, що стосуються спірного правовідношення і не впливають із необхідності здійснення апеляційного провадження.

Ці ухвали є неспростовними, оскільки законодавством передбачена можливість лише їх касаційного оскарження, тобто у зв'язку з неправильним застосуванням норм матеріального права або порушенням норм процесуального права при їх винесенні.

Зважаючи на те, що обставини, у зв'язку із якими постановляється підготовча або перетинальна судова ухвала, можуть змінитися, ці судові ухвали судів апеляційної інстанції аналогічно до підготовчих або перетинальних ухвал судів першої інстанції, не є незмінними і їх може змінити суд, що їх постановив.

Окремі судові ухвали, що їх постановляють суди апеляційної інстанції аналогічно окремим ухвалам, постановленим судами першої інстанції, набувають законної сили.

Може бути ситуація, коли судом апеляційної інстанції поновлено строк на апеляційне оскарження рішення або ухвали суду першої інстанції у випадках, коли таке судове рішення вже набрало законної сили (якщо інших суб'єктів подання апеляційної скарги немає), або коли здійснюється розгляд іншої апеляційної скарги на рішення, строк на апеляційне оскарження було проведене, або коли апеляційним судом вже ухвалено власне судове рішення.

У першому випадку слід врахувати, що рішення вже набрало законної сили і підлягає примусовому виконанню. На жаль, ЦПК України це питання не врегульоване.

В адміністративному процесі наслідки поновлення судом строку на апеляційне оскарження рішення суду, яке набрало законної сили, врегульоване ст. 257 Кодексу адміністративного судочинства України, якою передбачено, що у випадку поновлення судом апеляційної інстанції строку апеляційного оскарження одночасно вирішується питання про зупинення виконання постанови або ухвали.

Зважаючи на схожість процедур цивільного та адміністративного судочинства, пропонуємо закріпити існуючий порядок в цивільному процесуальному законодавстві України, при цьому зваживши на наступне.

Судове рішення, щодо якого поновлено строк на апеляційне оскарження, залишається виключним для усіх осіб, які брали участь у справі, крім особи, щодо якої строк на оскарження поновлено. Виконуваність як здатність до примусового виконання також не зникає, здійснюється лише призупинення виконання до моменту ухвалення судом апеляційної інстанції відповідного рішення, яким оскаржуване рішення залишається без змін, змінюється або скасовується.

Це означає, що поновлення строку на апеляційне оскарження рішення суду, що набрало законної сили, не зважаючи на те, що правові наслідки законної сили для осіб, щодо яких строк апеляційне оскарження не було поновлено, залишилися

без змін, матиме наслідком зупинення виконання рішення суду на час перегляду цього рішення судом апеляційної інстанції.

У випадку, коли рішення суду, що оскаржується, законної сили не набрало, і щодо нього здійснюється розгляд справи за іншою апеляційною скаргою, то в такому випадку відповідно до ст. 296 ЦПК суд першої інстанції протягом робочого дня після їх надходження направляє їх до апеляційного суду і особа, що подала апеляційну скаргу, стає учасником судового розгляду, провадження у якій відкрите за апеляційними скаргами на оскаржуване нею рішення.

В останньому випадку таку апеляційну скаргу буде розглянуто і по ній буде ухвалено відповідне судове рішення, однак факти, встановлені рішенням суду апеляційної інстанції, що набрало законної сили, повторно доводитись і досліджуватись не будуть. Буде здійснено дослідження лише тих питань, які не досліджувались при судовому розгляді, в якому вже ухвалено судове рішення, і які, як правило, стосуються виключно цього суб'єкта оскарження, а не тих, щодо яких уже ухвалене рішення. Слід врахувати, що останнє у випадку поновлення строку на апеляційне оскарження не поширює свою законну силу на нового суб'єкта оскарження, не є для нього неспростовним та виключним, а виконання такого рішення в частині зобов'язань цієї особи зупиняється на час розгляду справи в суді апеляційної інстанції.

3.5. Законна сила судових рішень суду касаційної інстанції та Верховного Суду України

Питання законної сили судових рішень суду касаційної інстанції врегульоване ст. 349 ЦПК України, яка містить положення про те, що рішення і ухвала суду касаційної інстанції набирають законної сили з моменту їх оголошення.

Рішення та ухвали, постановлені судом касаційної інстанції, істотно не відрізняються за своїми властивостями і критерієм наявності або відсутності законної сили від рішень та ухвал судів апеляційної інстанції.

Характерним для них є лише те, що з моменту їх ухвалення у випадку задоволення касаційної скарги суб'єкта оскарження рішення або ухвала суду першої або апеляційної інстанції, що попередньо набрали законної сили, її втрачають. При цьому так само можливим є набрання законної сили самим судовим рішенням судом касаційної інстанції, у випадку якщо він ухвалив нове рішення, або постановив судову ухвалу про закриття провадження у справі. Ця законна сила проявлятиметься у неможливості пред'явлення вимоги, яку вже вирішив суд, і означатиме відсутність у позивача підстав для зобов'язання відповідача до вчинення певних дій (якщо скасовано рішення про задоволення позову) або навпаки — у вирішеності спору на користь позивача і, відповідно, — так само неможливість подальшої подачі тотожної вимоги (якщо скасовано рішення про відмову у задоволенні позову).

Підстави для скасування судових рішень, ухвалених судами першої або апеляційної інстанції, визначено ст.ст. 338–341 ЦПК України.

Основною підставою для скасування ухваленого рішення суду або постановленої судової ухвали є порушення норм процесуального права або неправильне застосування норм матеріального права. Ця підстава для скасування судового рішення, що набрало законної сили, є такою, що залежала від суду, який ухвалив рішення, і ним викликана.

Однак ЦПК України передбачає випадки, коли судові рішення скасовує суд касаційної інстанції у зв'язку із діями осіб, які беруть участь у справі. Такими діями є, наприклад, відмова позивача від позову або укладення між сторонами мирової угоди. За наслідками таких дій суд касаційної інстанції постановляє судову ухвалу, якою скасовує відповідне рішення суду та закриває провадження у справі.

Виникає питання: чи не суперечить скасування рішення суду за такою підставою принципу правової визначеності, зважаючи на те, що при перегляді

рішення суду судом касаційної інстанції, рішення суду вже набрало законної сили і відповідно, вже є обов'язковим як акт правосуддя та остаточним?

Вважаємо, що ця обставина не суперечить принципу правової визначеності із наступних підстав.

Ч. 2 ст. 223 ЦПК України встановлює, що у зв'язку із набранням рішенням суду законної сили сторони та треті особи, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору не мають права заявляти в суді ту ж саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти та обставини.

Подаючи заяву про відмову від позову, позивач не оскаржує встановлені судом факти та правовідносини, він лише здійснює своє процесуальне право на відмову від пред'явленої в суд вимоги. Відмова від позову не означає визнання позивачем необґрунтованості своїх вимог до відповідача, інакше це суперечило б законній силі судового рішення, обґрунтованість якого (але не законність) презюмується до його скасування судом касаційної інстанції.

Відмова від позову лише означає, що позивач втратив інтерес до позитивного, і взагалі до будь-якого вирішення своєї вимоги безвідносно до того, чи є вимоги позивача, а рішення, ухвалене щодо них, обґрунтованими чи ні.

Визнання укладеної між сторонами мирової угоди, якою сторонами здійснено самостійне врегулювання спору, не суперечить принципу правової визначеності та законній силі рішень, що їх переглядає суд касаційної інстанції на основі цих же міркувань. Сторони, укладаючи мирову угоду, не визнають обґрунтованість або необґрунтованість своїх вимог або заперечень, а досягають компромісу, взаємно поступаючись у своїх вимогах та запереченнях. Відповідно до ст. 175 ЦПК України суд при визнанні мирової угоди за клопотанням однієї із сторін лише перевіряє, чи не обмежений представник сторони, який висловив намір вчинити ці дії, у повноваженнях на їх вчинення, а також чи не порушує мирова угода прав та інтересів інших осіб. Перевірку інших обставин, пов'язаних із мировою угодою, суд не здійснює. Через це у випадку визнання мирової угоди та постановлення ухвали про це суд скасовує рішення суду першої або апеляційної

інстанції, яке може бути законним та обґрунтованим, однак в умовах, в яких укладалася мирова угода, воно не влаштовує обидві сторони. В такому випадку порушення правової визначеності не буде, оскільки сторони самі дійшли згоди щодо зміни свого правового статусу без огляду на визнання законним та обґрунтованим рішенням суду першої або апеляційної інстанції.

У будь-якому випадку судові ухвали про закриття провадження у справі у зв'язку із відмовою позивача від позову або визнанням мирової угоди зумовлюють неможливість пред'явлення позову, тотожного тому, щодо якого постановлено ухвалу. Позов вважається таким, що вже вирішений, оскільки позивач своєю відмовою від позову або укладенням із відповідачем мирової угоди відмовився від наданої йому можливості судового захисту свого права. Через це надалі презюмується відсутність спору між сторонами.

Інші підстави для скасування рішення або ухвали суду судом касаційної інстанції, який його ухвалив або постановив, передбачені ст. 348 ЦПК України.

Це, коли особа з поважних причин не змогла реалізувати здійснене нею право касаційного оскарження судового рішення, зокрема, коли касаційна скарга, подана цією особою в установлені строки касаційного оскарження, надійшла до суду після закінчення касаційного розгляду справи; або коли строки на подання касаційної скарги були поновлені або продовжені, але особа, яка подала касаційну скаргу не була присутня з поважних причин під час розгляду справи. Ці підстави є винятковими, в обох випадках право касаційного оскарження судового рішення особою було здійснене в установлені строки, однак особа не змогла реалізувати здійснене нею право в повному обсязі з причин пізнього надходження касаційної скарги або причин, що унеможливили її участь у судовому засіданні.

Саме тому, в ст. 348 ЦПК України було передбачено винятки із незмінності рішення або ухвали суду касаційної інстанції. Ці винятки самі по собі зумовлюють лише перегляд рішення суду першої або апеляційної інстанції, а скасування рішення суду касаційної інстанції здійснюється лише у випадку, якщо обставини, з'ясовані під час повторного касаційного перегляду свідчатимуть про необґрунтованість рішення, ухваленого судом касаційної інстанції. В такому

випадку законну силу втрачає рішення суду касаційної інстанції, а замість нього суд касаційної інстанції ухвалює нове рішення.

Питання про законну силу судових рішень Верховного Суду України ЦПК України після внесення до нього змін Законом України «Про судоустрій та статус суддів» не врегульовує і поняття «законна сила» не використовує.

У той же час ЦПК України використовує поняття «остаточність» щодо постанов Верховного Суду України. Ст. 360³ ЦПК України встановлює, що постанова Верховного Суду України є остаточною і її можна оскаржити лише з тих мотивів, щодо яких може переглядати рішення Верховний Суд України

Поняття «остаточна постанова» у цьому випадку означає те, що рішення, які ухвалюються Верховним Судом України, є незмінними та неспростовними, оскільки можуть бути змінені Верховним Судом України лише з виняткових підстав, встановлених п. 2 ч. 1 ст. 355 ЦПК України.

Питання про те, чи має право особа, яка зверталася до Верховного Суду України із заявою про перегляд судових рішень, звернутися до нього повторно після постановлення судової ухвали про відмову у задоволенні такої заяви ЦПК не врегульовує. ЦПК України встановлює лише правові наслідки ухвалення рішення про задоволення заяви — рішення суду, що оскаржується, скасовується. При цьому передбачено, що справа направляється на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Вважаємо, що таку прогалину у ЦПК України можна вирішити наступним чином. У зв'язку з тим, що відповідно до ст. 355 ЦПК України Верховний Суд України переглядає судові рішення суду касаційної інстанції та (у зв'язку із ухваленням рішення Європейського суду з прав людини) першої та апеляційної інстанції, що вже набрали законної сили, постанови Верховного Суду України, якими такі рішення скасовуються, за аналогією, за якою вирішується питання про законну силу судових рішень судів апеляційної інстанції, також повинні набирати законної сили, принаймні в частині визнання відповідних рішень незаконними.

У цій частині доцільно, щоб рішення Верховного Суду України було остаточною як для суду, так і для сторін та третіх осіб, а факт незаконності

скасованого рішення та підстави для такої незаконності були преюдиційними, оскільки надалі на підставі скасованого рішення заінтересовані особи зможуть домогтися скасування або зміни рішень, які ухвалено на основі фактів та обставин, встановлених вже скасованим рішенням.

У зв'язку із цим, пропонуємо закріпити в ЦПК України виключність постанов, що їх ухвалює Верховний Суд України, і використати термін «набрання законної сили» не тільки щодо рішень судів першої, апеляційної та касаційної інстанції, а й щодо постанов Верховного Суду України.

Ще одним важливим питанням, що виникає у зв'язку із останніми змінами в ЦПК України, внесеними Законом України «Про судоустрій та статус суддів», є питання про обов'язковість постанов Верховного Суду України, точніше, про їх загальнообов'язковість.

Відповідно до ст. 360⁷ ЦПК України рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України. Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішенням Верховного Суду України.

Частина 2 цієї статті встановлює, що невиконання судових рішень Верховного Суду України тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Правда, поки не зрозуміло, про яку відповідальність йде мова — про ту, яка вже є і передбачена, наприклад, ст.ст. 375, 382 Кримінального кодексу України, або законодавець надалі введе відповідальність саме за ігнорування суб'єктами владних повноважень і судом правових позицій, сформульованих Верховним Судом України за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення за мотивами неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих же норм матеріального права у подібних правовідносинах. Сподіваємося, що

для забезпечення життєздатності зазначених правових норм законодавець все ж згодом обере другий варіант.

Таким чином, вперше на законодавчому рівні закріплено положення про обов'язковість постанов Верховного Суду України не тільки для осіб, які брали участь у справі, а й суб'єктів владних повноважень і судів, які застосовують відповідний правовий акт, щодо якого прийнята постанова або розглядають справи, аналогічні вирішеній Верховним Судом України.

Раніше щодо місця постанов Верховного Суду України в юридичній доктрині тривали дискусії, чи вважати їх джерелом права, чи ні, однак стосувались ці дискусії не постанов Верховного Суду України при перегляді ним рішень судів в касаційному порядку, а постанов Пленуму Верховного Суду України з питань узагальнення судової практики.

Невизначеність зумовлювалась тим, що до 21 червня 2001 року в абз. 3 ч. 1 ст. 40 Закону України «Про судоустрій» було передбачено, що Верховний Суд України вивчає і узагальнює судову практику, аналізує судову статистику і дає керівні роз'яснення судам у питаннях застосування республіканського законодавства, що виникають при розгляді судових справ. Керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України є обов'язковими для судів, інших органів і службових осіб, що застосовують закон, щодо якого дано роз'яснення. Подібну правову природу мали постанови Пленуму Верховного Суду України і в радянський час.

У подальшому це правило було виключено в результаті проведення так званої малої судової реформи Законом від 21.06.2001 р. № 2331-III «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України». У новому Законі України «Про судоустрій», ухваленому в 2002 році, питання про юридичну природу постанов Верховного Суду України не врегульовано. Ст. 55 Закону України «Про судоустрій» встановлювала, що Пленум Верховного Суду України з питань своєї діяльності приймає постанови, а секретар Пленуму Верховного Суду України контролює їх виконання.

У зв'язку із цим велика кількість вчених-процесуалістів вказують, що необхідно вважати постанови Пленуму Верховного Суду України джерелами права [10; 49, с. 72–75; 60, с. 78–81; 68, с. 28; 70; 102, с. 3; 176, с. 94; 193, с. 23–27; 194, с. 16–19]. Дослідники також стверджують, не зважаючи на те, що постанови Пленуму Верховного Суду України не можна законодавчо визнати джерелами права у зв'язку із невизнанням романо-германською правовою системою прецедентного права, хоча вони фактично є такими [43; 75; 90].

Визнання постанов найвищого органу судової влади як джерел права отримало правове втілення в законодавстві Республіки Казахстан. Так ст. 4 Конституції Республіки Казахстан відносить до джерел законодавства Республіки Казахстан і нормативні постанови Верховного Суду цієї країни, які ухвалюються відповідно до Конституції Республіки Казахстан та нормативно-правових актів і містять роз'яснення судам з питань застосування законодавства, формулюють певні правила поведінки суб'єктів в сфері судочинства [74]. Хоча фактично цими нормативними постановами здійснюється лише роз'яснення нормативно-правових актів, однак у випадку прогалин у процедурі застосування певної норми, Верховний Суд Республіки Казахстан може встановити такий порядок, застосувавши аналогію або напрацювання судової практики, тобто цим самим суд здійснює правотворчість. Ці нормативні постанови є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень Республіки Казахстан та громадян.

У той же час статус нормативних мають лише постанови Верховного Суду Республіки Казахстан, що прийняті не у зв'язку із розглядом конкретної справи (перегляду рішення суду судом касаційної інстанції або за винятковими обставинами), а саме з метою узагальнення судової практики.

Ст. 360⁷ ЦПК України наділяє загальнообов'язковістю саме постанови, що прийняті Верховним Судом України при перегляді судових рішень, в яких визначено склад осіб, які беруть участь у справі, та правовідносини, щодо яких ухвалено рішення, що його переглядає Верховний Суд України.

В дисертації вже зазначалося, що рішенням судів першої інстанції загальнообов'язковість не притаманна, зважаючи на те, що ці рішення є

результатом вирішення конкретної справи з визначеними учасниками, на яких надалі і поширюється законна сила рішення суду. Поширення рішення суду на інших осіб, зокрема наділення осіб певними правами та обов'язками, є виключним і допускається лише у випадках ухвалення рішень про визнання та перетворювальних (конститутивних) рішень, в яких не завжди можна визначити вичерпний перелік осіб, на права та обов'язки яких може вплинути ухвалене рішення суду.

Однак перегляд ухвалених судами інших інстанцій рішень Верховним Судом України має певну специфіку — він здійснюється лише з мотивів неоднакового застосування норм матеріального права або у випадку порушення міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною, що встановлене міжнародною судовою установою.

При цьому, суди в силу «переконливого прецеденту» ухвалюють свої рішення відповідно до практик вирішення відповідних спорів Верховним Судом України та його правових позицій. Справді, кожний суддя, якому відома правова позиція вищої судової інстанції з того чи іншого питання, не може не приймати її до уваги, як з огляду на авторитетність вищої судової інстанції, так на можливе оскарження та скасування його рішення. Водночас ситуація, за якої суддя, наприклад, першої інстанції, не погоджуючись з позицією Верховного Суду України, приймає своє рішення всупереч цій позиції, ризикуючи подальшим скасуванням свого рішення, є нормальною, такою, що відповідає Конституції і, більше того, є необхідною. Без цього судова практика не зможе нормально розвиватись [90, с. 357].

Якщо ж суддя, погоджуючись з правовою позицією Верховного Суду України, приймає своє рішення у відповідності до такої позиції, то він робить це не через обов'язковість рішення Верховного Суду України, а тому, що така правова позиція, на думку судді, базується на законі [90, с. 357].

Останні зміни в ЦПК України змінили мотивацію суддів. Відтепер вони зобов'язані ухвалювати свої рішення відповідно до прийнятих постанов Верховного Суду України. Тобто, надалі усі рішення, що ухвалюються з

правовідносин, подібним до тих, щодо яких Верховний Суд України прийняв постанову, зобов'язані застосувати саме ту норму права, яку застосував Верховний Суд України при ухваленні постанови.

У зв'язку із цим, слід зазначити, що такі постанови вже не будуть обов'язковими в сенсі поширення їх тільки на суд, який ухвалив рішення, та осіб, які брали участь у справі. Справді, законна сила постанов Верховного Суду України поширюватиметься на цих осіб в тому ж сенсі, що і законна сила рішень судів першої та апеляційної інстанції. Ці особи не мають права оскаржити прийняту постанову по суті, подавати заяву про її скасування (Верховний Суд України має право скасувати свою постанову лише у випадку визнання її такою, що порушує міжнародні зобов'язання України, міжнародною судовою установою), а також оспорювати встановлені нею факти та обставини. Таким чином, прийнята Верховним Судом України постанова є остаточною для цих осіб. Ці ж особи зобов'язані визнавати факт неправильного застосування судом норм матеріального права та не мають права його оспорювати.

У той же час скасування рішення суду касаційної інстанції з мотивів неоднакового застосування норм матеріального права не вплине на визначеність у правах, обов'язках та правовідносинах, що настала в момент набрання рішенням суду першої або апеляційної інстанції законної сили, якщо такі рішення не скасував суд касаційної інстанції. Це обґрунтовується тим, що суд касаційної інстанції при новому розгляді справи перевірятиме рішення суду тільки на його законність.

У випадку, якщо скасування рішення суду здійснюється з мотивів порушення ним міжнародних зобов'язань України, можливе направлення справи на новий розгляд і повторне вирішення справи по суті. У такому випадку правові наслідки законної сили, зокрема визначеність у правах, обов'язках та правовідносинах між сторонами, а також здатність рішення до реалізації, зникнуть, і сторони матимуть право оскаржувати раніше встановлені судом факти та обставини, які вже не будуть преюдиційними.

Таким чином, суб'єктивні межі законної сили постанов Верховного Суду України, прийнятих у зв'язку із неоднаковим застосуванням норм матеріального права, чітко не визначені і означають поширення законної сили таких постанов на усі суди та усіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності норму права, визначену у постанові Верховного Суду України.

Виняток становлять постанови Верховного Суду України, якими у задоволенні заяви особи було відмовлено. Такі постанови є обов'язковими тільки для особи заявника у частині визнання відсутності неоднакового застосування норм матеріального права.

Постанови Верховного Суду України, прийняті у зв'язку із визнанням міжнародною судовою установою порушень міжнародних зобов'язань України не є загальнообов'язковими, їх законна сила поширюється тільки на тих осіб, на яких поширювалась законна сила оскарженого рішення.

Висновки до третього розділу

1. Законна сила притаманна не тільки рішенням суду, ухваленим у позовному провадженні, а й судовим наказам, рішенням суду, ухваленим у окремому провадженні, а також судовим ухвалам про закриття провадження у справі, про відмову у відкритті провадження у справі у випадку, якщо підставою для цього стало вирішення спору в іншому процесі, або можливість його вирішення в іншому судочинстві, а в частині встановлення певних обставин, що стали підставою для постановлення відповідної судової ухвали, — і іншим судовим ухвалам, в тому числі окремим ухвалам, постановленим у цивільній справі.

2. Властивість незмінності судовий наказ набуває не з моменту його видачі, а після закінчення строку на подачу заяви про його скасування або після розгляду

цієї заяви і постановлення ухвали про залишення заяви про скасування судового наказу без розгляду.

У зв'язку із неврегульованістю питання виправлення недоліків судового наказу, що виявляються у його неповноті доцільно доповнити ЦПК України окремою статтею, в якій передбачити можливість ухвалення додаткового судового наказу.

3. Неспростовність судового наказу для заявника та боржника виникає аналогічно до неспростовності рішення суду у позовному провадженні, однак право апеляційного оскарження судового наказу виникає у зв'язку із постановленням ухвали про відмову у задоволенні заяви про скасування судового наказу. У випадку, якщо таку заяву не було подано, судовий наказ стає неспростовним з моменту закінчення строку на подання заяви про скасування судового наказу.

4. Властивість виключності судового наказу означає неможливість подання заяви про видачу судового наказу за тотожною вимогою, тобто подачі заяви у провадженні того ж виду. Неможливість вирішення вимоги в позовному провадженні, яку вже вирішено шляхом видачі судового наказу, виникає у зв'язку із тим, що вимоги, які вирішуються в наказному провадженні, згідно з ЦПК України, не розглядаються у позовному провадженні.

5. Набуття заочним судовим рішенням властивості незмінності має певні особливості, пов'язані із передбаченою цивільним процесуальним законодавством можливістю перегляду рішення за завою відповідача. Такий перегляд можливий лише у формі скасування рішення.

6. Заочне рішення стає неспростовним для відповідача з моменту закінчення строків на подання заяви про перегляд заочного рішення, якщо таку заяву не було подано, або після закінчення строків на апеляційне оскарження, встановлених для рішення суду, що починають обчислюватися з моменту постановлення ухвали про відмову у задоволенні заяви про перегляд заочного рішення.

Для позивача неспростовність заочного рішення набувається в строки, встановлені для рішення, ухваленого за участю відповідача. У зв'язку із цим

заочне рішення набирає законної сили в момент коли заочне рішення стає неспростовним для обох сторін — і позивача, і відповідача.

7. Рішення у справах окремого провадження набирають законної сили аналогічно до рішень у справах позовного провадження.

Рішення у справах про усиновлення набуває ознаки незмінності, однак тільки після набрання ним законної сили, до цього батьки дитини можуть відкликати свою згоду на усиновлення, що є підставою для скасування рішення судом, що його ухвалив, і поновлення розгляду справи.

Можливість скасування рішення про обмеження цивільної дієздатності, визнання особи недієздатною або недієздатною, визнання особи безвісно відсутньою або оголошення померлою судом, що його ухвалив, є винятком із правила незмінності, оскільки це можна зробити з підстав зміни психічного стану особи або появи особи, щодо якої ухвалене рішення.

8. Законної сили набирають ухвали суду, якими фіксується вирішення спору з ініціативи сторін, вирішення його в іншому процесі в межах цивільного судочинства або неможливість вирішення спору в цивільному судочинстві, за наявності такої можливості в адміністративному, господарському чи іншому, відмінному від цивільного, судочинстві. Такими ухвалами суду є ухвали про закриття провадження за позовом, а також про відмову у відкритті провадження у справі у випадку наявності такого, що набрало законної сили, судового рішення щодо тотожного позову, або неможливості вирішення спору за правилами цивільного судочинства.

Окремі ухвали та інші ухвали, які постановляються у зв'язку із настанням певного факту, набирають законної сили, однак тільки щодо того факту, що встановлений ухвалою суду.

Властивість незмінності притаманна усім заключним ухвалам, властивість неспростовності ухвали суду набувають після закінчення строків на їх оскарження в суді апеляційної інстанції за умови, якщо апеляційне оскарження ухвали допускається цивільним процесуальним законодавством. В іншому випадку ухвала є неспростовною з моменту її постановлення.

Ухвали суду є обов'язковими для сторін як процесуальний документ.

9. Законної сили набирають рішення судів апеляційної та касаційної інстанцій та Верховного Суду України, якими здійснюється скасування або зміна рішення суду першої інстанції (які таку законну силу повністю або в частині втрачають), а також деякі судові ухвали, якими здійснюється відповідь на заявлені в суд позовні вимоги.

10. У зв'язку із законодавчим невизначенням наслідків набрання законної сили постановами Верховного Суду України, пропонується її закріпити. Постанови Верховного Суду України, прийняті у зв'язку із неоднаковим застосуванням норм матеріального права, є загальнообов'язковими, а суб'єктивні межі її законної сили не є чітко визначеними і означають поширення законної сили таких постанов на усі суди та усіх осіб, до правовідносин яких потрібно застосувати відповідну норму права, визначену у постанові Верховного Суду України. Виняток становлять постанови Верховного Суду України, якими у задоволенні заяви особи було відмовлено. Такі постанови є обов'язковими тільки для особи заявника у частині визнання відсутності неоднакового застосування норм матеріального права.

11. Постанови Верховного Суду України, прийняті у зв'язку із неоднаковим застосуванням норм матеріального права, є загальнообов'язковими. Однак суб'єктивні межі їх законної сили не є чітко визначеними, відтак законна сила таких постанов поширюється на усі суди та усіх осіб, до правовідносин яких повинна бути застосована відповідна норма права, визначена у постанові Верховного Суду України. Виняток становлять постанови Верховного Суду України, якими у задоволенні заяви особи було відмовлено. Такі постанови обов'язкові тільки для заявника у частині визнання відсутності неоднакового застосування норм матеріального права.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні надано теоретичне узагальнення наукових положень про законну силу судових рішень у цивільних справах і запропоновано нове вирішення наукових завдань, що полягає у розробці ряду наукових висновків, які мають значення не тільки для пізнання законної сили судових рішень у цивільних справах у межах науки цивільного процесуального права, але й для судової практики.

Основні результати дисертаційного дослідження можна звести до наступних висновків.

1. Законна сила судового рішення — це його якість, що характеризує судові рішення як акт правосуддя і забезпечує реалізацію владного веління, що міститься у рішенні, та визначеність у встановлених судовим рішенням правовідносинах. Зміст законної сили складають її статичний (остаточність судового рішення) та динамічний (обов'язковість судового рішення) елементи.

Зміст законної сили складають її статичний та динамічний елемент.

Статичний елемент законної сили — це остаточність рішення суду, що виникає у зв'язку із набранням рішенням суду законної сили і означає стійкість владного веління, яке міститься у рішенні суду, неможливість його зміни або скасування через апеляційне оскарження або перегляд судом, що ухвалив рішення, або пред'явлення позову, тотожного із тим, щодо якого було ухвалено рішення.

Динамічним елементом законної сили рішення суду є його обов'язковість, що виявляється у встановленні для осіб, які брали участь у справі, прав та обов'язків, у необхідності виконання обов'язків, встановлених судовим рішенням, в тому числі примусового виконання. Обов'язковість рішення суду, що виявляється у змінах в процесуальних правах та обов'язках таких осіб, не входить в динамічний елемент законної сили рішення суду.

2. Незмінність (неможливість для суду переглянути або скасувати ухвалене ним рішення), неспростовність (неможливість перегляду судового рішення по

суті) та виключність (неможливість пред'явлення позову, тотожного тому, що вирішений судом цим рішенням) рішення суду у цивільній справі є його властивостями. Зазначені властивості судового рішення забезпечують статичний елемент законної сили, однак вони не входять до її змісту.

3. Рішення суду поширюється лише на осіб, які мають статус сторін або третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору, не є загальнообов'язковим.

Поширення рішення суду на осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, є винятковим і викликане тим, що:

1) на час ухвалення рішення суду було невідомо про пов'язаність таких осіб із особами, які брали участь у справі, спільними правами та обов'язками у правовідношенні, щодо якого здійснюється судовий розгляд, або

2) права та обов'язки таких осіб виникли не у зв'язку із ухваленням рішення суду, а через зміну у правах та обов'язках інших осіб або визнання юридичного факту.

4. Умовами законної сили рішення суду, тобто обставинами, із якими пов'язується визнання рішення суду таким, що набрало законної сили є: відповідь суду на заявлені вимоги заявника про задоволення вимоги або відмову у такому задоволенні, що закріплена в резолютивній частині рішення суду, неможливість для суду переглянути ухвалене ним рішення суду, неможливість перегляду рішення суду в апеляційному порядку, неможливість повторного подання вимоги, тотожної за сторонами, предметом, змістом та підставою або оскарження встановлених фактів та обставин.

5. Правовим наслідком набрання рішенням суду законної сили судового рішення є визначеність у встановлених судом правах, обов'язках сторін і відповідних правовідносинах, а також здатність до реалізації владного припису, встановленого рішенням суду.

З моменту набрання рішенням суду законної сили воно стає остаточним, а обставини та правовідносини, що встановлені в рішенні суду, не можуть бути предметом перегляду по суті. Права та обов'язки, встановлені судом у рішенні, що

набрало законної сили, а також відповідні правовідносини між сторонами стають остаточно визначеними. Ні сторони, ні сам суд не мають права змінити рішення суду, що набрало законної сили, та не можуть ігнорувати владний припис, встановлений цим рішенням.

6. Момент набуття властивості неспростовності рішенням суду залежить від того, чи здійснила особа, яка брала участь у справі, своє право на апеляційне оскарження рішення суду. Винятком із правила про неспростовність рішення суду після набрання ним законної сили є можливість її втрати у випадку поновлення судом строку на апеляційне оскарження. У цьому випадку, рішення суду вважається таким, що законної сили не набрало і може набрати законної сили лише в момент постановлення ухвали суду апеляційної інстанції про відхилення апеляційної скарги і залишення рішення суду без змін, а також у випадку зміни частини рішення суду першої інстанції в частині, що не змінена.

7. У зв'язку із можливістю ухвалення рішення суду щодо подільних позовних вимог, які можуть бути оскаржені окремо, доцільно доповнити ЦПК України нормою про те, що в такому випадку рішення суду набирає законної сили в частині, що не оскаржена, крім випадків, коли перегляд лише оскарженої частини є неможливим.

8. Зважаючи на те, що чинне цивільне процесуальне законодавство України не виключає пред'явлення позову, тотожного вирішеному, в період між проголошенням рішення суду та прийняттям апеляційної скарги до розгляду судом апеляційної інстанції, запропоновано встановити в ЦПК України норму, відповідно до якої у випадку виявлення ухваленого, але такого, що не набрало законної сили, рішення суду, під час розгляду цивільної справи за заявою з тотожною позовною вимогою — суд повинен залишити таку заяву без розгляду, а у випадку виявлення такого рішення під час вирішення питання про відкриття провадження у справі за тотожною позовною заявою — повернути позовну заяву.

9. Преюдиційність є не властивістю рішення суду, що набрало законної сили, а властивістю встановлених судом в рішенні, що набрало законної сили, фактів та обставин. Це пов'язано з тим, що прийняття обставин та фактів,

встановлених рішенням суду, що набрало законної сили, без доказування, впливає не із факту наявності певного судового рішення, що набрало законної сили, а із попереднього встановлення відповідного факту або обставини цим рішенням.

Неможливість для осіб, які беруть участь у справі, оспорювати встановлені судом обставини та факти як такі, що уже доведені у процесі, за результатами якого ухвалено рішення, і які стосуються осіб, які брали участь у справі, повністю охоплюється властивістю виключності. Обов'язок для суду враховувати встановлені судовим рішенням факти без їх доказування учасниками процесу виникає на підставі норми закону, яка визначає перелік підстав для звільнення від доказування і фактично впливає із обов'язку суду не приймати до свого розгляду тотожний позов, у тому числі й досліджувати ті факти та обставини, що були предметом розгляду суду і були ним встановлені та доведені.

10. Здатність до реалізації владного припису, встановленого судовим рішенням, виявляється у можливості реалізації обов'язку: а) зобов'язаної особи вчинити певні дії або передати певне майно (у випадку ухвалення рішення суду про присудження), б) осіб, які брали участь у справі, визнавати встановлений судом факт або обставину (у випадку ухвалення рішення суду про визнання), в) осіб, які брали участь у справі, визнавати зміну рішенням суду правовідношення між сторонами та відповідним чином діяти (у випадку ухвалення конститутивного (перетворювального) рішення суду).

11. Законна сила притаманна не тільки рішенням суду, ухваленим у позовному провадженні, а й судовим наказам, рішенням суду, ухваленим у окремому провадженні, а також ухвалам суду про закриття провадження у справі, про відмову у відкритті провадження у справі у випадку, якщо підставою для цього стало вирішення спору в іншому процесі, або можливість його вирішення в іншому судочинстві. Окремі ухвали та інші ухвали, якими встановлюються певні факти та правовідносини між особами, які беруть участь у справі (про забезпечення позову, про забезпечення доказів, про зупинення провадження у

справі, тощо), набирають законної сили, однак лише щодо того факту, який встановлено такою ухвалою суду.

12. Попри загальне правило про незмінність судового рішення з моменту його проголошення, судовий наказ та заочне рішення можуть бути скасовані або змінені судом, що їх видав чи ухвалив у разі подання заяви про скасування судового наказу (перегляд заочного рішення). Незмінність судовим наказом або заочним рішенням набувається лише після закінчення строку на подання заяви про їх скасування (перегляд) або після розгляду такої заяви і постановлення ухвали про залишення заяви без задоволення.

Неспровствність судового наказу та заочного рішення для заявника (позивача) та боржника (відповідача) виникає аналогічно до неспровствності рішення суду у позовному провадженні, однак право апеляційного оскарження судового наказу та заочного рішення виникає у зв'язку із постановленням ухвали про відмову у задоволенні заяви про скасування судового наказу або заяви про перегляд заочного рішення. У випадку, якщо таку заяву подано не було, судовий наказ та заочне рішення стають неспровствними з моменту закінчення строків на подання заяв про їх перегляд (скасування). При цьому, неспровствність заочного рішення виникає для позивача та відповідача у різні строки, оскільки моменти права апеляційного оскарження заочних рішень у позивача та відповідача — різні.

13. Чинним ЦПК України чітко не визначено порядок усунення неповноти судового наказу. У зв'язку із цим, доцільно встановити можливість видачі додаткового судового наказу за наявності недоліків, що свідчать по його неповноту (ст. 220 ЦПК України).

У зв'язку із можливістю подання тотожної вимоги у справі наказного провадження навіть у випадку наявності судового наказу, що набрав законної сили, пропонується застосовувати в такому випадку процедуру відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу.

14. Рішення, ухвалені у справах про обмеження цивільної дієздатності, визнання особи недієздатною, а також рішення про визнання особи безвісно відсутньою або оголошення померлою є незмінними з деякими винятками. Суд

скасовує такі рішення у випадку зміни обставин, що зумовили визнання особи недієздатною або обмеження її цивільної дієздатності, а також у випадку появи особи, щодо якої прийнято рішення про визнання її безвісно відсутньою або оголошення померлою.

Цивільним процесуальним законодавством передбачено такі підстави для скасування рішення у справах про усиновлення судом, що його ухвалив, як відкликання батьками дитини своєї згоди на усиновлення або відкликання заяви про усиновлення. Зазначені підстави є винятковими й не впливають на визнання рішення суду про усиновлення незмінним з моменту його проголошення.

15. Цивільним процесуальним законодавством передбачено такий виняток із незмінності рішення, ухваленого судом апеляційної або касаційної інстанції, як можливість його скасування після розгляду апеляційної або касаційної скарги, що надійшла до суду апеляційної або касаційної після закінчення апеляційного або касаційного розгляду справи з підстав, передбачених ст. 318 та 348 ЦПК України. Зазначені підстави є винятковими, скасування рішення суду апеляційної або касаційної інстанції здійснюється лише у випадку, якщо обставини, з'ясовані під час повторного перегляду свідчитимуть про необґрунтованість рішення, ухваленого судом апеляційної або касаційної інстанції.

16. У випадку, якщо суд поновив строк апеляційного оскарження рішення суду, на час його перегляду судом апеляційної інстанції, доцільно здійснити зупинення виконання рішення суду в оскарженій частині, що набрало законної сили. Зупинення виконання рішення суду в цьому випадку пояснюється втратою таким рішенням суду законної сили. У зв'язку із цим, необхідно внести відповідні зміни до ЦПК України.

17. Цивільним процесуальним кодексом України не врегульований порядок та правові наслідки набрання законної сили судовими рішеннями Верховного Суду України. У зв'язку із необхідно закріпити в ЦПК України виключність постанов Верховного Суду України, а також використовувати щодо них термін «набрання законної сили».

Постанови Верховного Суду України, прийняті у зв'язку із неоднаковим застосуванням норм матеріального права, є загальнообов'язковими. Однак суб'єктивні межі їх законної сили не є чітко визначеними, відтак законна сила таких постанов поширюється на усі суди та усіх осіб, до правовідносин яких повинна бути застосована відповідна норма права, визначена у постанові Верховного Суду України. Виняток становлять постанови Верховного Суду України, якими у задоволенні заяви особи було відмовлено. Такі постанови обов'язкові тільки для заявника у частині визнання відсутності неоднакового застосування норм матеріального права.

18. За результатами дослідження розроблено проект Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України», відповідно до якого пропонується доповнити його статтею 104¹ та внести зміни до статей 104, 122, 207, 223, 301, 303, 359, 360³, 368 ЦПК України.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту закону України «Про внесення змін
до Цивільного процесуального кодексу України»

1. Обґрунтування необхідності прийняття закону

Необхідність розробки і прийняття цього закону зумовлена у невизначенні правових наслідків набрання судовим наказом законної сили та наслідків поновлення судом строку апеляційного оскарження судового рішення, пробілами у правовому регулюванні законної сили постанов Верховного Суду України, окремими недоліками правового регулювання, що уможливають подання тотожного позову в період з моменту ухвалення рішення суду до моменту прийняття апеляційної скарги на це рішення до розгляду (а у випадку, якщо апеляційне оскарження рішення суду не здійснювалось — до моменту набрання ним законної сили), а також подання заяви про видачу судового наказу за вимогою, по якій є судовий наказ, що набрав законної сили. Також розробка та прийняття цього закону дозволить вдосконалити існуючий порядок апеляційного оскарження рішення суду, врегулювавши порядок набрання законної сили рішення суду, що оскаржене в частині, та розгляду апеляційної скарги на частині рішення суду судом апеляційної інстанції.

2. Мета і завдання проекту

Мета законопроекту полягає у необхідності вдосконалення цивільного процесуального законодавства, усуненням з нього ряду пробілів у правовому регулюванні.

Завдання законопроекту: законодавчо закріпити порядок видачі додаткового судового наказу; визначити порядок набрання законної сили рішення суду, що оскаржене в частині, та розгляду апеляційної скарги на частині рішення суду судом апеляційної інстанції; закріпити правові наслідки набрання законної

сили постановами Верховного Суду України; усунути можливість подання тотожної вимоги, по якій ухвалене, але ще не набрало законної сили рішення суду або є такий, що набрав законної сили судовий наказ.

3. Загальна характеристика та основні положення законопроекту

Законопроект спрямований на внесення змін до ряду статей Цивільного процесуального кодексу України. Проект складається із преамбули, 1 розділу, що включає в себе 21 статтю, а також Прикінцевих положень.

В статті 1 пропонується доповнити перелік підстав для відмови у видачі судового наказу наявністю судового наказу, що набрав законної сили, і виданий за вимогою, що пред'явлена у заяві про видачу судового наказу.

В статті 2 запропоновано забезпечити надсилання виданого судового наказу до набрання ним законної сили не тільки боржникові, а й стягувачеві для забезпечення можливості останнього подати заяву про виправлення можливих недоліків у судовому наказі (описка, арифметична помилка, неповнота судового наказу, тощо).

В статті 3 визначено порядок видачі додаткового судового наказу у випадках, передбачених ст. 220 Цивільного процесуального кодексу України.

В статті 4 запропоновано доповнити перелік підстав для повернення позовної заяви наявністю ухваленого рішення суду між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

В статті 5 запропоновано доповнити перелік підстав для залишення заяви без розгляду наявністю ухваленого рішення суду між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

В статті 6 визначено наслідки для законної сили рішення суду поновлення строку його апеляційного оскарження, в тому числі передбачено обов'язкове зупинення виконання рішення суду, що набрало законної сили.

Також в статті 6 запропоновано новий порядок набрання законної сили рішенням суду у разі апеляційного оскарження не усього рішення, а його частини. У зв'язку із цим, статтею 7 визначений процесуальний порядок вирішення питання

про те, в якій частині набирає законної сили рішення суду та порядок звернення його до виконання, статтею 8 запропоновано внести зміни до статей, що визначають порядок апеляційного провадження для приведення їх у відповідність із порядком набрання законної сили рішенням суду, оскарженим у частині, а статтею 11 встановлені особливості видачі виконавчого листа про виконання неоскарженої частини рішення.

В статті 9 запропоновано доповнити перелік підстав для повернення заяви про перегляд рішення Верховним Судом України наявністю постанови Верховного Суду про задоволення або відмову у задоволенні заяви про перегляд судових рішень з тієї ж підстави, що заявляється.

В статті 10 визначено порядок та наслідки набрання законної сили постановами Верховного Суду України.

4. Стан законодавчої та нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

Законопроект стосується сфери цивільного процесуального законодавства. Основними нормативно-правовими актами, які регулюють зазначене питання, є Конституція України і Цивільний процесуальний кодекс України.

Реалізація положень даного законопроекту після його прийняття не потребує внесення змін до інших законів України, крім запропонованих змін до Цивільного процесуального кодексу України.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація закону не потребує додаткових фінансових асигнувань та інших матеріальних витрат і проведення будь-яких організаційно-правових заходів у сфері здійснення державної влади чи місцевого самоврядування.

6. Прогноз соціально-економічних на інших наслідків прийняття закону

Прийняття закону дозволить:

- забезпечити захист прав осіб, які брали участь у справі від зловживань правом на звернення до суду із вимогою, по якій вже ухвалене рішення суду або набрала законної сили постанова Верховного Суду України чи судовий наказ;
- забезпечити право стягувача та боржника на усунення недоліків виданого судового наказу, в тому числі на виправлення описки або арифметичної помилки в ньому, усунення неповноти судового наказу;
- забезпечити своєчасний захист порушеного, оспореного або невизнаного права чи охоронюваного законом інтересу осіб, які брали участь у справі у випадку, якщо оскаржена в апеляційному порядку лише частина рішення суду.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

1. Внести такі зміни до Цивільного процесуального кодексу України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст. 492):

1. Доповнити частину першу статті 100 пунктом 4 такого змісту:

«4) є такий, що набрав законної сили, судовий наказ між заявником та боржником, про той самий предмет і з тих самих підстав».

2. У статті 104:

Викласти назву статті в наступній редакції: «Надсилання копії судового наказу стягувачеві та боржникові».

Частина першу викласти в наступній редакції:

«1. Після видачі судового наказу суд не пізніше наступного дня надсилає його копію стягувачеві та боржникові рекомендованим листом із повідомленням».

У частині четвертій слова «боржник» у всіх відмінках замінити словами «боржник або стягувач»

3. Доповнити статтею 104¹ наступного змісту:

«Стаття 104¹. Додатковий судовий наказ

1. Суд, що видав судовий наказ, може за заявою стягувача або боржника, чи з власної ініціативи ухвалити додатковий судовий наказ з підстав та в порядку, передбачених статтею 220 цього Кодексу».

4. Частина другу статті 122 доповнити новим пунктом сьомим наступного змісту:

«7) є ухвалене рішення суду між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав».

5. Частину першу статті 207 доповнити новим пунктом 4¹ наступного змісту:

«4¹) є ухвалене іншим судом рішення суду між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав».

6. У статті 223:

Друге речення частини першої викласти в наступній редакції: «У разі подання апеляційної скарги, в тому числі у зв'язку із поновленням судом строку апеляційного оскарження, рішення суду, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом.

Частину першу доповнити третім реченням такого змісту: «У випадку поновлення судом апеляційної інстанції строку апеляційного оскарження рішення, що набрало законної сили, воно вважається таким, що законної сили не набрало. У цьому випадку суд одночасно вирішує питання про зупинення виконання рішення».

Додати нову частину другу такого змісту:

«2. У випадку подання апеляційної скарги на частину судового рішення, ухваленого щодо подільних позовних вимог, якщо перегляд частини судового рішення не зачіпатиме предмет та підстави позовних вимог в цілому, рішення суду в частині, що не оскаржена в суд апеляційної інстанції, набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження. Про факт набрання рішенням суду законної сили в частині постановляється ухвала, в якій зазначається, в якій частині судового рішення набирає законної сили, в якій, у зв'язку із переглядом у суді апеляційної інстанції, законної сили не набрало».

У зв'язку із цим частини другу, третю та четверту цієї статті вважати частинами третьою, четвертою та п'ятою відповідно.

7. У статті 301:

Частину першу доповнити новим пунктом 8 такого змісту:

«8) у випадках, передбачених частиною другою статті 223 цього Кодексу визначає, в якій частині судове рішення набирає законної сили, в якій, у зв'язку із переглядом у суді апеляційної інстанції, законної сили не набрало».

У зв'язку із цим пункт 8 частини першої цієї статті вважати пунктом 9 частини першої.

Частина другу викласти в наступній редакції:

«Підготовчі дії, визначені пунктами 6-9 частини першої цієї статті, здійснюються за правилами, встановленими главою 3 розділу III цього Кодексу».

Додати нову частину третю такого змісту:

«3. Підготовчі дії, визначені пунктом 8, викладаються через постановлення ухвали, в якій зазначається, в якій частині судове рішення набирає законної сили, в якій, у зв'язку із переглядом у суді апеляційної інстанції, законної сили не набрало. Ця ухвала невідкладно надсилається до суду першої інстанції разом з копією рішення суду для звернення частини рішення суду, що набрала законної сили, до виконання»

8. У статті 303:

Додати нову частину другу такого змісту: «2. Під час розгляду справи в апеляційному порядку за апеляційною скаргою на частину судового рішення, що відповідає умовам, передбаченим статтею 223 цього Кодексу, суд перевіряє законність і обґрунтованість лише неоскарженої частини судового рішення в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції».

У зв'язку із цим частини другу, третю та четверту цієї статті вважати частинами третьою, четвертою та п'ятою відповідно.

9. Доповнити частину четверту статті 359 пунктом п'ятим такого змісту:

«5) у випадку наявності постанови Верховного Суду України про задоволення або відмову у задоволенні заяви про перегляд судових рішень з тієї ж підстави, що заявляється».

10. Викласти частину третю статті 360³ в наступній редакції: «Постанова Верховного Суду України є остаточною, набирає законної сили з моменту її

оголошення і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій пунктом 2 частини першої статті 355 цього Кодексу».

11. Статтю 368 доповнити частиною третьою такого змісту: «3. У випадках, передбачених частиною другої статті 223 цього Кодексу, здійснюється видання виконавчого листа за судовим рішенням у тій частині, яка набрала законної сили».

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України»

Чинна редакція Цивільного процесуального кодексу України	Редакція з урахуванням запропонованих змін
Цивільний процесуальний кодекс України	
<p>Стаття 100. Підстави для відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу чи її повернення</p> <p>1. Суддя повертає заяву про видачу судового наказу, у разі якщо:</p> <p>1) заявник у встановлений судом строк не усунув недоліки заяви про видачу судового наказу;</p> <p>2) до моменту відкриття наказного провадження надійшло звернення заявника про повернення заяви про видачу судового наказу;</p> <p>3) наявні обставини, зазначені у пунктах 2-4 частини третьої статті 121 цього Кодексу.</p> <p>...</p>	<p>Стаття 100. Підстави для відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу чи її повернення</p> <p>1. Суддя повертає заяву про видачу судового наказу, у разі якщо:</p> <p>1) заявник у встановлений судом строк не усунув недоліки заяви про видачу судового наказу;</p> <p>2) до моменту відкриття наказного провадження надійшло звернення заявника про повернення заяви про видачу судового наказу;</p> <p>3) наявні обставини, зазначені у пунктах 2-4 частини третьої статті 121 цього Кодексу;</p> <p>4) є такий, що набрав законної сили, судовий наказ між заявником та боржником, про той самий предмет і з тих самих підстав.</p> <p>...</p>
<p>Стаття 104. Надіслання боржникові копії судового наказу</p> <p>1. Після видачі судового наказу суд не пізніше наступного дня надсилає його копію боржникові рекомендованим листом із повідомленням.</p> <p>...</p> <p>4. Днем отримання боржником копії судового наказу є дата, зазначена у поштовому повідомленні про вручення. У разі якщо боржник відмовляється від отримання копії судового наказу або відсутній за вказаною адресою, днем отримання боржником копії судового наказу є день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову боржника отримати копію судового наказу чи відмітки про відсутність боржника за вказаною адресою.</p>	<p>Стаття 104. Надіслання копії судового наказу стягувачеві та боржникові</p> <p>1. Після видачі судового наказу суд не пізніше наступного дня надсилає його копію стягувачеві та боржникові рекомендованим листом із повідомленням.</p> <p>...</p> <p>4. Днем отримання боржником або стягувачем копії судового наказу є дата, зазначена у поштовому повідомленні про вручення. У разі якщо боржник або стягувач відмовляється від отримання копії судового наказу або відсутній за вказаною адресою, днем отримання боржником або стягувачем копії судового наказу є день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову боржника або стягувача отримати копію судового наказу чи відмітки про відсутність боржника або стягувача.</p>

<p>Стаття відсутня.</p>	<p>Стаття 104¹. Додатковий судовий наказ</p> <p>1. Суд, що видав судовий наказ, може за заявою стягувача або боржника, чи з власної ініціативи ухвалити додатковий судовий наказ з підстав та в порядку, передбачених статтею 220 цього Кодексу.</p>
<p>Стаття 121. Залишення позовної заяви без руху, повернення заяви</p> <p>3. Крім цього, заява повертається у випадках, коли:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) позивач до відкриття провадження у справі подав заяву про повернення йому позову; 2) заяву подано недієздатною особою; 3) заяву від імені позивача подано особою, яка не має повноважень на ведення справи; 4) справа не підсудна цьому суду; 5) подана заява про розірвання шлюбу під час вагітності дружини або до досягнення дитиною одного року без дотримання вимог, встановлених Сімейним кодексом України; 6) подана заява без дотримання порядку, визначеного частиною третьою статті 118 цього Кодексу. 	<p>Стаття 121. Залишення позовної заяви без руху, повернення заяви</p> <p>3. Крім цього, заява повертається у випадках, коли:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) позивач до відкриття провадження у справі подав заяву про повернення йому позову; 2) заяву подано недієздатною особою; 3) заяву від імені позивача подано особою, яка не має повноважень на ведення справи; 4) справа не підсудна цьому суду; 5) подана заява про розірвання шлюбу під час вагітності дружини або до досягнення дитиною одного року без дотримання вимог, встановлених Сімейним кодексом України; 6) подана заява без дотримання порядку, визначеного частиною третьою статті 118 цього Кодексу; 7) є ухвалене рішення суду між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. <p>...</p>
<p>Стаття 207. Залишення заяви без розгляду</p> <p>1. Суд постановляє ухвалу про залишення заяви без розгляду, якщо:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) заяву подано особою, яка не має цивільної процесуальної дієздатності; 2) заяву від імені заінтересованої особи подано особою, яка не має повноважень на ведення справи; 3) належним чином повідомлений позивач повторно не з'явився в судові засідання, якщо від нього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності; 4) спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав розглядається в іншому суді; 	<p>Стаття 207. Залишення заяви без розгляду</p> <p>1. Суд постановляє ухвалу про залишення заяви без розгляду, якщо:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) заяву подано особою, яка не має цивільної процесуальної дієздатності; 2) заяву від імені заінтересованої особи подано особою, яка не має повноважень на ведення справи; 3) належним чином повідомлений позивач повторно не з'явився в судові засідання, якщо від нього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності; 4) спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав розглядається в іншому суді; 4¹) є ухвалене іншим судом рішення суду між тими самими

<p>5) позивач подав заяву про залишення позову без розгляду;</p> <p>б) між сторонами укладено договір про передачу спору на вирішення до третейського суду і від відповідача надійшло до початку з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами заперечення проти вирішення спору в суді;</p> <p>7) особа, в інтересах якої у встановлених законом випадках відкрито провадження у справі за заявою іншої особи, не підтримує заявлених вимог і від неї надійшла відповідна заява;</p> <p>8) провадження у справі відкрито за заявою, поданою без додержання вимог, викладених у статтях 119 і 120 цього Кодексу, та не було сплачено судовий збір чи не було оплачено витрати на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи і позивач не усунув цих недоліків у встановлений судом строк;</p> <p>9) позивач до закінчення розгляду справи покинув судові засідання і не подав до суду заяви про розгляд справи за його відсутності.</p> <p>...</p>	<p>сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;</p> <p>5) позивач подав заяву про залишення позову без розгляду;</p> <p>б) між сторонами укладено договір про передачу спору на вирішення до третейського суду і від відповідача надійшло до початку з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами заперечення проти вирішення спору в суді;</p> <p>7) особа, в інтересах якої у встановлених законом випадках відкрито провадження у справі за заявою іншої особи, не підтримує заявлених вимог і від неї надійшла відповідна заява;</p> <p>8) провадження у справі відкрито за заявою, поданою без додержання вимог, викладених у статтях 119 і 120 цього Кодексу, та не було сплачено судовий збір чи не було оплачено витрати на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи і позивач не усунув цих недоліків у встановлений судом строк;</p> <p>9) позивач до закінчення розгляду справи покинув судові засідання і не подав до суду заяви про розгляд справи за його відсутності.</p> <p>...</p>
<p>Стаття 223. Набрання рішенням суду законної сили</p> <p>1. Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку для подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом.</p>	<p>Стаття 223. Набрання рішенням суду законної сили</p> <p>1. Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку для подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги, в тому числі у зв'язку із поновленням судом строку апеляційного оскарження, рішення суду, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом. У випадку поновлення судом апеляційної інстанції строку апеляційного оскарження рішення, що набрало законної сили, воно вважається таким, що законної сили не набрало. В цьому випадку суд одночасно вирішує питання про зупинення виконання рішення.</p> <p>2. У випадку подання апеляційної скарги на частину судового рішення, ухваленого щодо подільних позовних вимог, якщо перегляд частини судового рішення не зачіпатиме предмет та підстави позовних вимог в цілому, рішення суду в частині, що не оскаржена в суд апеляційної інстанції, набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження. Про факт набрання рішенням суду законної сили в частині</p>

<p>2. Після набрання рішенням суду законної сили сторони та треті особи із самостійними вимогами, а також їх правонаступники не можуть знову заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини.</p> <p>3. Якщо справу розглянуто за заявою осіб, визначених частиною другою статті 3 цього Кодексу, рішення суду, що набрало законної сили, є обов'язковим для особи, в інтересах якої було розпочато справу.</p> <p>4. Якщо після набрання рішенням суду законної сили, яким з відповідача присуджені періодичні платежі, зміняться обставини, що впливають на визначені розміри платежів, їх тривалість чи припинення, кожна сторона має право шляхом пред'явлення нового позову вимагати зміни розміру, строків платежів або звільнення від них.</p>	<p>постановляється ухвала, в якій зазначається, в якій частині судове рішення набирає законної сили, в якій, у зв'язку із переглядом у суді апеляційної інстанції, законної сили не набрало.</p> <p>3. Після набрання рішенням суду законної сили сторони та треті особи із самостійними вимогами, а також їх правонаступники не можуть знову заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини.</p> <p>4. Якщо справу розглянуто за заявою осіб, визначених частиною другою статті 3 цього Кодексу, рішення суду, що набрало законної сили, є обов'язковим для особи, в інтересах якої було розпочато справу.</p> <p>5. Якщо після набрання рішенням суду законної сили, яким з відповідача присуджені періодичні платежі, зміняться обставини, що впливають на визначені розміри платежів, їх тривалість чи припинення, кожна сторона має право шляхом пред'явлення нового позову вимагати зміни розміру, строків платежів або звільнення від них.</p>
<p>Стаття 301. Підготовка розгляду справи апеляційним судом</p> <p>1. Протягом десяти днів з дня отримання справи суддя-доповідач вчиняє такі дії:</p> <p>...</p> <p>8) вчиняє інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи.</p> <p>2. Підготовчі дії, визначені пунктами 6-8 частини першої цієї статті, здійснюються за правилами, встановленими главою 3 розділу III цього Кодексу.</p>	<p>Стаття 301. Підготовка розгляду справи апеляційним судом</p> <p>1. Протягом десяти днів з дня отримання справи суддя-доповідач вчиняє такі дії:</p> <p>...</p> <p>8) у випадках, передбачених частиною другою статті 223 цього Кодексу визначає, в якій частині судове рішення набирає законної сили, в якій, у зв'язку із переглядом у суді апеляційної інстанції, законної сили не набрало.</p> <p>9) вчиняє інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи.</p> <p>2. Підготовчі дії, визначені пунктами 6-9 частини першої цієї статті, здійснюються за правилами, встановленими главою 3 розділу III цього Кодексу.</p> <p>3. Підготовчі дії, визначені пунктом 8, викладаються через постановлення ухвали, в якій зазначається, в якій частині судове рішення набирає законної сили, в якій, у зв'язку із</p>

	<p>переглядом у суді апеляційної інстанції, законної сили не набрало. Ця ухвала невідкладно надсилається до суду першої інстанції разом з копією рішення суду для звернення частини рішення суду, що набрала законної сили, до виконання.</p>
<p>Стаття 303. Межі розгляду справи апеляційним судом</p> <p>2. Апеляційний суд досліджує докази, які судом першої інстанції були досліджені з порушенням встановленого порядку або в дослідженні яких було неправомірно відмовлено, а також нові докази, неподання яких до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами.</p> <p>3. Апеляційний суд не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення.</p> <p>4. Якщо поза увагою доводів апеляційної скарги залишилась очевидна незаконність або необґрунтованість рішення суду першої інстанції у справах окремого провадження, апеляційний суд перевіряє справу в повному обсязі.</p>	<p>Стаття 303. Межі розгляду справи апеляційним судом</p> <p>2. Під час розгляду справи в апеляційному порядку за апеляційною скаргою на частину судового рішення, що відповідає умовам, передбаченим статтею 223 цього Кодексу, суд перевіряє законність і обґрунтованість лише неоскарженої частини судового рішення в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції.</p> <p>3. Апеляційний суд досліджує докази, які судом першої інстанції були досліджені з порушенням встановленого порядку або в дослідженні яких було неправомірно відмовлено, а також нові докази, неподання яких до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами.</p> <p>4. Апеляційний суд не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення.</p> <p>5. Якщо поза увагою доводів апеляційної скарги залишилась очевидна незаконність або необґрунтованість рішення суду першої інстанції у справах окремого провадження, апеляційний суд перевіряє справу в повному обсязі.</p>
<p>Стаття 359. Перевірка відповідності заяви вимогам цього Кодексу Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ</p> <p>4. Заява повертається заявнику, якщо:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) заявник не усунув недоліки протягом установленого строку; 2) заяву подано особою, яка не має права на подання такої заяви; 	<p>Стаття 359. Перевірка відповідності заяви вимогам цього Кодексу Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ</p> <p>4. Заява повертається заявнику, якщо:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) заявник не усунув недоліки протягом установленого строку; 2) заяву подано особою, яка не має права на подання такої заяви;

<p>3) заяву підписано від імені особи, яка не має повноважень на ведення справи;</p> <p>4) є ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про відмову у допуску справи до провадження за наслідками її розгляду, прийнята з аналогічних підстав.</p> <p>...</p>	<p>3) заяву підписано від імені особи, яка не має повноважень на ведення справи;</p> <p>4) є ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про відмову у допуску справи до провадження за наслідками її розгляду, прийнята з аналогічних підстав;</p> <p>5) є постанова Верховного Суду України, винесена за результатами розгляду заяви про перегляд судових рішень з тієї ж підстави, що заявляється.</p> <p>...</p>
<p>Стаття 360³. Повноваження Верховного Суду України</p> <p>3. Постанова Верховного Суду України є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій пунктом 2 частини першої статті 355 цього Кодексу.</p>	<p>Стаття 360³. Повноваження Верховного Суду України</p> <p>3. Постанова Верховного Суду України є остаточною, набирає законної сили з моменту її оголошення і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій пунктом 2 частини першої статті 355 цього Кодексу.</p>
<p>Стаття 368. Звернення судових рішень до виконання</p> <p>2. За кожним судовим рішенням, яке набрало законної сили, за заявою осіб, на користь яких воно ухвалено, видається один виконавчий лист. Якщо на підставі ухваленого рішення належить передати майно, що перебуває в кількох місцях, або якщо рішення ухвалено на користь кількох позивачів чи проти кількох відповідачів, суд має право за заявою стягувачів видати кілька виконавчих листів, точно зазначивши, яку частину рішення треба виконати за кожним виконавчим листом.</p> <p>...</p>	<p>Стаття 368. Звернення судових рішень до виконання</p> <p>2. За кожним судовим рішенням, яке набрало законної сили, за заявою осіб, на користь яких воно ухвалено, видається один виконавчий лист. Якщо на підставі ухваленого рішення належить передати майно, що перебуває в кількох місцях, або якщо рішення ухвалено на користь кількох позивачів чи проти кількох відповідачів, суд має право за заявою стягувачів видати кілька виконавчих листів, точно зазначивши, яку частину рішення треба виконати за кожним виконавчим листом.</p> <p>3. У випадках, передбачених частиною другою статті 223 цього Кодексу, здійснюється видання виконавчого листа за судовим рішенням у тій частині, яка набрала законної сили.</p> <p>...</p>

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор університету

О. М. Омельчук

_____ 2010 р.

А К Т

про реалізацію результатів наукових досліджень

Гавріка Романа Олександровича

на тему «Законна сила судових рішень у цивільних справах»

Комісія у складі: голови, виконувача обов'язки декана юридичного факультету Нагнибіди Володимира Івановича, членів комісії: професора кафедри цивільного права та процесу, доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії правових наук України Стефанчука Руслана Олексійовича, доцента кафедри цивільного права та процесу, кандидата юридичних наук Трач Оксани Михайлівни стверджує цим актом, що розроблені в ході дисертаційного дослідження Гавріка Романа Олександровича наукові положення і висновки з теми: «Законна сила судових рішень у цивільних справах» були детально вивчені колективом кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права і реалізовані у навчальному процесі.

Зокрема, дисертантом було надано комісії для ознайомлення перераховані в авторефераті наукові публікації: *Гаврік, Р. О.* Сутність та зміст законної сили рішення суду у цивільній справі / Р. О. Гаврік // Університетські наукові записки. — 2008. — № 2 (26). — С. 79–86.; *Гаврік, Р. О.* Незмінність як елемент законної сили рішення суду першої інстанції у цивільній справі [Електронний ресурс] / Р. О. Гаврік // Форум права. — 2008. — № 2. — С. 50–59. — Режим доступу до журн.: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08groucs.pdf>; *Гаврік, Р. О.* Стабільність як елемент законної сили рішення суду у цивільній справі /

Р. О. Гаврік // Університетські наукові записки. — 2009. — № 2 (30). — С. 97–104; *Гаврік, Р. О.* Законна сила судових рішень судів апеляційної та касаційної інстанцій у цивільних справах / Р. О. Гаврік // Приватне право і підприємництво. Зб. наук. пр. Вип. 9, 2010 р. / Редкол. : Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. — К. : Науково–дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2010. — С. 81–84; *Гаврік, Р. О.* Динамічний елемент законної сили рішення суду першої інстанції / Р. О. Гаврік // Університетські наукові записки. — 2010. — № 1 (33). — С. 32–39; *Гаврік, Р.* Виключність як властивість рішення суду у цивільній справі, що набрало законної сили / Роман Гаврік // Юридична Україна. — 2010. — № 6. — С. 74–81; *Гаврік, Р. О.* Виключення із принципу незмінності судових рішень у цивільних справах / Р. О. Гаврік // Актуальні проблеми конституційного права та державотворення : [зб. наук. пр.]. — Хмельницький : Вид–во ХУУП, 2008. — Частина 2. — С. 110–114; *Гаврик, Р. А.* К вопросу о неизменности судебного решения / Р.А. Гаврик // Тенденции развития гражданского процессуального и арбитражного процесса : Материалы статей и тезисов Всероссийской научно-практической конференции. 15 мая 2008 года / Отв. ред. В. А. Гавриленко; НовГУ имени Ярослава Мудрого. – Великий Новгород, 2008. — С. 11-15; *Гаврик, Р. А.* К вопросу о моменте вступления решения суда в законную силу (на основе анализа решений Европейского Суда по правам человека) / Р. А. Гаврик // Национальная государственность и европейские интеграционные процессы : сб. науч. тр. / редкол. : С. А. Балашенко [и др.]. В 2 т. — Мн. : Изд. центр БГУ, 2008. — Т. 2. Проблемы унификации законодательства в Содружестве Независимых Государств и Европейском Союзе. — С. 23–25; *Гаврік, Р. О.* До питання про сутність законної сили рішення суду / Р. О. Гаврік // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції “Шості осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 26–27 жовтня 2007 року) : [у 3–х част.]. — Хмельницький : Вид–во ХУУП, 2007. — Частина друга. — С. 41–43; *Гаврік, Р. О.* Преюдиційність як властивість

судового рішення у цивільній справі, що набрало законної сили [Електронний ресурс] / Р. О. Гаврік // матеріали науково–практичної Інтернет–конференції “Правова держава : напрямки та тенденції її розбудови в Україні”. — Тернопіль : Аквітас, 2007. — С. 6–9 — Режим доступу до тез : http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=68 [20.02.2007 18:56]; *Гаврік, Р. О.* До питання про момент набуття неспростовності судовим рішенням / Р. О. Гаврік // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Сьомі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 28–29 листопада 2008 року) : [у 4–х част.]. — Хмельницький : Вид–во ХУУП, 2007. — Частина третя. — С. 331–332; *Гаврік, Р. О.* До питання про співвідношення неспростовності із законною силою судового рішення / Р. О. Гаврік // Проблеми кримінально–процесуального та цивільного процесуального права : матеріали міжнародної науково–практичної конференції, присвяченої пам’яті професорів кафедри правосуддя М. М. Михеєнка та М. Й. Штефана (31 жовтня 2008 року) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; юридичний факультет; кафедра правосуддя. — К. : Обрії, 2009. — С. 134–137; *Гаврік, Р. О.* До питання про момент набуття неспростовності судовим рішенням / Р. О. Гаврік // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної конференції “Сьомі осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 28–29 листопада 2008 року) : [у 3–х част.]. — Хмельницький : Вид–во ХУУП, 2008. — Частина третя. — С. 331–332; *Гаврик, Р. А.* К вопросу о законной силе судебных определений / Р. А. Гаврик // Тенденции развития цивилистического процессуального законодательства и судопроизводства в современной России : материалы международной научно–практической конференции, посвященной памяти доктора юридических наук, профессора, Заслуженного деятеля науки Российской Федерации Игоря Михайловича Зайцева (23 октября 2009 г.) / отв. ред. А. И. Зайцев. — Саратов : Наука, 2009. — С. 118–121; *Гаврик, Р. А.* Проблемные вопросы вступления судебных приказов в законную силу по законодательству Украины / Р. А. Гаврик // Конституционные основы

гражданского судопроизводства: современное состояние и пути совершенствования : сб. ст. по матер. междунар. науч.–практ. конф. студентов и аспирантов, посвящ. 80–летию Саратовской государственной академии права (Саратов, 14–15 мая 2010 г.) / [под ред. О. В. Исаенковой, М. Ю. Лебедева]. — Саратов : Изд-во ГОУ ВПО “Саратовская государственная академия права”, 2010. — С. 23–26; *Гаврік, Р. О.* Удосконалення цивільного процесуального законодавства щодо законної сили судових рішень / Р. О. Гаврік // Проблеми оптимізації цивільного процесу в сучасних умовах судової реформи : збірник наукових матеріалів круглого столу (с. Залізний Порт, Херсонська обл., 28–29 травня 2010 р.) / за заг. ред. О. Д. Крупчана, В. І. Бобрика. — К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. — С. 122–127.

Наведені наукові публікації були розглянуті науково-педагогічними працівниками кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права та були включені до матеріалів лекційних занять з таких навчальних дисциплін:

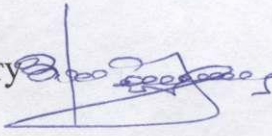
– **Цивільне процесуальне право** : *Тема 18 «Судові рішення»* доповнена переліком концепцій про законну силу рішення суду у цивільній справі, переліком умов та правових наслідків набрання рішенням суду законної сили, критеріями наявності законної сили в ухвал суду; *Тема 20 «Наказне провадження»* доповнена положенням про практичні особливості виправлення недоліків у судовому наказі судом, що його видав, в частині визначення процедури виправлення арифметичних помилок або описок в судовому наказі, визначення порядку виправлення недоліків судового наказу, що виявляється у невизначенні суми, що підлягає стягненню.

– **Проблеми цивільного процесуального права** : *Тема 8 «Контроль, перевірка та нагляд у цивільному процесі»* доповнена положенням про юридичні особливості законної сили постанов Верховного Суду України, якими здійснюється скасування рішень судів першої, апеляційної або

касаційної інстанції з мотивів неоднакового застосування норм матеріального права, а саме: про відсутність суб'єктивних меж у законної сили таких постанов, додаткові юридичні наслідки набрання законної сили такими постановами — втрата законної сили рішеннями, які суперечать постанові Верховного Суду України, незалежно від того, чи здійснювався перегляд саме цих рішень.

Теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження використовуються у робочих програмах та навчально-методичних матеріалах із навчальної дисципліни «Цивільне процесуальне право» для студентів юридичного та заочного факультетів. Включення до наведених матеріалів положень та висновків, які містяться у дисертації, сприяє більш глибокому вивченню навчального матеріалу студентами університету, а також виробленню практичних навичок у застосуванні отриманих теоретичних знань в подальшій професійній діяльності.

Голова комісії

в. о. декана юридичного факультету В. І. Нагнибіда

Члени комісії:

професор кафедри
цивільного права та процесу,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України

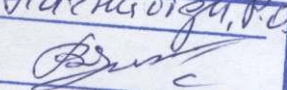
 Р. О. Стефанчук

доцент кафедри
цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук

 О. М. Трач

« ___ » _____ 2010 р.

Підпис ч. В. І. Нагнибіди, Р. О. Стефанчука та О. М. Трача
ЗАСВІДЧУЮ:
Місч. ВК ХУУП

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ЮСТИЦІЇ У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

29013, м. Хмельницький, вул. Грушевського, 87, тел./факс. 76-57-49

24.11.2010 N 13/02-05

На N _____ від _____

ДОВІДКА

Видана Гавріку Роману Олександровичу, аспіранту кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права про те, що 24 листопада 2010 року брав участь, як доповідач, в роботі постійно діючого семінару для працівників юридичних служб, який проходив на базі Головного управління юстиції у Хмельницькій області, з доповіддю на тему: «Законна сила судових рішень у цивільних справах». В доповіді висвітлювались такі питання: поняття, зміст та умови законної сили судових рішень, зміни в порядку набрання законної сили судовими рішеннями у цивільних справах у зв'язку із прийняттям Закону України «Про судоустрій та статус суддів», проблемні питання виправлення недоліків судового наказу судом, що його видав, практичні особливості оскарження судового наказу, що ще не набрав законної сили, наслідки оскарження рішення суду, що не набрало законної сили, в частині.

Довідка видана для пред'явлення за місцем вимоги.

В. о. начальника управління

М. П. Наконечний

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина З. К. Определения суда первой инстанции в советском гражданском процессе : автореферат дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс» / Абдуллина Зоя Кадыровна. — М., 1964. — 16 с.
2. Абрамов С. Н. Советский гражданский процесс : [учебн. для юридических школ] / С. Н. Абрамов. — М. : Госюриздат, 1952. — 420 с.
3. Авдюков М. Г. Судебное решение / М. Г. Авдюков. — М. : Госюриздат, 1959. — 192 с.
4. Административное право / под ред. Л. Л. Попова. — М. : Юристь, 2002. — 699 с.
5. Андронов І. В. Рішення суду першої інстанції у цивільному процесі України : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Андронов Ігор Володимирович. — Одеса, 2008. — 19 с.
6. Баранова Е. В. Защита прав лиц, не привлеченных к участию в деле: проблемы теории и практики : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Баранова Елена Викторовна. — М., 2008. — 24 с.
7. Беднарська В. М. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами у кримінальному судочинстві : автореферат дис. на здобуття наук. ступеню канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Беднарська Валентина Марцинівна. — К., 2007. — 23 с.
8. Безруков А. М. Преюдициальная связь судебных актов / А. М. Безруков. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 184 с.
9. Безруков А. М. Преюдициальная связь судебных актов : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Безруков Анатолий Михайлович. — Екатеринбург, 2005. — 180 л.
10. Беяневич В. Прецедентность судебной практики: некоторые аспекты постановки проблемы [Электронный ресурс] / В. Беяневич // Юридическая

- практика. — 2004. — № 29 (343). — Режим доступа : <http://www.yurpractika.com/article.php?id=10003632>.
11. Березий А. Е. О преюдиции судебных актов / А. Е. Березий, В. А. Мусин // Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации. — 2001. — № 6. — С. 61-68.
 12. Болдырев М. Res judicata & præjudicio [Электронный ресурс] / Марк Болдырев // Третейские суды и гражданский процесс. — Режим доступа : <http://iuris-civilis.ru/?p=3403>.
 13. Борисова Е. А. Теоретические проблемы проверки судебных актов в российском гражданском, арбитражном процессах : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.15 / Борисова Елена Александровна. — М., 2005. — 376 л.
 14. Борисова Ю. А. Проблема тождества в римском гражданском процессе / Ю. А. Борисова // Мировой судья. — 2010. — № 7. — С. 12–14.
 15. Борисова Ю. А. Тождество в гражданском судопроизводстве : автореферат дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Борисова Юлия Андреевна. — М., 2009. — 25 с.
 16. Васильченко М. М. Заперечення проти позову / М. М. Васильченко. — Х. : Вища школа, 1973. — 32 с.
 17. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьковский. — Краснодар : Куб. ГУ, 2003. — 528 с. — (Классика российской процессуальной науки)
 18. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.
 19. Воронков Г. В. Определения суда первой инстанции в советском гражданском процессе : [учебн. пособ.] / Г. В. Воронков. — Саратов : Издательство Саратовского университета, 1967. — 119 с.
 20. Гольмстен А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства / А. Х. Гольмстен. — СПб. : Типография М. М. Меркушева, 1913. — 411 с.
 21. Гражданский процесс России : [учебн.] / под ред. М. А. Викут. — М. : Юристъ, 2004. — 459 с.
 22. Гражданский процесс : [учебн. для вузов] / под ред. К. И. Комиссарова,

- Ю. К. Осипова. — М. : А.С.К., 1996 — 462 с.
- 23.Гражданский процесс : [учебн.] / отв. ред. В. В. Ярков. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Волтер Клувер., 2005. — 720 с.
- 24.Гражданский процесс : [учебн.] / под ред В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. — [изд. третье, перераб. и доп.]. — М. : ПБОЮЛ Гриженко, 2001. — 544 с.
- 25.Гражданский процесс : [учебн.] / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Спарк, Юридическое бюро “Городец”, 1998. — 106 с.
- 26.Гражданский процесс : [учебн.] / под ред. М. С. Шакарян. — М. : Юридическая литература, 1993. — 560 с.
- 27.Гражданский процессуальный закон Латвии : принят Сеймом 14 октября 1998 года и обнародованный Президентом государства 3 ноября 1998 года [Электронный ресурс] Конференция ЮрКлуба. — Режим доступа : <http://forum.yurclub.ru/index.php?download=806>.
- 28.Гражданский процессуальный кодекс Грузии : принят 14 ноября 1997 года [Электронный ресурс] Конференция ЮрКлуба. — Режим доступа : <http://forum.yurclub.ru/index.php?download=805>.
- 29.Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь : опубликован 11 января 1999 г. № 238–3 ; принят Палатой представителей 10 декабря 1998 года ; одобрен Советом Республики 18 декабря 1998 года [Электронный ресурс] Белорусская Республиканская коллегия адвокатов. — Режим доступа : www.rka.by/urist_osnova/gpk.doc.
- 30.Гражданский процессуальный кодекс Республики Молдова : принят Парламентом Республики Молдова 16 августа 2003 года [Электронный ресурс] Конференция ЮрКлуба. — Режим доступа : <http://forum.yurclub.ru/index.php?download=209>.
- 31.Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации : опубликован 14 ноября 2002 года под № 138-ФЗ ; принят Государственной Думой 23 октября 2002 года ; одобрен Советом Федерации 30 октября 2002 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.akdi.ru/pravo/kodeks/gpk.htm>.
- 32.Гражданский процессуальный кодекс Эстонии // Правовые акты Эстонии. —

2005. — 28 декабря. — № 18. — С. 1223–1498.
33. Гражданское процессуальное право России : [учебн.] / под ред. М. С. Шакарян. — М. : Проспект, 2004. — 580 с.
34. Громов Н. Законная сила судебного решения / Н. Громов, С. Кечеруков // Законность. — 1999. — № 2. — С. 37–41.
35. Громошина Н. А. О законной силе судебного приказа / Н. А. Громошина // Тенденции развития гражданского процессуального права России : [сб. науч. ст.]. — СПб : Юридический Центр Пресс, 2008. — С. 201–211.
36. Грязева В. В. Апелляция в арбитражном процессе : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Грязева Валентина Владимировна. — М., 2005. — 197 л.
37. Губарь Т. Н. Устранение судом недостатков в вынесенном им решении : автореферат дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс» / Губарь Татьяна Николаевна. — Х., 1974. — 19 с.
38. Губина Е. Н. К вопросу о тождестве исков / Е. Н. Губина // Вестник Самарского государственного университета. — 2006. — № 10/3 (50). — С. 134–142.
39. Гурвич М. А. Решение советского суда в исковом производстве / М. А. Гурвич // Избранные труды. — Краснодар : Советская Кубань, 2006. — С. 319–445.
40. Гурвич М. А. Судебное решение: Теоретические проблемы / М. А. Гурвич. — М. : Юридическая литература, 1976. — 176 с.
41. Гурвич М. А. Учение об иске (состав, виды) / М. А. Гурвич // Избранные труды. — Краснодар : Советская Кубань, 2006. — С. 265–318.
42. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках : [монограф.] / К. В. Гусаров. — Х. : Право, 2010. — 352 с.
43. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. — М. : Международные отношения, 1999. — 400 с.
44. Давтян А. Г. Гражданское процессуальное право Германии : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Давтян Ани Гамлетовна. — Ереван, 2002. — 298 л.
45. Дем'янова О. В. Оскарження ухвал в цивільному судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право

- і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Дем'янова Олена Вікторівна. — К., 2008. — 16 с.
46. Дженкс Э. Английское право: источники права, судоустройство, судопроизводство, уголовное право, гражданское право / Э. Дженкс. — [пер. с англ. А. Лунц]. — М. : Юридическое издательство, 1947. — 378 с.
47. Диба І. Усунення недоліків рішення суду / І. Диба // Юридичний вісник України. — 2005. — № 50. — 17–23 грудня. — С. 13.
48. Дождев Д. В. Римское частное право : [учебн. для вузов] / Д. В. Дождев ; под ред. В. С. Нерсисянца. — М. : ИНФРА • М–НОРМА, 1996. — 704 с.
49. Дрішлюк А. І. Про визначення місця судового прецеденту в системі джерел цивільного права України / А. І. Дрішлюк // Університетські наукові записки. — 2005. — № 3. — С. 72–75.
50. Завадская Л. Н. Реализация судебных решений: Теоретические аспекты / Л. Н. Завадская. — М. : Наука, 1982. — 141 с.
51. Заворотько П. П. Судове рішення / П. П. Заворотько, М. Й. Штефан. — К. : Вид-во КДУ, 1971. — 188 с.
52. Загайнова С. К. Законная сила судебного акта и res judicata: сравнительный анализ / С. К. Загайнова // Юридическая наука и образование. — 2009. — Выпуск 2. — С. 146–160.
53. Загайнова С. К. О теоретико-правовых вопросах совершенствования приказного производства / С. К. Загайнова // Тенденции развития гражданского процессуального права России : [сб. науч. ст.]. — СПб. : Юридический Центр Пресс, 2008. — С. 361–376.
54. Загайнова С. К. Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы : автореферат дисс. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс, арбитражный процесс» / Загайнова Светлана Константиновна. — Екатеринбург, 2008. — 50 с.
55. Загайнова С. К. Судебные акты в механизме реализации судебной власти в гражданском и арбитражном процессе / С. К. Загайнова. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — 400 с. — (Серия «Гражданский и арбитражный процесс: современный взгляд»).

56. Зейдер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу / Н. Б. Зейдер. — М. : Юридическая литература, 1966. — 195 с.
57. Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України / Я. П. Зейкан. — К. : Юридична практика, 2006. — 560 с.
58. Исаенкова О. В. Гражданское процессуальное право России : [учебн.] / О. В. Исаенкова, А. А. Демичев ; под ред. О. В. Исаенковой. — М. : Норма, 2009. — 449 с.
59. Караваева Е. В. Вопросы апелляционного производства в гражданском процессе : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Караваева Елена Владимировна. — Саратов, 2005. — 190 л.
60. Кирилук Д. Чи визнається в Україні судовий прецедент? / Д. Кирилук // Юридичний журнал. — 2006. — № 4. — С. 78–81.
61. Клинова Е. В. Исключительность как свойство законной силы судебных решений / Е. В. Клинова // Российский судья. — 2003. — № 9. — С. 18–23.
62. Клинова Е. В. Проявление законной силы судебного решения : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Клинова Екатерина Владимировна — М., 2004. — 196 л.
63. Князев А. А. Законная сила судебного решения : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Князев Алексей Александрович. — М., 2004. — 192 л.
64. Князев А. А. Общеобязательность как свойство вступившего в законную силу решения суда / А. А. Князев // Арбитражный и гражданский процесс. — 2003. — № 12. — С. 2–6.
65. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747–IV (із внесеними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 35–36, № 37. — Ст. 446.
66. Кравчук В. М. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / В. М. Кравчук, О. І. Угриновська. — К. : Істина, 2006. — 944 с.
67. Курс советского гражданского процессуального права / [Мельников А. А., Богуславский М. М., Гукасян Р. Е. и др.] ; отв. ред. А. А. Мельников; — М. : Наука, 1981. — Т. 2. Судопроизводство по гражданским делам. — 1981. — 510 с.

68. Кухнюк Д. В. Роз'яснення Пленуму Верховного Суду України як засіб забезпечення однакового застосування законодавства судами України / Д. В. Кухнюк // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 12. — С. 26–30.
69. Лекции по советскому гражданскому процессу: Утверждено Всесоюзным юридическим заочным институтом как пособие для студентов-заочников / под ред. В. Н. Бельдюгина. — М. : ВЮЗИ, 1950. — 199 с.
70. Луспеник Д. Является ли разъяснение Пленума Верховного Суда источником права (в контексте роли и значения судебной практики)? [Электронный ресурс] / Д. Луспеник // Юридическая практика. — 2004. — № 23 (337). — Режим доступа : <http://www.yurpractika.com.ua/article.php?id=10003476>.
71. Луспеник Д. Д. Заочний розгляд справи: проблемні новели ЦПК / Д. Д. Луспеник // Юридичний вісник України. — 2006. — № 9. — С. 7.
72. Малых Е. Г. Проблемы преюдиции в гражданском процессе : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Малых Евгений Геннадиевич. — М., 2005. — 190 с.
73. Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства / К. И. Малышев. — СПб : Типография М. М. Стасюлевича, 1876. — Том первый. — 444 с.
74. Маами К. О юридической природе постановлений Верховного Суда Республики Казахстан [Электронный ресурс] / К. Маами, Ж. Баишев // Юрист. — 2004. — № 5. — Режим доступа . <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1235528>.
75. Марченко М. Н. Правовые системы современного мира : [учебн. пособ.] / М. Н. Марченко. — М. : Зерцало, 2001. — 394 с.
76. Масаладжиу Р. Принцип правовой определенности в науке, практике ЕСПЧ и его влияние на доступность правосудия на стадии надзорного производства в гражданском и арбитражном процессе / Р. Масаладжиу // Арбитражный и гражданский процесс. — 2009. — № 3. — С. 41–45.
77. Масаладжиу Р. Принцип правовой определенности в науке, практике ЕСПЧ и его влияние на доступность правосудия на стадии надзорного производства в гражданском и арбитражном процессе / Р. Масаладжиу // Арбитражный и гражданский процесс. — 2009. — № 8. — С. 10–13.

78. Масленникова Н. И. Законная сила судебного решения в советском гражданском процессуальном праве : автореферат дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс» / Масленникова Нэлли Ивановна. — Свердловск, 1975. — 18 с.
79. Миловидов Н. А. Законная сила судебных решений по делам гражданским / Н. А. Миловидов. — Ярославль : Типография губернского правления, 1875. — 134 с.
80. Навроцька Ю. В. Заочний розгляд справи в цивільному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Навроцька Юлія В'ячеславівна. — Львів, 2008. — 19 с.
81. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України: [пер. з рос.] / С. В. Ківалов, Ю. С. Червоний, Г. С. Волосатий та ін. ; за ред. Ю. С. Червоного. — К. ; Одеса : Юрінком Інтер, 2008. — 656 с.
82. Невский И. А. Исполнимость постановлений судов общей юрисдикции и арбитражных судов в контексте задач гражданского судопроизводства : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Невский Игорь Александрович. — Саратов, 2005. — 178 л.
83. Нефедьев Е. А. Учебник русского гражданского судопроизводства / Е. А. Нефедьев. — Краснодар : Советская Кубань, 2005. — 480 с.
84. Ніколаєнко М. Роль практики для країн континентальної системи права [Електронний ресурс] / М. Ніколаєнко // Правовий тиждень. — 2008. — 27 травня. — Режим доступу : <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=419>.
85. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции / [пер. с франц. В. Захватаев] / предисловие А. Довгерт, В. Захватаев / [отв. ред. А. Довгерт]. — К. : Истина, 2004. — 541 с.
86. Омельченко О. А. Римское право : [учебн.] / О. А. Омельченко. — М. : Эксмо, 2005. — 224 с. — (Российское юридическое образование).
87. Осокина Г. Л. Иск (теория и практика) / Г. Л. Осокина. — М. : Городец, 2000. — 192 с.
88. Полумордвинов Д. И. Законная сила судебного решения /

- Д. И. Полумордвинов. — Тбилиси : Издательство АН ГССР, 1964. — 156 с.
89. Полумордвинов Д. И. О законной силе судебных определений / Д. И. Полумордвинов // Советское государство и право. — 1951. — № 4. — С. 65-80.
90. Попов Ю. Ю. Прецедентне право у контексті загальнообов'язковості судових рішень та українські перспективи [Електронний ресурс] / Ю. Ю. Попов // Форум права. — 2010. — № 3. — С. 351–363. — Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/FP/2010_3/10pjttup.pdf.
91. Правда Руська: тексти на основі 7 списків та 5 редакцій // Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: хрестоматія з цивільного права України / [уклад. : Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін.] / за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. — К. : Правова єдність, 2009. — Т. 1. — С. 8–12.
92. Практика розгляду судами справ у наказному провадженні: Узагальнення Верховного Суду України [Електронний ресурс] МЕГА-НАУ. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1077.1850.1&nobreak=1>.
93. Притика Д. М. Господарський процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Д. М. Притика, М. І. Тітов, В. М. Гайворонський. — [4-е вид., перероб. та доп.]. — Х. : Консум, 2004. — 286 с.
94. Притика Ю. Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Притика Юрій Дмитрович. — К., 2006. — 33 с.
95. Приходько И. А. Пересмотр неправосудного судебного акта в производстве по вновь открывшимся обстоятельствам / И. А. Приходько // Закон. — 2008. — № 6. — С. 113–122.
96. Про виконавче провадження : Закон України від 21 квітня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 24. — Ст. 207.
97. Про судові рішення у цивільній справі : постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 року № 14 // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 1. — С. 4–9.

98. Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 12 // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 11. — С. 7–15.
99. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 41–42; № 43; № 44–45. — Ст. 529.
100. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : [монограф.] / [В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін.] ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
101. Проблемы науки гражданского процессуального права / [В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова] ; под ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2002. — 440 с.
102. Прокопенко В. І. Чи є постанови Пленуму Верховного Суду України джерелом права? / В. І. Прокопенко // Юридичний вісник України. — 2001. — № 4. — С. 3.
103. Решетняк В. И. Заочное производство и судебный приказ в гражданском процессе : [пособ.] / В. И. Решетняк, И. И. Черных. — М. : Городец, 1997. — 80 с.
104. Рішення Апеляційного суду Хмельницької області від 10 лютого 2010 року у справі № 22ц–243 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/8615340>.
105. Рішення Апеляційного суду Хмельницької області від 11 лютого 2009 року у справі № 22ц–289 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3667081>.
106. Рішення Апеляційного суду Хмельницької області від 14 липня 2006 року у справі № 22ц–1311 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/110180>.
107. Рішення Апеляційного суду Хмельницької області від 27 червня

- 2007 року у справі № 22ц–1205 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/108973>.
108. Рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 28 листопада 2008 року у справі № 2–1162/08 (додаткове рішення) [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3871279>.
109. Рожкова М. А. Об определениях арбитражного суда (их обжаловании, вступлении в законную силу и приобретаемых свойствах) / М. А. Рожкова // Вестник Высшего Арбитражного суда Российской Федерации. — 2006. — № 3. — С. 204-217.
110. Рожкова М. А. Судебный акт и динамика обязательства [Електронний ресурс] / М. А. Рожкова. — Режим доступу : http://www.rozhkova-ma.narod.ru/books_text/S_AKT_I_D_OBYAZAT.htm.
111. Салогубова Е. В. Римский гражданский процесс / Е. В. Салогубова. — М. : Городец, 1997. — 144 с.
112. Сахнова Т. В. Законная сила как атрибут правосудия / Т. В. Сахнова // Тенденции развития гражданского процессуального права России : [сб. науч. ст.]. — СПб : Юридический центр Пресс, 2008. — С. 99–117.
113. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.
114. Семенов В. М. Взаимная обязательность решений и приговоров в советском гражданском процессе / В. М. Семенов // Вопросы советского гражданского права и процесса: Ученые записки Свердловского юридического института им. А. Я. Вышинского, т. III. — М. : Госюриздат, 1955. — С. 140–185.
115. Сериков Ю. А. Презумпции в гражданском судопроизводстве / Ю. А. Сериков. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 184 с.
116. Скобелев В. П. Понятие и содержание законной силы судебного решения / В. П. Скобелев // Тенденции развития гражданского процессуального права России : [сб. науч. ст.]. — СПб : Юридический Центр Пресс, 2008. — С. 452–469.

117. Советский гражданский процесс / под ред. А. А. Добровольского. — М. : Изд-во МГУ, 1979. — 367 с.
118. Советский гражданский процесс : [учебн. для юрид. ин-тов и ф-тов] / под ред. А. Ф. Клейнмана. — М. : Изд-во МГУ, 1964. — 453 с.
119. Советский гражданский процесс : [учебн.]. — М. : Юридическая литература, 1985. — 528 с.
120. Статут Великого князівства Литовського: редакція 1529 року (перша, «стара») // Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: хрестоматія з цивільного права України / [уклад. : Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. / за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. — К. : Правова єдність, 2009. — Т. 1. — С. 15–55.
121. Статут Великого князівства Литовського: редакція 1566 року (друга, «Волинська») // Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: хрестоматія з цивільного права України / [уклад. : Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін.] / за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. — К. : Правова єдність, 2009. — Т. 1. — С. 56–150.
122. Статут Великого князівства Литовського: редакція 1588 року (третья, «Післялюблінська») // Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: хрестоматія з цивільного права України / [уклад. : Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін.] / за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. — К. : Правова єдність, 2009. — Т. 1. — С. 151–307.
123. Степаненко Т. В. Відкриття провадження у справах за позовами про захист інтересів невизначеного кола осіб [Електронний ресурс] / Т. В. Степаненко // Форум права. — 2007. — № 3. — С. 256–263. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07stvnko.pdf>.
124. Степаненко Т. В. Судочинство у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Степаненко Тетяна Володимирівна. — Х., 2009. — 20 с.
125. Судебные уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны. Часть первая [Електронний ресурс] // Классика

- росийского права. — Режим доступу : <http://civil.consultant.ru/reprint/books/115/330.html>.
126. Судебные уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны. Часть первая [Электронный ресурс] // Классика российского права. — Режим доступу : <http://civil.consultant.ru/reprint/books/115/474.html>.
127. Султанов А. Р. О правовой определенности и судебной нормотворчестве [Электронный ресурс] А. Р. Султанов. — Режим доступу : <http://www.lawbook.by.ru/articles/sultanov2.shtml>.
128. Тертишников В. І. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / В. І. Тертишников. — Х. : Консум, 2003. — 408 с.
129. Тертышников В. И. Гражданский процесс : [курс лекций] / В. И. Тертышников. — Х. : Консум, 2001. — 240 с.
130. Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Тимченко Геннадій Петрович — Х., 2002. — 20 с.
131. Тихомиров М. Н. Пособие для изучения «Русской правды» / М. Н. Тихомиров. — М. : Изд-во МГУ, 1953. — 192 с.
132. Угриновська О. Деякі зауваження та пропозиції до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» / О. Угриновська // Вісник Львівського університету. — Серія юридична. — 2009. — Випуск 48. — С. 160–165.
133. Удальцова І. В. Окреме провадження та проблеми визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Удальцова Ірина Віталіївна. — Х., 1999. — 22 с.
134. Уткина И. В. Заочное решение в гражданском процессе / И. В. Уткина. — М. : Городец-издат, 2003. — 192 с.
135. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 11 липня 2007 року у справі № 22ц–1223 [Електронний ресурс] Єдиний державний

- реєстр судових рішень. — Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2179343>.
136. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 11 липня 2007 року у справі № 22ц–1254 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2179336>.
137. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 11 лютого 2009 року у справі № 22ц–444 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3756501>.
138. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 12 березня 2007 року у справі № 22ц–484 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2139939>.
139. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 16 лютого 2009 року у справі № 22ц–328 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3736170>.
140. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 18 грудня 2006 року у справі № 22ц–2278 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
www.reyestr.court.gov.ua/Review/2143609.
141. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 18 липня 2007 року у справі № 22ц–1286 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
www.reyestr.court.gov.ua/Review/2179331.
142. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 22 травня 2009 року у справі № 22ц–1172 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3909456>.
143. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 4 травня 2007 року у справі № 22ц–823 [Електронний ресурс] Єдиний державний

- реєстр судових рішень. — Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2166438>.
144. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 5 квітня 2007 року у справі № 22ц–715 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
www.reyestr.court.gov.ua/Review/2261117.
145. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 6 квітня 2009 року у справі № 22ц–472 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
www.reyestr.court.gov.ua/Review/3736133.
146. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 7 листопада 2006 року у справі № 22ц–2031 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
www.reyestr.court.gov.ua/Review/2030124.
147. Ухвала Волочиського районного суду Хмельницької області від 2 березня 2009 року у справі № 2–3/09 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3115421>.
148. Ухвала Волочиського районного суду Хмельницької області від 24 листопада 2008 року у справі № 2–2010 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2530167>.
149. Ухвала Голопристанського районного суду Херсонської області від 16 листопада 2009 року у справі № 2н–356/09 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7940374>.
150. Ухвала Городоцького районного суду Хмельницької області від 11 лютого 2009 року у справі № 2–38/09 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4789595>.
151. Ухвала Городоцького районного суду Хмельницької області від 19.12.2008 року у справі № 6–74/2008 [Електронний ресурс] Єдиний

- державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4254314>.
152. Ухвала Деражнянського районного суду Хмельницької області від 31 жовтня 2007 року у справі № 2–599/2007 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1207547>.
153. Ухвала Дніпровського районного суду міста Херсон від 18 березня 2009 року у справі № 2н–124/09 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3292260>.
154. Ухвала Дунаєвського районного суду Хмельницької області від 2 лютого 2009 року у справі № 2П–1 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5251187>.
155. Ухвала Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 31 липня 2009 року у справі № 2–1616/09 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5484761>.
156. Ухвала Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 19 травня 2009 року у справі № 2н–1068/08 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5234975>.
157. Ухвала Полонського районного суду Хмельницької області від 25 грудня 2009 року у справі № [не введено] за заявою Полонського підприємства теплових мереж про стягнення боргу за комунальні послуги [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7257343>.
158. Ухвала Полонського районного суду Хмельницької області від 25 серпня 2009 року у справі № 2–509 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5858386>.
159. Ухвала Полонського районного суду Хмельницької області від

- 5 березня 2009 року у справі № [не введено] про поновлення на роботі [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/6262419>.
160. Ухвала Скадовського районного суду Херсонської області від 18 лютого 2010 року у справі № 2н–9/10 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7928389>.
161. Ухвала Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області від 18 березня 2008 року у справі № 2–336/2008 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2018005>.
162. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 6 березня 2009 року у справі № [не введено] про розірвання шлюбу [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5049828>.
163. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 30 січня 2009 року у справі № 2–1384/09 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4733662>.
164. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 12 червня 2009 року у справі № 2–4763/09 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5402114>.
165. Ухвала Чемеровецького районного суду Хмельницької області від 10 березня 2009 року у справі № 2–261 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5047887>.
166. Ухвала Чемеровецького районного суду Хмельницької області від 11 грудня 2008 року у справі № [не введено] про розірвання шлюбу [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4490609>.
167. Ухвала Широківського районного суду Дніпропетровської області від

- 30 грудня 2009 року у справі № 2–н–414/09 п [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7268339>.
168. Ухвала Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 26 січня 2009 року у справі № 2п–1/2009 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4549847>.
169. Ухвала Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 4 березня 2009 року у справі № 2–70–2009 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5017552>.
170. Ухвала Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 23 березня 2010 року у справі № 2н–19/2010 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/8614789>.
171. Ухвала Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 29 січня 2009 року у справі № 2–712/2008 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4549860>.
172. Филатова М. А. Пересмотр судебных актов в порядке надзора и принцип правовой определенности: Комментарий к последним постановлениям Европейского суда по правам человека и Конституционного Суда РФ / М. А. Филатова // Тенденции развития гражданского процессуального права России : [сб. науч. ст.]. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2008. — С. 300–319.
173. Фурса С. Я. Окреме провадження у цивільному процесі України : Навчальний посібник / С. Я. Фурса. — К. : Поліграфічний центр Національного університету імені Т. Г. Шевченка, 1999. — 309 с.
174. Фурса С. Я. Цивільний процес: проблеми і перспективи / С. Я. Фурса, С. В. Щербак, О. І. Євтушенко. — К. : Фурса С. Я. ; КНТ, 2005. — 448 с.
175. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак ; [за заг. ред.

- С. Я. Фурси]. — К. : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2007. — 916 с.
176. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України / Д. Ю. Хорошковська // Наукові записки НаУКМА. — 2004. — Т. 26: Юридичні науки. — С. 91–94.
177. Хотинська О. З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Хотинська Оксана Зіновіївна. — К., 2006. — 20 с.
178. Хренов А. Право в России и Европе: Правовая адаптация / А. Хренов // Ведомости. — 2007. — 16 июля. — С. 4.
179. Цивільне процесуальне право України : [навч. посібн.] / Безлюдько І. О., Бичкова С. С., Бобрик В. І. та ін. / за заг. ред. С. С. Бичкової. — К. : Атіка. 2006. — 384 с.
180. Цивільне процесуальне право України : [підручн. для юридичних вузів і факультетів] / В. В. Комаров, В. А. Бігун, П. І. Радченко та ін. ; за ред. В. В. Комарова. — Х. : Основа, 1992. — 416 с.
181. Цивільне процесуальне право України : [підручн.] / [Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І. та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. — К. : Атіка, 2009 — 760 с.
182. Цивільний процес : [навч. посіб.] / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К. : Прецедент, 2005. — 293 с.
183. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618–IV (із внесеними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40–41, 42. — Ст. 492.
184. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бірюков та ін. ; за заг. ред. С. С. Бичкової. — [2-ге вид., доповн. і переробл.]. — К. : Атіка, 2010. — 896 с.
185. Цивільний процесуальний кодекс Української РСР від 18 липня 1963 року № 1500–06 (із внесеними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1963. — № 30. — Ст. 464.

186. Цивільний процесуальний кодекс УРСР від 5 листопада 1929 року [офіційний текст]. — К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1950. — 70 с.
187. Червякова С. Л. Определения суда первой инстанции по гражданским делам : автореферат дисс. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право и процесс» / С. Л. Червякова. — Свердловск, 1981. — 21 с.
188. Чечина Н. А. Норма права и судебное решение / Н. А. Чечина. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1961. — 78 с.
189. Чернооченко С. І. Цивільний процес України : [навч. посіб.] / С. І. Чернооченко. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 308 с.
190. Чудиновская Н. А. Установление фактов, имеющих юридическое значение, в особом производстве гражданского и арбитражного процесса : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Н. А. Чудиновская. — Екатеринбург, 2007. — 18 с.
191. Чудиновская Н. А. Установление юридических фактов в гражданском и арбитражном процессе / Н. А. Чудиновская. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 184 с.
192. Чуйков Ю. Н. Частное определение в гражданском судопроизводстве / Ю. Н. Чуйков. — М. : Юридическая литература, 1974. — 120 с.
193. Шевчук П. І. Апеляційне та касаційне оскарження судових рішень: Науково-практичний коментар / П. І. Шевчук. — К. : МАУП, 2002. — 96 с.
194. Шевчук С. В. Нормативність актів судової влади: від правоположення до правової позиції / С. В. Шевчук // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 9. — С. 23–27.
195. Шевчук С. В. Рішення Верховного Суду України як джерело права (деякі аспекти дії прецедентного права в Україні) / С. В. Шевчук // Вісник Центру суддівських студій. — 2006. — № 6. — С. 16–19.
196. Шилін Д. В. Преюдиції в кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Шилін Денис Вікторович. — Одеса, 2010. — 222 арк.
197. Шиманович О. В. Законна сила судового рішення / О. В. Шиманович //

- Підприємництво Господарство Право. — 2004. — № 10. — С. 98–102.
198. Шиманович О. М. До питання про законну силу ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі України / О. М. Шиманович // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 3. — С. 112–116.
199. Шиманович О. М. Судові постанови у цивільному процесі України (на матеріалі рішень і ухвал суду першої інстанції) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Шиманович Ольга Миколаївна. — К., 2005. — 20 с.
200. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс : [підруч.] / М. Й. Штефан. — К. : Ін Юре, 2005. — 624 с.
201. Штутин Я. Л. Предрешение (преюдиция) в советском гражданском процессе / Я. Л. Штутин // Советское государство и право. — 1956. — № 5. — С. 58–64.
202. Юдин А. В. Особое производство в арбитражном процессе : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Юдин Андрей Владимирович. — Самара, 2002. — 210 л.
203. Юридична енциклопедія : [в 6 т.] / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : Українська енциклопедія, 1998. — Т. 6: Т–Я. — 2004. — 768 с.
204. Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства / Т. М. Яблочков. — Ярославль : Книгоиздательство И. К. Гассанова, 1912. — 326 с.
205. Якимова Т. Ю. Проблемы реформирования принципа истины в современном гражданском судопроизводстве / Т. Ю. Якимова // Российская юстиция. — 1999. — № 7. — С. 17.
206. Bundesrecht: Gesamte Rechtsvorschrift für Zivilprozessordnung Gesetz vom 1. August 1895, über das gerichtliche Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten (Zivilprozessordnung — ZPO) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001699>.

207. Bundesrepublik Deutschland: Zivilprozessordnung: In der Fassung der Bekanntmachung vom 05.12.2005 [Электронный ресурс] *d e j u r e . o r g*. — Режим доступа : <http://dejure.org/gesetze/ZPO/>.
208. Case of Brumarescu v. Romania (Application no. 28342/95): Judgment of the European Court of Human Rights (28 October 1999) [Электронный ресурс] ECHR Portal. — Режим доступа : <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=696214&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>.
209. Case of Fadin v. Russia (Application no. 58079/00): Judgment of the European Court of Human Rights (27 July 2006) [Электронный ресурс] ECHR Portal. — Режим доступа : <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=807133&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>.
210. Case of Pravednaya v. Russia (Application no. 69529/01): Judgment of the European Court of Human Rights (18 November 2004) [Электронный ресурс] ECHR Portal. — Режим доступа : <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=707903&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>.
211. Case of Ryabykh v. Russia (Application no. 52854/99): Judgment of the European Court of Human Rights (24 July 2003) [Электронный ресурс] ECHR Portal. — Режим доступа : <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=699138&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>.
212. Code of Civil Procedure (Updated 09/30/2005) [Электронный ресурс] Legifrance. — Le service public de l'accès au droit. — Режим доступа : http://195.83.177.9/upl/pdf/code_39.pdf.